

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**AKSARAY'DA VAKIF KÜLTÜRÜNE BİR ÖRNEK:
KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ VAKFI (19. YÜZYIL)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEFA ALP

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ SELAHATTİN SATILMIŞ

AKSARAY 2018

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**AKSARAY'DA VAKIF KÜLTÜRÜNE BİR ÖRNEK:
KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ VAKFI (19. YÜZYIL)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEFA ALP

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ SELAHATTİN SATILMIŞ

AKSARAY 2018

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren iki yıl sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Sefa

Soyadı : ALP

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim tarihi : 15/11/2018

TEZİN

Türkçe Adı : Aksaray'da Vakıf Kültürüne Bir Örnek: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı (19. Yüzyıl)

İngilizce Adı : An Example of Foundation Culture in Aksaray: The Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque Foundation (19th Century)

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı : Sefa ALP

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Enstitümüzün 152218406 numaralı öğrencisi Sefa ALP tarafından hazırlanan “AKSARAY’DA VAKIF KÜLTÜRÜNE BİR ÖRNEK: KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ VAKFI (19. YÜZYIL)” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Aksaray Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Selahattin SATILMIŞ

(Tarih Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Eyyub ŞİMŞEK

(Tarih Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Recep KÜREKLİ

(Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 22/10/2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 15.11.2018 tarih ve 2018/52-8 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin Adı Soyadı

Sefa ALP

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Dr. Öğr. Üyesi Sevilay USLU DİVANOĞLU

ÖNSÖZ

İnsanlar Allah'ın rızasını kazanmak için birçok vakıf kurmuş olup bu vakıfların devamını sağlamak için de menkul ve gayrimenkuller vakfetmişlerdir. Aksaray, en parlak dönemini yaşadığı Anadolu Selçukluları zamanında gerçekleştirilen imar faaliyetleri sayesinde çok sayıda cami ve mescit gibi müesseselere kavuşmuştur. Bu dönemde inşa edilen yapılara Karamanoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti dönemlerinde yenileri eklenmiştir. Bunlar içerisindeki en önemli yapılardan birisi, Ulu Camii ismiyle de bilinen Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'dir. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesut (Rüknettin Mesut) döneminde (1116-1155) inşa ettirilen, ancak daha sonraları Karamanoğlu II. Mehmet Bey döneminde tamir ettirilmesinden dolayı kaynaklarda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii olarak zikredilen bu yapı günümüze kadar varlığını korumuştur. Bu caminin varlığını devam ettirebilmesi ve faaliyetlerini düzenli bir şekilde sürdürebilmesi ise caminin vakfi sayesinde olmuştur.

Arşiv belgeleri esas alınarak hazırlanan bu çalışmayla 19. yüzyılda Aksaray'da faaliyet gösteren vakıflar tespit edilerek Aksaray'daki vakıf kültürü hakkında bir izlenim oluşturulmaya çalışıldığı gibi detaylı olarak incelediğimiz Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfi örneğinde vakıfların işleyişi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bahsi geçen vakfın görevlileri, görevlilerin aldıkları ücretler, vakfın gelir ve giderleri, bu gelirlerin nerelerden ve hangi kalemlerden sağlandığı, nerelere harcandığı ve caminin özellikleriyle zaman içerisinde geçirdiği tamirler hakkında önemli bilgilere yer verilmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinde büyük payı olan ve çalışma esnasında da yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Selahattin SATILMIŞ'a ve Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'ne ait olan fotoğrafların temin edilmesinde yardımcı olan Sayın Mustafa Fırat GÜL'e müteşekkirim.

SEFA ALP

MERSİN 2018

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AKSARAY'DA VAKIF KÜLTÜRÜNE BİR ÖRNEK:
KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ VAKFI (19. YÜZYIL)

Yüksek Lisans Tezi
Sefa Alp, Aksaray 2018

ÖZET

Vakıf, genel olarak insanların elindeki malının bir kısmını veya tamamını Allah'ın rızasını kazanmak için sarf etmesidir. Bu düşünce ile 19. yüzyılda Aksaray'da birçok yeni vakıf kurulduğu gibi daha önceki dönemlerde kurulan vakıfların önemli bir kısmı da faaliyetlerini devam ettirmiştir. Vakıfların gelirleri genellikle buğday, arpa, çavdar, burçak vb. mahsuller ile bostan, kovan ve kırmızı boyadan elde edilen öşür hisselerinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bağ, bahçe, değirmen, han ve dükkân gibi yerlerden elde edilen kiralar da vakıfların gelirleri arasında yer almaktadır. Aksaray için tarihi bir öneme sahip olan Karamanoğlu Mehmet Bey Camii, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde inşa olunmuş ve daha sonraki yıllarda onarım görecük günümüze kadar ulaşmıştır. Bu cami arşiv kayıtlarında Karamanoğlu İbrahim Bey Camii, Karamanoğlu Camii ve Cami-i Kebir (Ulu Camii) şeklinde geçmektedir. 19. yüzyılda camide mütevellî, imam, hatip, müezzin, ferraş vb. görev yapmaktadır. Bu görevlilere genellikle günlük yarım ilâ iki akçe arasında bir ücret ödenmiş ve bunun yanı sıra vakfın senelik gelirlerinden de belirli hisseler verilmiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'nın gelirlerini genellikle Aksaray'ın merkeziyle köy ve mezralarından elde edilen öşür hisseleri oluşmaktadır. Elde edilen gelirler ile camide görevli olan kişilerin maaşları ödenmiş ve bunun yanı sıra caminin tamir, kilim, perde, aydınlatma, vergi vb. masrafları karşılanmıştır.

Bilim Kodu : 116114
Anahtar Kelimeler : Aksaray, Vakıf, Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı, 19. Yüzyıl.
Sayfa Adedi : 171
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Doç. Dr. Selahattin SATILMIŞ

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
AN EXAMPLE OF FOUNDATION CULTURE IN AKSARAY:
KARAMANOĞLU MEHMET BEY MOSQUE FOUNDATION
(19TH CENTURY)

Master of Science Thesis

Sefa Alp, Aksaray 2018

ABSTRACT

In general, the foundation is people's spending some or all of their properties in order to get the sake of Allah. With this thought, many new foundations were established in Aksaray in 19th century and a considerable part of the foundations that were established in previous periods continued their activities in these years. The incomes of the foundations generally consisted of the share of the tithe obtained from the sale of wheat, barley, rye, vetch and incomes from greenhouses, beehives, red dye. Besides, rents obtained from places like vineyards, gardens, mills, inns and shops were among the incomes of the foundation. In the following years, cash money began to be donated also. Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque, which has a historical importance for Aksaray, was built during the Anatolian Seljuk State and manages to come up to this day with various repairs in the following years. This mosque is mentioned as Karamanoğlu Ibrahim Bey Mosque Karamanoğlu Mosque and Grand Mosque in the archive records. In the 19th century, trustee, imam, orator, muezzin and ferrash were serving in this mosque. Generally these dues were paid a fee of between half akches and two akches per day, as well as certain shares of the foundation's annual income. The revenues of the Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque Foundation mostly consist of the rents money obtained from the villages and the arable fields of Aksaray, such as Rumdiğın, Sorsoy, Göstük and Dadasun as well as rent income obtained from some localities. With the revenues obtained, the salaries of the people in charge of the mosque were paid and the expenses of repair, rug, mat, lighting of the mosque were met.

Science Code : 116114

Key Words : Aksaray, Foundation, Karamanoğlu Mehmet Bey Mosque Foundation, 19th Century.

Page Number : 171

Supervisor : Faculty Member Selahattin SATILMIŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
VAKFIN TARİHİ GELİŞİMİ VE AKSARAY’DA VAKIF KÜLTÜRÜ.....	7
1.1. Vakfın Tarihi Gelişimi.....	7
1.1.1. Vakfın Tanımı.....	7
1.1.2. Vakfın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	9
1.1.3. Vakıf Hizmetleri.....	15
1.1.4. Evkâf-ı Hümayun Nezareti’nin Kuruluşu ve Sebepleri.....	18
1.2. Aksaray’da Vakıf Kültürü.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....	36
KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ (ULU CAMİİ).....	36
2.1. Tarihi ve İsmi.....	37
2.2. Mimarisi.....	40
2.3. Minberi.....	45
2.4. Şamdanları.....	49
2.5. Yazma Kur’an-ı Kerimleri.....	50
2.6. Halı, Kilim ve Seccadeleri.....	51
2.7. Şadırvanı.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	55
KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ VAKFI'NIN GÖREVLİLERİ	55
3.1. Mütevelliler	58
3.2. İmamlar	62
3.3. Hatipler	69
3.4. Müezzinler	74
3.5. Cüzhanlar ve Devrhanlar	77
3.6. Kayyımlar ve Ferraşlar	86
3.7. Sakalar	89
3.8. Eğitim Öğretim Görevlileri	90
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	96
KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ VAKFI'NIN GELİRLERİ VE GİDERLERİ...96	
4.1. Gelirler	96
4.2. Giderler	111
4.2.1. Görevli Maaşları.....	111
4.2.2. Tamir Masrafları	114
4.2.3. Aydınlatma, Kilim, Perde vb. Masrafları.....	117
4.2.4. Vergi (Maaş-ı Muharrer ve Harc-ı Muhasebe) Masrafı.....	118
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	126
EKLER.....	134

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 19. Yüzyılda Aksaray’da Faaliyet Gösteren Vakıflar	26
Tablo 2: 19. ve 20. Yüzyıllarda Aksaray’da Kurulan Para Vakıfları.....	33
Tablo 3: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı’nın Mütevellileri.....	58
Tablo 4: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii’nin İmamları	63
Tablo 5: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii’nin Hatipleri.....	69
Tablo 6: Hatip Seyyid Battal Efendi’ye Ödenen Ücretler	73
Tablo 7: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii’nin Müezzinleri	74
Tablo 8: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii’nin Cüzhan ve Devrhanları	77
Tablo 9: R.1280 (1864/1865) Tarihli Muhasebe Kaydına Göre Cüzhan ve Devrhanlara Ödenen Ücretler.....	83
Tablo 10: R.1289 (1873/1874) Tarihli Muhasebe Kaydına Göre Cüzhan ve Devrhanlara Ödenen Ücretler.....	84
Tablo 11: R.1291 (1875/1876) Tarihli Muhasebe Kaydına Göre Cüzhan ve Devrhanlara Ödenen Ücretler.....	85
Tablo 12: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii’nin Kayyımları ve Ferraşları.....	86
Tablo 13: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii’nin Eğitim Öğretim Görevlileri	92
Tablo 14: 19. Yüzyılda KMBC Vakfı’na Gelir Sağlayan Yerler ve Miktarları.....	104
Tablo 15: R.1289 (1873/1874) yılında KMBC Vakfı’na Gelir Sağlayan Yerler ve Miktarları... ..	108
Tablo 16: R.1291 (1875/1876) yılında KMBC Vakfı’na Gelir Sağlayan Yerler ve Miktarları..	109
Tablo 17: R.1307 (1891/1892) yılında KMBC Vakfı’na Gelir Sağlayan Yerler ve Miktarları..	110

Tablo 18: KMBC Vakfi Görevlilerinin R.1252-1253, R.1256-1257, R.1256-1261, R.1280, R.1285, R.1286, R.1288, R.1289, R.1291 ve R.1307 Yıllarında Aldıkları Ücretler	112
Tablo 19: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin Aydınlatma, Kilim, Perde vb. Masrafları ve Bedelleri	117
Tablo 20: Muhasebe Kayıtlarına Göre KMBC Vakfi'nin Maaş-ı Muharrer ve Harc-ı Muhasebe Giderleri.....	119
Tablo 21: KMBC Vakfi'nin 19. Yüzyıldaki Gelir ve Giderleri	120

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: R.1256 (1840/1841) yılında Rumdiğın köyünden elde edilen gelir.....	98
Grafik 2: R.1257 (1841/1842) yılında Rumdiğın köyünden elde edilen gelir.....	98
Grafik 3: R.1256 (1840/1841) yılı Dadasun köyünden elde edilen gelir.....	99
Grafik 4: R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında Hatip Seyyid Osman ve Seyyid Numan Efendiler ile İmam Şeyh Mustafa Efendi için ayrılan hisselerin toplam miktarı	100
Grafik 5: R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında Rumdiğın ve Dadasun köylerinden elde edilen gelirin toplam miktarı.....	101
Grafik 6: R.1256 (1840/1841) yılında Rumdiğın ve Dadasun köylerinden sağlanan mahsuller ve elde edilen gelirlerin yüzdelerik dağılımı.....	102
Grafik 7: R.1257 (1841/1842) yılında Rumdiğın köyünden sağlanan mahsuller ve elde edilen gelirlerin yüzdelerik dağılımı.....	102
Grafik 8: Muhasebe kayıtlarına göre Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin tamir gördüğü yıllar ve bedelleri	116

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii/Ulu Camii	37
Fotoğraf 2: Ulu Camii'nin üstünün önceki hali	41
Fotoğraf 3: Ulu Camii'nin üstünün kurşun ile kaplı hali	41
Fotoğraf 4: 1895 yılında Ulu Camii ve Minaresi	44
Fotoğraf 5: 1930'lu yıllarda Ulu Camii ve Minaresi	44
Fotoğraf 6: Minberin ön yüzü	46
Fotoğraf 7: Minberin mimarının adının yazılı olduğu kısım	47
Fotoğraf 8: Minberin sağ ve sol tarafında ayetlerinin yazdığı kısımlar	48
Fotoğraf 9: Ulu Camii'nin eski şamdanları	49
Fotoğraf 10: Ulu Cami'ye ait olan Kur'an-ı Kerim	50
Fotoğraf 11: Ulu Cami'ye ait olan Kur'an-ı Kerim	51
Fotoğraf 12: 1907 yılında Ulu Camii'nin şadırvanı	53
Fotoğraf 13: 1910'lu yıllarda Ulu Camii'nin şadırvanı	53
Fotoğraf 14: 1930'lu yıllarda Ulu Camii	54
Fotoğraf 15: 1895 yılında Ulu Camii	139
Fotoğraf 16: 1907 yılında Ulu Camii	140
Fotoğraf 17: 1907 yılında Ulu Camii	140
Fotoğraf 18: 1910'lu yıllarda Ulu Camii ve çevresi	141
Fotoğraf 19: 1930'lu yıllarda Ulu Camii	141
Fotoğraf 20: Ulu Cami'ye sonradan ilave edilen payendeler	142

Fotoğraf 21: 1940'lı yıllarda Ulu Camii'deki tarihi minberin durumu.....	143
Fotoğraf 22: Minberin sağ tarafından eksilen parçalar ve yerine takılan benzerleri	144
Fotoğraf 23: Minberin sol tarafından eksilen parçalar ve yerine takılan benzerleri	145
Fotoğraf 24: Ulu Cami'ye ait olan minberin tarihi kapısı	146
Fotoğraf 25: Ulu Cami'ye ait olan tarihi kapısının yerine takılan benzer kapı	147
Fotoğraf 26: Ulu Cami'ye ait olan Kur'an-ı Kerimler	148
Fotoğraf 27: Ulu Camii'nin günümüzdeki mihrabı.....	149
Fotoğraf 28: Ulu Camii'nin tarihi şamdanı	150
Fotoğraf 29: Aksaray Müzesi'nde sergilenmekte olan Ulu Camii'nin tarihi seccadeleri...	150
Fotoğraf 30: Ulu Camii'nin içerisinden bir görüntü.....	151
Fotoğraf 31: Ulu Camii'nin içerisinden bir görüntü.....	152
Fotoğraf 32: Ulu Camii'nin eski ana giriş kapısı.....	153
Fotoğraf 33:Ulu Camii'nin yeni ana giriş kapısı	154

KISALTMALAR LİSTESİ

age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
agt	Adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviri
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
d.	Defter
Ed.	Editör
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
KMBC	Karamanoğlu Mehmet Bey Camii
M.	Miladi
Nr.	Numara
R.	Rumi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
VD	Vakıflar Dergisi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

GİRİŞ

Aksaray vakıfları ve bu vakıfların en önemlilerinden birisi olan, aynı zamanda tez konumuzu oluşturan Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı ile ilgili bugüne kadar doğrudan bir çalışma yapılmamıştır. Aksaray tarihi ile ilgili bazı çalışmalar yapılmış olup bunlardan en önemlisi İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1974 yılında yayınlanan “*Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi*” adlı eseridir. Bu eser genel hatlarıyla Aksaray tarihine dair bilgiler vermesi ve arşiv kayıtlarından ulaşılamayan bazı belgelerin bu kitapta yer alıyor olması açısından çalışmamız esnasında bizlere önemli derecede yardımcı olmuştur. Ancak bu eserde Aksaray vakıflarına dair bilgiler daha çok 15. ve 16. yüzyıllara ait olup vakıfların daha sonraki yüzyıllara ait olan durumları hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'na dair bilgiler mevcut olmakla birlikte bu vakfın 19. yüzyıldaki durumuna dair ise bilgiler de oldukça sınırlıdır. Eserde üç beş tane muhasebe kaydı ve berat üzerinden vakfın 19. yüzyıldaki muhasebesi ve görevlilerine dair bilgiler verilmiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı ile ilgili 19. yüzyıla ait olan birçok belge olmasına rağmen yazar bunları eserinde vermemiştir.

Eşref Temel, “*Hurufat Defterleri'ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII.-XIX. Yüzyıllar Arası)*” adlı yüksek lisans tezinde 18. ve 19. yüzyıllarda Aksaray'daki eğitim faaliyetlerini incelemiştir. Bu tezde genellikle medrese¹, mektep², muallimhane³ ve cami⁴ gibi müesseselerde gerçekleşen eğitim faaliyetleri ve buralarda görevli olan kişilere dair bilgiler verilmiştir. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ile ilgili bilgiler mevcut olmakla

---

¹ Medrese; İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, “Medrese”, **DİA**, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 323.

² Mektep; okul anlamına gelmekte olup İslam ülkelerinde ve özellikle Osmanlılar'da çocuklara temel eğitiminde verildiği yerdir. Bkz. Nebi Bozkurt, “Mektep”, **DİA**, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 5.

³ Muallimhane; öğretmen yetiştiren yer, okul anlamına gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010, s. 765.

⁴ Arapça bir kelime olan cami “toplayan, bir araya getiren” anlamına gelmektedir. Cami kelimesi ilk zamanlar cuma ve bayram namazlarının kılındığı büyük mescitler için kullanılmıştır. Bkz. Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014, s. 142.

birlikte, bu bilgiler daha ziyade konu gereğince camide gerçekleşen eğitim faaliyetleri ve burada görevli olan kişiler ile ilgilidir.

Diğer bir çalışma ise Mehmet Zeki Oral'a ait olan 1962 yılında Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan "*Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları*" isimli bir makaledir. Yazar bu makalede vakıf kültürüne dair kısa bir bilgi vermiş ve Aksaray'da 211 vakfın bulunduğunu belirtmiştir. Ancak bunların adına ve içeriğine dair hiçbir bilgi vermemiştir. Bu makalede sadece Şeyh Hamid-i Veli'nin oğlu Yusuf Hakiki Baba'ya ait olan H.884 (M.1479) tarihli bir vakfiye⁵ açıklanmıştır. Bunun dışında vakıflara dair ışık tutacak hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Bu çalışmaların yanı sıra 2017 yılında Zekai Erdal, Mustafa Fırat Gül ve Orhan Özdiil "*Aksaray Ulu Camii*" adlı bir kitap yayınlamışlardır. Bu kitapta Aksaray ve Ulu Camii'nin tarihi hakkında bilgiler verilmiş olup fakat caminin bağlı bulunduğu vakıf hakkında bir bilgi verilmeyip sadece vakıf kayıtlarına dair bazı belgelerin transkripsiyonları verilmiştir. Bu belgelerin yorumlanması ve değerlendirmesi yapılmamıştır.

Bu çalışmaların dışında Aksaray ile ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ancak Aksaray vakıfları ve özellikle Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'na dair kapsamlı bir çalışma yoktur. Var olan çalışmalarda da genellikle 15. ve 16. yüzyıllara ait bilgiler verilmiştir. "*Aksaray'da Vakıf Kültürüne Bir Örnek: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı (19. Yüzyıl)*" adlı bu çalışma bahsi geçen çalışmalardan çok daha kapsamlı olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma kapsamında; Aksaray'da, 19. yüzyılda faaliyet gösteren vakıflar ve örnek olarak seçilen Aksaray için de tarihi bir öneme sahip olan Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin durumu, geçirdiği tamirler, caminin bağlı bulunduğu vakfın görevlileri ve bu görevlilerin aldıkları ücretler, vakfın gelir ve giderleri ayrıntılı bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Karamanoğlu Mehmet Camii Vakfı'nı konu alan bu tez çalışmasının en önemli kaynağını, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinden (BOA)⁶ temin edilen tarihi kayıtlar oluşturmaktadır. 19. yüzyılın başlarında Aksaray'daki vakıflara dair bilgilerin büyük bir çoğunluğuna VGMA'da bulunan *Hurufat Defterleri* sayesinde ulaşılmıştır. 19. yüzyılın ilk yıllarına dair bilgilerin temin edilmesi hasebiyle bu defterler büyük bir önem arz etmektedir. Eşref Temel, çalışmasında Aksaray'a ait olan Hurufat

---

⁵ Vakfiye; vakfi kuran kişinin, vakfın işleyiş tarzıyla şartlarını belirlediği ve kadı tarafından onaylanan hukuki belgedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 4-5.

⁶ Bundan sonraki ifadelerde Başbakanlık Osmanlı Arşivi yerine BOA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi yerine ise VGMA ifadesi kullanılacaktır.

Defterleri'nin 1690-1829 yılları arasını kapsadığını belirtmektedir⁷. Ancak Aksaray'a ait olan 536 numaralı Hurufat Defteri'ndeki tarihlere baktığımız zaman 1830'lu yıllara ait bilgilerin olduğu görülmektedir. Bu defterlerde Aksaray'da faaliyet gösteren cami, mescit⁸, medrese, zaviye⁹ vb. müesseselerin 19. yüzyıl başlarındaki görevlileri, bu görevlilerin tayin işlemleri, vefatları, görevleri karşılığında aldıkları ücretler vb. bilgiler veriyor olması konumuz açısından çok önemlidir.

Aksaray'daki para vakıfları konusunda ise VGMA'da bulunan *Müceddet Anadolu Vakfiye Defterleri'nden* yararlanılmıştır. Bu kayıtlar sayesinde vakfi kuran kişinin ailesine, bu ailenin anıldığı sülale isimlerine, vakfi kuran kişilerin (vâkıfların) ikamet ettiği yerlere, vakıfta görevli olacak kişilere ve vâkıfların vakfettikleri paraların nasıl işletileceğine vb. daha birçok konuya dair bilgilere rastlamak mümkündür. Aynı arşivden elde ettiğimiz *Konya Esası* olarak kayıtlı olan defterler ise genellikle vakıfta görevli olan kişinin göreve başlama tarihine, vakıftan aldığı hisseye, vefatına ve bunun üzerine yerine tayin olunan kişiye dair bilgiler vermektedir. Bu defterlerin dışında *Anadolu Tafsili*, *Ferman Tafsili* vb. defterlerin incelenmesiyle Aksaray'daki vakıflar hakkında bilgiler elde edilmiştir.

BOA kayıtları arasında yer alan defterlerden *Evkaf Defteri (EV.d.)* konumuz açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada genel olarak 14 adet Evkaf Defteri'nden yararlanılmıştır. Özellikle 18838 numaralı Evkaf Defteri Aksaray'daki vakıfların muhasebe kayıtlarını içermesi bakımından büyük öneme sahiptir. Bu defterden vakfa nereden, hangi türden ve ne miktarda gelir sağlandığı, vakıfta görevli olan kişilerin icra ettikleri vazifeler ve aldıkları ücretler ile vakfın çeşitli giderlerine dair bilgilere ulaşılmıştır. 19x35 cm ebadında olan ve 166 sayfadan oluşan bu defter Aksaray'daki vakıfların yanı sıra Nevşehir, Niğde ve Koçhisar (Şereflikoçhisar)'da bulunan vakıflara dair bilgiler de içermektedir. 26x71 cm ebadında ve 6 sayfadan oluşan 11855 numaralı Evkaf Defteri'nde ise Aksaray'da var olan vakıflar ve bu vakıflara nereden ne miktarda mahsul ve bu mahsullerden ne kadar gelir elde edildiğine dair ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Farklı şehirlerdeki vakıflar hakkında bilgiler içeren 11421 numaralı Evkaf Defteri'nde ise Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'nın gelirlerine dair

---

⁷ Eşref Temel, **Hurufat Defterleri'ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII.-XIX. Yüzyıllar Arası)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 2.

⁸ Mescit; Arapça bir kelime olan ve "eğilmek, tevazu ile alını yere yere koymak" anlamlarına gelen "sücûd" kökünden gelmektedir. Bu özelliğinden dolayı mescit "secde edilen yer" anlamına gelmektedir. Bkz. Ziya Kazıcı, **age**, s. 142.

⁹ Zaviye; tekkelerin küçüklerine verilen addır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 648.

önemli bilgiler yer almaktadır. Birkaç sayfadan oluşan diğer 11 defter ise Aksaray'daki vakıfların gelir ve giderleri hakkında bilgiler içermektedir.

Evkaf Defterleri'nin yanı sıra *Evkâf Muhasebe Kalemi (EV.MH)*, *Evkâf Mektubî Kalemi (EV.MKT)*, *Evkâf Mektubî Kalemi Cihat Kalemi (EV.MKT.CHT)* ve *Evkâf Başkitabet (EV.BKB)* gibi fonlarında ise genellikle görevlilerin tayin işleri, tayin sırasında aranan şartlar, görevden ferağ ya da azledilmeleri, vefatları ve vakıftan aldıkları ücretlerine dair önemli bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bazı vakıf kayıtlarının içerisinde yer alan nüfus bilgilerinden ve *Nüfus Defterleri (NFS.d)*'nden yararlanılarak görevlilerin yaşları, aileleri, ikamet ettikleri mahalleler vb. önemli bilgilere de ulaşılmıştır.

Arşiv kaynaklarının yanı sıra mevcut literatürden de yararlanılmış olup bu hususta başta İbrahim Hakkı Konyalı'nın "*Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi*" adlı eseri, bunun yanı sıra Doğan Yörük'ün "*16. Yüzyılda Aksaray Sancağı*", Zekai Erdal, Mustafa Fırat Gül ve Orhan Özdil'in "*Aksaray Ulu Camii*" adlı eserleri incelenmiştir. Bu çalışmalar özellikle Aksaray'da var olan vakıflara ve Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin tarihine dair bilgilere ulaşmamız açısından bizlere yardımcı olmuştur. Vakıfların tarihi gelişimi hakkında ise genellikle Bahaeddin Yedi yıldız'ın "*18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*", Ahmed Akgündüz'ün "*İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*" ve Nazif Öztürk'ün "*Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*" adlarındaki çalışmaları ile vakıf hakkında yazılan çeşitli makalelerden yararlanılmıştır.

BOA ve VGMA'ya ait olan kayıtlar sayesinde, bugüne kadar hemen hemen hiçbir kaynakta yer almayan bilgilere ulaşılması, Karamanoğlu Mehmet Camii Vakfı'nın 19. yüzyıldaki durumunu ayrıntısıyla ortaya koymamıza imkân sağlamıştır.

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'nın 19. yüzyıldaki faaliyetleri hakkında önemli bilgilere ulaşılma ile birlikte birtakım zorluklarla da karşı karşıya kalınmıştır. Öncelikle konumuzu ihtiva eden ve BOA bünyesinde yer alan bazı defterler tasnif edilmediği için bazı belgeler temin edilememiştir. BOA'da bulunan birçok defterin tasnifinin bu kurum tarafından değil de VGMA tarafından gerçekleştirilmesi ve VGMA'da bu defterlerin dijital ortama farklı şekillerde aktarılması birtakım problemlere neden olmaktadır. Bu durum daha ziyade defterlerin sayfa numaralarında görülmektedir. BOA tarafından tasnif edilmeyen defterlerin daha sonraları tasnif edilmesi ve mevcut belgelerin numaralarından farklı olarak kaydedilmesi sonucunda, VGMA'dan temin edilen elimizdeki mevcut belgelerin sayfa numaraları ile bir ihtimaldir ki uyuşmayabilir. Araştırmacıların ve okuyucuların bu durumu

göz önünde bulundurması rica olunur. Bu tür bir sorunun ortaya çıkması araştırmacılardan ziyade arşivlerde yapılan farklı kodlamalardan kaynaklanmaktadır.

Bu sorunların yanı sıra tasnif yapılırken bazı vakıf isimlerinin veya buldukları yerlerin yanlış bir şekilde okunup özetlenmesi ve bu şekilde dijital ortama aktarılması diğer bir sorunu teşkil etmektedir. Örneğin konumuz olan Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı ile ilgili araştırma yapılırken Karamanoğlu Mehmet Bey Camii, Karamanoğlu İbrahim Bey Camii, Karamanoğlu Camii ve Cami-i Kebir gibi isimler ile Aksaray şehri üzerinden vakıflarının tamamı taranmıştır. Fakat araştırma yapılırken *BOA, EV.MKT.CHT., 624/33* numaralı arşiv belgesinin *Karamanoğlu* olarak okunması gerekirken bu isim "*Fermanoğlu*" olarak okunmuş, VGMA sisteminde de bu şekilde kaydedilmiştir. BOA'daki *BOA, EV.BRT., 89/14* numaralı arşiv belgesi ise *İbrahim Bey veled-i Karaman cami-i şerif vakfi* olarak okunması gerekirken "*İbrahim Bey Veli Ferman Camii Vakfı*" şeklinde okunmuş ve bu şekilde kaydedilmiştir. Böyle bir isimde Aksaray'da vakıf olmadığından ve Aksaray isminde farklı şehirlerde köy, kasaba vb. yerlerin olduğu göz önünde bulundurulup bu vakfın diğer Aksaray ismindeki yerlerde kurulan bir vakıf olabileceğini düşündürmüştür. Bunun gibi daha birçok vakfın ismi veya bulunduğu yer yanlış olarak çevrilmiştir. Bu durum araştırma esnasında bir hayli zorluklara ve karışıklıklara sebep olmuştur. Bundan dolayı muhtemeldir ki konumuzu ihtiva eden birçok vakıf kaydına ulaşamamıştır.

Bazı kayıtlardaysa isim benzerliğinden olsa gerek bazı camilerdeki görevliler birbiri ile karıştırılmıştır. Örneğin Karamanoğlu Mehmet Camii ile Koçhisar (Şereflikoçhisar)'da bulunan Sultan Alaeddin Camii'ne ait olan kayıtlar incelendiği zaman Sultan Alaeddin Camii'nde görevli olan cüzhanlar¹⁰ ile Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde görevli olan cüzhanların aynı kişiler oldukları görülmektedir. Sultan Alaeddin Camii'nde cüzhanlık görevinin olmadığı ve ayrıca Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'de hatip ve mütevellî olarak görev yapan Seyyid Battal Efendi'nin de Sultan Alaeddin Camii'nde hem hatip hem de mütevellî olarak görev yaptığı belirtilmektedir. Bu durum değerlendirildiğinde vakıfta görevli olanların isimlerine hem doğrudan Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'ne ait olan kayıtlarda rastlanması hem de Sultan Alaeddin Camii'nde cüzhanlık görevine dair bilgi olmamasından dolayı görevlilerin Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde vazifeli oldukları söylenebilir. Mesela Seyyid Battal Efendi'nin her iki vakfında mütevellîsi olarak görev

---

¹⁰ Cüzhan; okumaları düzgün ve vazifelerini ihmal etmeyecek nitelikte sorumluluk sahibi olması gereken bu insanlar, Kur'an'ı oluşturan cüzleri okumakla görevlidirler. Bkz. Cafer Çiftçi, **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, Gaye Kitabevi, Bursa 2004, s. 125.

yapması normaldir. Fakat iki farklı yerde aynı anda hatip olarak görev yapması pek mümkün değildir. Çünkü hatip genellikle Cuma günlerinde camide cemaate hutbe okumakla görevlidir. Bundan dolayı Cuma günü görevlinin sadece bir yerde olacağı düşünülürse bu da vakıf kayıtlarında bir karışıklığın olduğunu ve bu görevlilerin Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde vazife icra ettiklerini göstermektedir¹¹.

Bunun dışında vakıf kayıtlarında görevlilerin kendi ve baba isimlerinin bazen farklı olarak kaydedilmesi, örneğin bir kayıtta mütevellinin ismi Sadık oğlu Mehmet Emin iken diğer bir kayıtta Abdullah oğlu Mehmet Emin şeklinde kaydedilmesi ve görevlilerin bir kayıtta "seyyid"¹² olarak anılırken diğer bir kayıtta "şeyh"¹³ veya bu unvanlarından bahsedilmeden sadece isimleriyle anılması, görevlilerin tayinleri, vefatları, kullandıkları unvanlar vb. durumların belgelerde farklı şekillerde geçiyor olması bu çalışmada karşılaşılan zorlukların temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vakfın tarihi gelişimi ve Aksaray'da vakıf kültürü ele alınmıştır. İkinci bölümde Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin tarihine dair bilgiler verilerek, caminin zaman içerisinde geçirdiği bazı değişiklikler görseller ile açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'nda görevli olan kişiler hakkında detaylı olarak bilgiler verilmiş ve son bölümde ise vakfın gelir ve giderleri detaylı olarak incelenmiştir.

---

¹¹ BOA, EV.MKT., 2126/304; 915/157; 915/166; 1014/160.

¹² Hz. Muhammed (sav)'in torunu Hüseyin'in neslinden gelenler için kullanılan bir ifadedir. Diğer torunu Hasan'ın neslinden gelenlere ise şerif denilmektedir. Seyyid; Arapça'da ulu, büyük ve efendi anlamlarına gelmektedir. Bkz. M. Zeki Pakalın, **age**, C. 3, s. 200.

¹³ Sözlükte "yaşlı kimse" anlamında gelen şeyh kelimesi tasavvufta veli, pir ve mürşitle eş anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca bir tekke veya zaviyede reislik yapan ve müritleri olan kimse anlamına da gelmektedir. Bkz. Reşat Öngören, "Şeyh", **DİA**, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s. 50.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKFIN TARİHİ GELİŞİMİ VE AKSARAY'DA VAKIF KÜLTÜRÜ

Vakfın tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de İslamiyet'ten önce vakıf benzeri kurumların var olduğu bilinmektedir¹⁴. Fakat vakıf tam anlamını İslamiyet'ten sonra kazanmıştır¹⁵. Aksaray'a İslam devletlerinin hâkim olmasından sonra hükümdarlar, devlet adamları ve hayırseverler tarafından burada cami, mescit, medrese, zaviye vb. birçok hayrî müessesesi inşa edilmiştir. Bu müesseselerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için menkul ve gayrimenkuller¹⁶ gelir olarak vakfedilmiştir¹⁷.

1.1. Vakfın Tarihi Gelişimi

1.1.1. Vakfın Tanımı

Arapça'da “durmak”, “durdurmak” ve “alıkoymak” anlamlarına gelen vakıf kelimesi terim olarak bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayrî bir amaç için ebediyen tahsis edilmesidir¹⁸. En yaygın tanımıyla ise vakıf, bir malın kullanım hakkını şahsi mülkiyetten çıkartarak ebediyen insanların yararına tahsis etmektir. İslam hukukunda vakıf kelimesi yerine “habs”, “hubs” ve “sadaka” terimleri kullanılmış olup¹⁹ vakıf kuran kişilere ise vâkıf denilmiştir²⁰.

¹⁴ Halim Baki Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüt”, **VD**, S. 1 (1938), s. 117.

¹⁵ Ahmed Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 57.

¹⁶ Menkul; bir yerden bir yere taşınmış, taşınan anlamında iken gayrimenkul ise taşınmaz malları ifade etmektedir. Ferit Devellioğlu, **age**, s. 324, 713.

¹⁷ BOA, EV.d. 11855, s. 2-8; EV.d. 11266, s. 2; VGMA, MAV.d. 599, s. 55.

¹⁸ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, **DİA**, C. 42, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 475.

¹⁹ Ufuk Gülsoy vd., **Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar**, VGM Yayınları, İstanbul 2012, s. 11.

²⁰ Ahmet Gündüz, **Kırşehir'de Vakıflar ve Vakfiyeleri (H.670-1335 / M.1271-1916)**, Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları, Kırşehir 2009, s. 31.

Vakfın tanımı hakkında İslam hukukçuları farklı yorumlar yapmışlardır. Hanefi mezhebinin kurucusu olan Ebu Hanife'ye göre vakıf, bir kimsenin sahip olduğu bir gayrimenkulünün gelirini, ödünç verme şeklinde, fakirlere veya İslam cemaatinin dini ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine tahsis etmesi akdidir. Vakfedilen malın mülkiyeti vâkıfta kalır. Bundan dolayı vâkıf, söz konusu akdi bozma ve malını istediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Vâkıfın ölümünden sonra bu hak varislerine geçer²¹.

Ebu Hanefi'nin talebeleri olan İslam hukukçuları Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise vakıf; kişinin kendisine ait olan özel bir mülkünü Allah'ın mülkü sayarak elinden çıkartıp bu mülkün faydalarını ebediyen insanlara tahsis etmesidir. Ebu Yusuf'a göre vâkıfın sırf "vakfettim" sözünü söylemesiyle vakfın hukuken bağlayıcılık²² niteliğini kazanacağını ve vakfedilen malın vâkıfın mülkünden bir daha geri dönmek üzere çıkacağını belirtmektedir. Vakfın bağlayıcılık vasfını kazanabilmesi için sözlü beyanı tek başına yeterli olarak görmeyen İmam Muhammed'e göre ise vakfedilen malın mutlaka vakıf yöneticisine yani bir müteveliye teslim edilmesi şarttır. Osmanlı hukukçuları bu hususta genellikle Ebu Yusuf'un görüşleri doğrultusunda hareket etmişlerdir²³.

İmam Şafi'ye göre vakıf; vâkıf hayatta iken bir malını vakfederek yapılan, belirli kişilere veya vasıfları belirtilen kimselere tahsis edilen ve asıl amacı hayır olan bir bağış çeşididir. Mâliki hukukçulara göre vakıf; mülkiyetin vakfeden kişide kalması ve gelirinin insanların yararına veya bir hayır yönünde harcanması, bağışlanmasıdır. Hanbeli hukukçulara göre ise vakıf; aslını yani vakfedilen şeyi alıkoymak ve gelirini ise Allah yolunda harcamaktır. Satılmamak, hibe edilmemek ve miras kalmamak şartıyla ihtiyaç sahibi olan kimselere sadaka olarak vermektir. Kısacası Hanbeli hukukçular Hz. Muhammed (sav)'in Hz. Ömer'e vakıf ile ilgili "*aslını alıkoymak, gelirini tasadduk et*" yönündeki tavsiyesini esas almışlardır²⁴.

²¹ Bahaeddin Yediyıldız, *age*, s. 8.

²² Bağlayıcılık lüzûm anlamına gelmekte olup İslam Hukuk literatüründe "lüzum" akdinin bağlayıcı olup tarafların tek taraflı iradesiyle feshinin mümkün olmaması şeklinde tarif edilmektedir. Bkz. Ahmet Hamdi Furat, "İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27 (2012), s. 63.

²³ Ufuk Gülsoy vd., *age*, s. 13.

²⁴ Ahmed Akgündüz, *age*, s. 88, 89, 90.

1.1.2. Vakfın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Vakfın ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bir bilgiye sahip olunmasada çok eski dönemlerde vakfa benzeyen kurumların var olduğu bilinmektedir. Hititler ve Uygur Türkleri dönemlerinde vakıf kayıtlarına rastlanmıştır. Hitit krallarından Hattuşili düşmanı olan Armadataş'ı yendikten sonra onun mülklerini ele geçirmiş ve bu mülklerden bir ev ile müştemilatını Tanrıça İhtar adına vakfetmiştir. Oğlu Duthalyas'ı da bu vakfın idarecisi olarak tayin etmiştir. Daha sonraları Duthalyas'ın vefatı üzerine bu görevi çocukları devam ettirecektir. Ayrıca bu vakfiyede daha sonra idareci olacak kişilerin vakfın kuruluş amacının dışına çıkmaması, vakıf ile ilgili olan sorumluluklarını yerine getirmesi ve bu vakfi ortadan kaldırmayarak devamlılığını sağlaması istenir. Son kısımda Tanrının lanetinin, bu şartları yerine getirmeyen kişilerin üzerlerine olacağı şeklinde bir beddua yer alır²⁵. Burada yer alan beddua bölümünün benzerleri son dönemlere ait olan birçok vakfiyede görülmektedir. Anlaşılan bu beddualar ilk örneklerinde olduğu gibi dünden bugüne vakfiyelerde genellikle yer almıştır²⁶.

Uygur Türklerine ait olan vakıf kaydında ise vakıf kuran kişiler bilge hocalardan dinledikleri sözler üzerine bir manastır inşa etmişlerdir. Vakfi kuran kişiler bu durumu şu şekilde anlatır:

... Eğer herhangi bir kimse normal, küçük bir ölçü büyüklüğünde olsa bile manastır yapsa ve bir buğday tanesinin büyüklüğü kadar bile olsa bu manastır için Buda resmini koysa ve bu manastır içine kaz yeminin yedinci kısmı kadarlık bile olsa bakayı mukaddeseden koysa ve bu küçük meyve kadar bir mezar tümseği yaptırıp, tam rahmeti bulur dediler ve bu rahmet sayesinde yukarıda Tanrı yerinde, aşağıda insan kıyafetinde gönlünün istediği gibi saadete erişir. Sonra Buda rütbesine liyakat kazanmış ve bu liyakati üzerine Nirvana'da yerini bulur. Biz böylece büyük fevkalâdelikleri işitince ikimiz hemfikir olarak bu manastırı yapmak üzere esas temel olarak sat ağacını tazimle diktik. Bu değerli amel dolayısıyla sonradan haşmetli parlak Maitreya Burhan ile rastlaşalım, onun yanına kavuşalım Maitreya Burhan'dan Burhan şerefine erişmek için kudsiyet bulalım. Bu kutsiyetten ötürü yüz kapla üç asanaky ve altı baramit af yolunu geçerek sonra Burhan âleminde yeniden vücuda gelmemiz olsun²⁷.

Uygurlara ait olan vakfiye ahşap bir kazık üzerine yazılmış ve vakıf metni, inşa edilen manastırın temeline konmuştur²⁸. Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı kadar manastırı inşa eden kişiler Tanrının rızasını kazanmak ve saadete erişmek için böyle bir şey yapmışlardır.

²⁵ Halim Baki Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüt", s. 117.

²⁶ BOA, EV.MKT., 1974/148.

²⁷ Walter Ruben, "Buddhist Vakıfları Hakkında", VD, S.2 (1942), s. 182.

²⁸ Gönül Cantay, "Türklerde Vakıf ve Taş Vakfiyeler", XI. Vakıf Haftası Kitabı, VGM Yayınları, Ankara 1994, s. 148.

Daha sonraki yıllarda insanların cami, mescit vb. hayrî müesseseler inşa ederek Allah'ın rızasını kazanmak istemelerine benzer bir durum burada da söz konusudur.

Vakfın temeli her ne kadar İslamiyet öncesinde olmuş olsada günümüzdeki anlamını İslamiyet'in kabulüyle kazanmıştır²⁹. Geleneksel İslami anlayışa göre ilk vakıf; Hz. İbrahim (as) tarafından hac yollarının yapılması, Zemzem Kuyusu'nun tamir ettirilmesi, Mekke'de birtakım suyolları inşa edilmesi, hacılara su dağıtılması ve hacıların karınlarının doyurulması gibi hizmetler sayılabilir³⁰. Hz. Muhammed (sav) dünyadaki ilk mescidin yani İslami manada ilk vakfın Kâbe olduğunu açıklamıştır. İslam'daki vakıf ifadesini kendisinde bulunduran ilk eserin Kâbe olduğu açıktır. Ancak Kâbe-i Muazzama İslami manada vakfın ilk örneği sayılsada ilk vakıf eseri olarak kabul edilmesi mümkün değildir³¹.

Kur'an-ı Kerim'de doğrudan vakıf ifadesi yer almamakla birlikte Allah yolunda harcama yapmak, fakirlere muhtaçlara yardım etmek, iyilik yapmak ve hayırlı işlerde yarışmak gibi insanları yararlı işlere yönlendiren birçok ayet bulunmaktadır³². Bu hususta üzerinde ittifak ile durulan Âl-i İmrân Suresi'nin "*sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça tam hayra nail olamazsınız...*" mealindeki 92. ayetidir³³. Kur'an'ı Kerim'deki ayetlerin yanı sıra insanları hayra teşvik eden hadisler de mevcuttur. Örneğin Ebû Hûreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur: "*İnsan ölünce üç şey dışında bütün ameli kesilir: Sadaka-i cariyesi (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat*"³⁴. Muhtemelen insanlar da bu düşünceler ile geride cami, mescit, mektep, medrese, hastane, köprü, çeşme, tekke³⁵ ve zaviye gibi birçok hayrî müessese bırakmak için büyük bir çaba sarf etmiştir.

Hiz. Muhammed (sav) Müslümanlarla yaptıkları anlaşmaya sadık kalmayan ve bu anlaşmayı bozan Yahudi Benî Nadir kabilesini Medine'den çıkartmış ve onlara ait olan el-Araf, es-Safiye, ed-Delâl, el-Miseb, el-Birka, Hesna ve Meşrebetü Ümmi İbrahim isimindeki arazileri vakıf haline getirmiştir. Bunun dışında Fedek Arazisi'ni vakfetmesi de bu yolda atılan

²⁹ Ahmed Akgündüz, **age**, s. 57.

³⁰ Mustafa Güler, "Osmanlı Devletinde Vakıflar ve Vakıf Müessesesi", Ed. Tufan Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s. 319.

³¹ Ahmed Akgündüz, **age**, s. 57.

³² Hacı Mehmet Günay, **agm**, s. 476.

³³ Ahmet Gündüz, **age**, s. 30.

³⁴ **Hadislerle İslam**, C. 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 373.

³⁵ Tekke; bir şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekândır. Bkz. Mustafa Kara, "Tekke", **DİA**, C. 40, TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 368.

önemli adımlardandır³⁶. Hz. Ömer, Hayber’de ganimet olarak sahibi bulunduğu değerli bir arazisini Hz. Muhammed (sav)’in “*aslını alıkoy, gelirini tasadduk et*” yolundaki tavsiyesine uyup satılmamak, hibe edilmemek ve miras kalmamak şartıyla ihtiyaç sahibi olan kimselere sadaka olarak vermiştir. Hz. Osman da Medine’deki Rûme Kuyusu’nu satın alıp bütün Müslümanların faydalanması için tahsis etmiştir. Bunun dışında Halid bin Velid savaş aletlerini ve atlarını, Hz. Ali bir arazisini ve Yenbu’da bir su kaynağını vakfetmiş, sahabelerden bazıları da ev ve arsa gibi mülklerini vakıf haline getirmiştir³⁷.

Emeviler döneminde vakıf kurumu ve anlayışına yeni anlamlar getirilmiştir. Bu dönem evladiyelik/evlatlık vakıflar veya aile vakıfları adı verilen farklı bir vakıf türünün ortaya çıktığı bir devir olmuştur. Yapılan fetihler sonucunda zenginlikleri artan kesimin girişimiyle bu tarz vakıflar giderek çoğalmıştır³⁸. Emevi halifesi Abdülmelik’in oğlu Velid, Şam’daki Ümeyye Camii için ilk defa köy ve mezarları³⁹ gelir getiren birer kaynak olarak vakfetmiştir. Abbasiler döneminde ise vakıflar daha büyük bir gelişme göstermiş olup bu yolda daha fazla kurumsallaşma sağlanmıştır. Öyle ki bu dönemde vakıfların yönetimi için “Vakıflar Nezareti” adında bütün vakıfları kontrol edebilen ve onların belirli bir statüye bağlanmasını sağlayan bir teşkilat kurulmuştur⁴⁰.

Arap İslam devletlerinde olduğu gibi Müslüman Türkler de vakıf müessesine büyük önem vermiştir. Vakıf sistemi özellikle Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar döneminde Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına damgasını vurmuştur. Abbasiler’den sonra İslamiyet’in savunucusu ve koruyucusu olma görevini üzerine almış olan Türk hükümdarlar, devlet adamları ve binlerce hayır sahibi cami, mescit, medrese, mektep, zaviye, çeşme, köprü ve kütüphane gibi hayır eserleri yaptırarak bunların devlet ve millete muhtaç olmadan faaliyetlerini devam ettirebilmesi için vakıflar kurmuştur. Hayır sahibi kişiler inşa ettikleri hayır eserlerinin masraflarının karşılanması için menkul ve gayrimenkuller vakfederek buralardan elde ettikleri gelir kaynakları ile yaptırılan hayrî müesseselerde görevli olan

---

³⁶ Mustafa Güler, *age*, s. 321.

³⁷ Hacı Mehmet Günay, *agm*, s. 476.

³⁸ Ufuk Gülsoy vd., *age*, s. 19.

³⁹ Arapça’da zer’ (ziraat) kökünden türeyen ve ekilen yer tarla anlamına gelen mezra kelimesi Osmanlılar’da sürekli bir yerleşim yeri olmayan, ekinlik olarak kullanılan küçük toprak parçalarını ifade eder. Bkz. İlhan Şahin, “Mezraa”, *DİA*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 546.

⁴⁰ Ziya Kazıcı, *age*, s. 69.

imam⁴¹, hatip⁴², vaiz⁴³ ve müteveli⁴⁴ gibi vakfın çeşidine göre farklı görevler icra eden kimseler için günlük, aylık ve yıllık ücretler tayin etmişlerdir⁴⁵.

Anadolu Selçukluları dönemine ait seksenden fazla vakfiye tespit edilmiş olup en eskisi 1048 tarihlidir. Selçuklu devlet adamları tarafından tesis edilen vakıflara ait olan orijinal vakfiyelerin başında Besmeleden sonra bütün belgelerde olduğu gibi tuğra yerinde kırmızı mürekkeple “es-Sultan” yazıldığı görülmektedir. 11. ve 13. yüzyıllarda tasavvufi tarikatlar sayesinde düzenli bir sosyal kuruluş niteliği kazanan tekke ve zaviyelerin sayısı aniden çoğalırken devletin meydana getirdiği dini ve hayrî müesseseler de vakıf sermayesinin artmasına imkân sağlamıştır⁴⁶.

Osmanlılar döneminde vakfiyesi mevcut olan ve vakıfların kurucusu sayılan ilk Osmanlı padişahı Orhan Gazi’dir. Orhan Gazi’ye ait 724 Rebiülevvel (1324 Mart başı) tarihli ve vakıf şartlarının Farsça olarak yazıldığı belgeye göre azatlı kölelerinden Tavaşi Şerafeddin Mukbili’ye, Mekece’de vakfettiği hângâhın⁴⁷ mütevellilik görevi verilmiştir. Bahsi geçen belgede vakfın hangi amaçla kurulduğu, kimlerin sorumlu olduğu ve vakıftan kimlerin faydalanabileceği gibi hususlar şöyle açıklanmıştır:

Ben Şücaeddin Orhan bin Fahreddin Osman. Hududu ile Mekece nahiyesinin tamamını sırf Allah rızası için vakfettim. O hângâhda misafir olan, gelip gidici fukarayı, garipleri, miskinleri, dervişleri ve ehl-i ilmi iskân ve infak etmesi için azatlı kölem Tavaşi Şerafeddin Mukbili’yi vakfın mütevellisi tayin ettim. Vakfın geliri ne ise bunlara sarf edilsin ve her kim ki bu gelirden nasip almaya müstahak değilse hângâhda misafir olmasın...⁴⁸.

Vakfiyeden anlaşıldığı üzere burada fakirlerin, dervişlerin veya buradan geçmekte olan yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması yani onların karınlarının doyurulması ve burada misafir olarak ağırlanması için Orhan Gazi bu vakfi kurmuş ve burası için tahsis edilen

⁴¹ Önde bulunan, kendisine uyulan ve cemaate namaz kıldırmakla görevli olan kişidir. Bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “İmam”, **DİA**, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 178.

⁴² Hatip; camide hutbe okuyan, güzel ve düzgün konuşan hitap eden kişidir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **age**, s. 391.

⁴³ Vaiz; belirli vakitlerde Müslüman cemaate dini öğütlerde bulunan konuşmacıdır. Bkz. Cafer Çiftçi, **age**, s. 12.

⁴⁴ Müteveli; vakıf işlerini vakfiye şartları ve şer’i hükümler çerçevesinde idare etmek için tayin olunan görevlidir. Bkz. M. Zeki Pakalın, **age**, C. 2, s. 640.

⁴⁵ M. Zeki Oral, “Aksaray’ın Tarihi Önemi ve Vakıfları”, **VD**, S. 5 (1962), s. 238.

⁴⁶ İsmail Binark, **Vakıf Medeniyeti İslamiyet’te ve Türklerde Vakıf ve Yabancı Gözü ile Osmanlı Vakıfları, Zahir Yayınları**, İstanbul 2015, s. 40-41.

⁴⁷ Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, belirli bir süre ikamet ettikleri, bazen inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan bir terimdir. Bkz. Süleyman Uludağ, “Hankah”, **DİA**, C. 16, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 42.

⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Gazi Orhan Bey Vakfiyesi”, **Bellekten**, C. 5, S. 19 (1941), TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 279-281.

gelirin yine buradaki insanlar için harcanmasını şart koşmuştur. Azatlı kölesi Tavaşi Mukbili'yi de bu vakfın idarecisi yani mütevellisi olarak görevlendirmiştir.

Orhan Gazi, İznik'te bir medrese inşa ettirerek bu medresenin düzenli bir şekilde faaliyetlerini devam ettirebilmesi için yeterince gelir getirecek gayrimenkuller vakfetmiştir. Bunun yanı sıra Adapazarı, Kandıra ve Bursa'da kendi adıyla anılan birer cami, Adapazarı'nda bir medrese, Bursa'da zaviye, misafirhane ve imaret inşa ederek buralar içinde vakıflar tesis etmiştir⁴⁹. Orhan Gazi dışındaki diğer Osmanlı padişahları, şehzadeleri, valide sultanları ve paşaları tarafından da çeşitli vakıflar kurulmuştur⁵⁰.

Vakıfların gelirleri ilk yıllarda genellikle gayrimenkullerden oluşurken, daha sonraları nakit paraların da vakfedildiği görülmektedir. Fakat nakit paranın vakfedilmesinin uygun olup olmadığı uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde şeyhülislam olan Sâdi Sadullah Çelebi (1533-1538) zamanında, 1537 yılında Anadolu Kazaskeri olan Koca Çivizâde Şeyh Mehmet Muhiddin Efendi ile Rumeli Kazaskeri Ebûsuud Efendi arasında başlayan tartışma daha sonraları Osmanlı hukukçularının gündemine gelmiştir. Ebûsuud Efendi'nin fetvalarına rağmen Çivizâde, Kanuni'ye tesir ederek Rumeli Kazaskeri eliyle nakit para vakfını yasaklayan fetvasını "hükm-i şerif"⁵¹ haline getirerek bütün memlekete göndermiştir⁵². Bu uygulamadan rahatsız olan halkın, kendisine müracaat etmesi sonucunda Sofyalı Bâli Efendi, Kazasker Çivizâde ve Şeyhülislam Sâdi Sadullah Çelebi'ye para vakıflarının gerekli olduğunu belirten mektuplar göndermiştir. Bu tartışmalardan kısa bir zaman sonra şeyhülislamlık görevine getirilen Ebûsuûd Efendi, bir müddet sonra para vakıflarının uygun olduğunu savunmak amacıyla "*Risâle Fi Vakfîl-Menkuli Ve'n-Nükûd*" adlı bir eser kaleme almıştır. Çivizâde gibi nakit para vakfının uygun olmadığını ve bunun dine uymadığını ileri süren İmam Birgivi'de "*Es-Seyfus-Sârim Fi Âdemi Cevazi Vakfî'l-Menkuli Ve'd-Derâhim*" adında sert üsluplar ihtiva eden bir eser kaleme almıştır. Fakat Ebûsuûd Efendi'nin görüşlerinin daha ağır basmasıyla para vakıfları zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nde yaygınlık kazanmıştır⁵³.

İmam-ı Azam'ın öğrencilerinden olan İmam Züfer'in para vakfının kayıtsız şartsız uygun olduğuna dair fetvası öğrencisi Muhammed bin Abdullah el-Ensâri tarafından

⁴⁹ İsmail Binark, **age**, s. 42-43.

⁵⁰ Cafer Çiftçi, **age**, s. 47, 95.

⁵¹ Padişahın yazılı emridir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **age**, s. 446.

⁵² Ahmed Akgündüz, **age**, s. 220.

⁵³ İzzet Sak, **Şer'iyeye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)**, Kömen Yayınları, Konya 2005, s. 138-139.

nakledilmektedir⁵⁴. Muhtemelen nakit paraların vakfedilmesinde ve zamanla da yaygın bir hâle gelmesinde İmam Züfer'in fetvasının etkisi olmuştur. Bir gayrimenkul malın değil de belirli bir miktardaki paranın vakfedilmesiyle oluşan para vakıflarının, ilk olarak ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte ilk örneklerine II. Murat⁵⁵ veya Fatih Sultan Mehmet döneminde rastlandığı belirtilmektedir⁵⁶. Bu dönemden itibaren uygulanmaya başlanarak bu durum 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar devam etmiştir⁵⁷.

Bu tür vakıflarda belirli bir meblağ mütevelliyeye teslim edilmektedir. Mütevellî bu parayı helal yollarla genellikle % 15 hesabı üzerinden değerlendirmekte ve elde edilen kârla yapılan hayrî müesseselerde görevli olan kişilerin maaşları ödenmekte bunun yanı sıra müessesenin tamir ve aydınlatma gibi çeşitli masrafları karşılanmaktadır⁵⁸.

Vakıflar amaçları bakımından üç kısma ayrılabilir. Birincisi doğrudan doğruya Allah'a yaklaşmak amacıyla kurulmuş olup bütün insanların yararlandığı hayrî vakıflardır. İkincisi, vakıf gelirlerinin bir kısmının insanların hizmetine ve bir kısmının da vâkıfın aile fertlerine ayrıldığı yarı hayrî/yarı ailevi vakıflardır. Üçüncüsü ise vakfi kuran kişinin vakfın gelirini ve idaresini hayatta iken kendisine, vefatından sonra ise geride kalan aile fertlerine bıraktığı vakıf türüdür. Bu tür vakıflara da aile vakfı veya ehl-i vakıf denilmektedir⁵⁹.

Genellikle insanlar Allah'ın rızası kazanmak amacıyla vakıf kurmuştur. Fakat herkesin aynı düşünce ile hareket ettiği söylenemez. Çünkü bazı kişiler kendisinden sonra iyi bir ad (nam) bırakmak, hemcinsleri arasında fark edilmek, önemli mevkilere sahip olmak ve kazanmış oldukları mallarını vakıflaştırarak onu her türlü tehlikeden korumak amacıyla vakıf kurmuştur⁶⁰. Bazı kişilerin de milli düşünceler ile vakıf kurdukları görülmektedir. Örneğin Dr. Rıza Nur Bey, Sinop'ta bir kütüphane tesis etmiş ve buraya gelir sağlamak amacıyla Sinop'a yakın bir mesafede deniz kenarında kıymetli bir çiftliği vakfetmiştir. 1 Nisan 1924 tarihli vakfiyesine göre özetle; bu çiftliğin iyi bir şekilde idare edilmesiyle Sinop'taki,

⁵⁴ Ahmed Akgündüz, *age*, s. 221-222.

⁵⁵ Cantürk Kayahan-İrfan Görkaş, "Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S. 44 (2009), s. 214.

⁵⁶ Çiğdem Gürsoy, "Ömer Hüsameddin ve Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıflarının Muhasebesi (1902-1936)", *VD*, S. 37 (2012), s. 168.

⁵⁷ Bazı kaynaklarda para vakıflarının ilk örneklerine II. Murat döneminde rastlandığı belirtilirken bazı kaynaklarda ise Fatih Sultan Mehmet döneminde rastlandığı belirtilmektedir. Bkz. İsmail Kurt, *Para Vakıfları-Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, s. 197.

⁵⁸ BOA, EV.MKT., 1974/148; 1974/152; VGMA, MAV.d. 588, s. 99.

⁵⁹ Ziya Kazıcı, *age*, s. 120; Nazif Öztürk, "Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, S. 3 (1993), s. 78.

⁶⁰ Bahaeddin Yediyıldız, *age*, s. 14.

mektepte okuyan çalışkan ve ahlak sahibi olan fakir çocuklara kitap, kâğıt ve kalem gibi gerekli olan ihtiyaçlarının alınmasını, üç göbek ana ve babadan Sinoplu ve Türk olan fakir, ahlaklı, çalışkan birkaç çocuğun İstanbul'da ve birkaç tanesinin de Avrupa'da eğitim görmesini sağlamak isteyen Rıza Bur Bey, vakfı Türklüğün yükselmesi için kurmuş olduğunu ve bunun da eğitim ile olacağını vakfiyesinde belirtmektedir⁶¹.

1.1.3. Vakıf Hizmetleri

Vakıf müessesesini tam olarak anlayamayan kişiler vakfın sadece cami ve mescit gibi dini alanlarda faaliyet gösterdiğini düşünebilir. Fakat İslam dininde vakfın kapsadığı alan çok geniş olup köprüler, hastaneler, mektepler, kütüphaneler, kervansaraylar, hanlar, öksüzler ve öğrenciler için inşa edilen yurtlar gibi daha birçok müessese vakıflarca kurulmuş ve idare edilmiştir⁶².

Vakıflar, Osmanlılar döneminde ekonomik yönden çok büyük etkilere sahip olmuş ve devlet tarafından yerine getirilmesi gereken sosyal, kültürel, dini, kamu hizmeti vb. birçok hizmet vakıflar tarafından gerçekleştirilmiş ve böylece Osmanlı maliyesi büyük bir ekonomik yükten kurtulmuştur. Dini, kültürel, ekonomik, sağlık, belediye hizmetleri ve vefat eden yoksulların defin işlemleri gibi hemen hemen her alanda vakıf hizmetleri görülmektedir⁶³. Bu müesseselerden yardıma muhtaç olan insanlar başta olmak üzere bütün insanlar faydalanmış ve ayrıca maddi imkânları olmayan insanların masrafları vakıflar tarafından karşılanmıştır. Hastaneye gitme durumu olmayan insanlar evlerinde tedavi edilmiştir⁶⁴. Muhtaçlara aylık bağlanması, dul ve yetim kızların evlendirilmesi, eramilhanede⁶⁵ kimsesiz şehit eşlerinin çocuklarıyla birlikte barındırılması, eğitim çağındaki öksüzlerin giydirilmesi ve eğitim gören öğrencilerin kalem, defter vb. masraflarının karşılanması gibi sosyal amaçlarla sayısız vakıf kurulmuştur⁶⁶. Vakıfların insanlara yönelik birçok faydası olmasının yanı sıra hayvanlar için de çeşitli vakıfların kurulduğu görülmektedir. Kış aylarında kuşların

---

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halim Baki Kunter, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", **VD**, S. 3 (1956), s. 10.

⁶² Nazif Öztürk, **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, VGM Yayınları, Ankara 1983, s. 137.

⁶³ Ziya Kazıcı, **age**, s. 113.

⁶⁴ Mustafa Güler, **agm**, s. 332.

⁶⁵ Kadın barınma veya sığınma evi. Bkz. Nazif Öztürk, "Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler", s. 88.

⁶⁶ Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", **Türkler**, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 440.

beslenmesini, hasta ve garip leyleklerin bakım ve tedavisini üstlenen⁶⁷, sokak hayvanlarına ekmek veren ve hayvanlara mera açan vakıflar gibi tarihte birçok farklı vakıf türünün olduğu görülmektedir⁶⁸.

Osmanlılar döneminde kurulan vakıflar dil, din ve ırk ayrımı yapmaksızın bütün insanların durumlarını göz önünde bulundurarak onlara hizmet sunmuştur. Aç insanların doyurulması ve kimsesizlerin barındırılması gibi birçok alanda yardım sağlanmış ve bu sayede aç ve açıkta kalan insanların hırsızlık, gasp, cinayet vb. suçları işlemelerinin de önüne geçilmeye çalışılmıştır⁶⁹.

Vakıfların hizmet alanlarında baktığımız zaman bu hizmetlerin genellikle dini, eğitim, sağlık ve bayındırlık alanlarında olduğu görülmektedir. Dini ibadetlerin yerine getirilmesi için cami, mescit, namazgâh ve dârü'l-huffaz⁷⁰ gibi hayrî müesseselerin inşa edilmesi ve buraların aydınlatılması için gerekli olan mum ve kandil masraflarının temin edilmesinin yanı sıra Kur'an-ı Kerim'in hatmedilmesi, camilerde vaaz edilmesi, mevlit okutulması⁷¹, Ramazan ve diğer mübarek günlerde camilerde hurma, zeytin, su, şerbet vb. dağıtılması gibi hizmetler dini alanda hizmet veren vakıflar kapsamındadır⁷².

Eğitim faaliyetleri ise genellikle mektep ve medreseler aracılığıyla yürütülmüştür. Eğitim kurumları faaliyetlerini vakıf aracılığıyla sürdürmüştür⁷³. Okumaya başlayan çocuklar ilk eğitimlerini mahalle mekteplerinde aldıktan sonra eğitimlerine medreselerde devam etmişlerdir. Osmanlı medreselerinde eğitim parasız ve yatılı olarak verilmiştir⁷⁴. Eğitim kurumunda görevli olan hoca ve talebelerin maaşları, zorunlu ihtiyaçları olan kalem, kitap, defter vb. masrafları ile medresede görevli olan temizlikçi, bekçi ve kütüphane memuru gibi görevlilerin maaşları vakıflar tarafından karşılanmıştır⁷⁵.

Osmanlı Devleti'ndeki ilk hastanenin Orhan Gazi tarafından açıldığı bilirse de ilk teşkilatlı hastane 1399 yılında Yıldırım Bayezid Han tarafından Bursa'da kurulmuştur⁷⁶. Osmanlı

---

⁶⁷ Hasan Güneri, "Vakıf İşletmeleri", **VD**, S. 11, s. 26.

⁶⁸ **Tarihte İlginç Vakıflar**, VGM Yayınları, İstanbul 2012, s. 14, 26.

⁶⁹ Hayriye Işık, "Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 16, Nisan 2009, s. 6.

⁷⁰ Hafız yetiştiren yerlere verilen isimdir. Bkz. M. Zeki Pakalın, **age**, C. 1, s. 399.

⁷¹ Adnan Ertem, **agm**, s. 35.

⁷² İsmail Kurt, "Vakıf Müessesesi XV. ve XVI. Asır Vakıfları", **XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, Ed. Abdülkadir Özcan, İslami İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s. 512.

⁷³ Adnan Ertem, **agm**, s. 35.

⁷⁴ Nazif Öztürk, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", s. 442.

⁷⁵ Mustafa Güler, **agm**, s. 330-331.

⁷⁶ Ziya Kazıcı, **age**, s. 199.

Devleti döneminde dârü's-şifa, bimarhane/tımarhane ve dârü's-sıhha gibi isimlerle anılan hastanelerin giderleri ve burada çalışan görevlilerin maaşları vakıflarca karşılanmıştır⁷⁷. Hastane olmayan yerlerde veya hastaneye gidemeyen hastalar için seyyar hekimler tayin edilmiştir. Öyle ki içlerinde Fatih Sultan Mehmet'in de olduğu gibi birçok vâkıfın, vakfiyelerine ekledikleri şartlar gereğince hekimler haftanın belirli günlerinde belirli yerleşim yerlerinde hastaları tedavi etmekteydiler. Bu tür sağlık hizmetleri ve tedavi için gerekli olan ihtiyaçlar yine vakıflar tarafından temin edilmekteydi⁷⁸.

Yol, köprü, kanal, çeşme, sebil, kaldırım vb. imar faaliyetleri vakıflarca inşa ve idare edilmekte olup buraların tamir işleri de vakıflarca yürütülmekteydi. Günümüzdeki belediye hizmetleri içinde yer alan yol, su, temizlik ve sokakların aydınlatılması gibi birçok hizmet Osmanlı döneminde vakıfların hizmet alanındaydı⁷⁹. Osmanlı Devleti'nde kurulan vakıflar, sosyo-kültürel anlamda çok önemli katkılar sağlamıştır. Adnan Ertem'in ifadesiyle:

Osmanlı Devleti'nde mektep ve medrese yoluyla verilen eğitimle oluşturulan homojen kültürün önemli sonucu olarak toplumda 'dil birliği', cami ve mescitler inananların bulunduğu ibadet mekânları olduğu için fertler arasında 'din birliği', fethedilen her yerde inşa edilen vakıf eserleriyle o toprağa Osmanlı'nın damgası vurularak 'coğrafya birliği', manevi kültürün oluşumuna ve gelişmesine sağladığı katkının yanı sıra maddi kültürün önemli örneklerini inşa ettiği için 'kültür birliği', vakfiyelerde mevcut şartların yerine getirilmesi nesilden nesile bir görev telakki edildiğinden 'tarih birliği', toplumun tümüne hizmet götürmeyi amaç edindiğinden, sadece bir ailenin ve soyun devamını temin etmek için kurulmadığından 'soy birliği', toplumda çeşitli nedenlerle mağdur duruma düşenlere, tabii felaketslere uğrayanlara, zengin bir şefkat ile hizmet götürdüğünden toplumda 'kader birliği' vakıflar sayesinde ihdas edilmiştir⁸⁰.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere vakıflar sayesinde insanlar arasında dil, din, kültür vb. alanlarda bir birliktelik sağlanmaya çalışılmıştır. Vakıfların sağlamış olduğu faydalar sayılamayacak kadar çok olup bu durum şu şekilde özetlenebilir:

Yol kenarındaki çeşmeden kervansaraya, dağ başındaki zaviye ve tekmeden en büyük medreseye, ufacak bir mescitten büyük camilere, handan hamama, aşevinden hastaneye kadar, toplumun bütün kesimine hizmet veren her sosyal eseri vakıf müessesesinin ilgi alanı içinde görmek mümkündür. Bu anlamda bu kadar geniş bir sahaya yayılan vakıf müessesesi toplumun kültürünü, eğitimini, politikasını, ekonomisini, ahlakını, dinini, sanatını ve düşüncesini mutlaka olumlu yönde etkileyecektir⁸¹.

⁷⁷ Hayriye Işık, **agm**, s. 4.

⁷⁸ Mustafa Güler, **agm**, s. 332.

⁷⁹ Levent Gümen, **Türkiye'de Vakıfların Dünü Bugünü**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2014, s. 13.

⁸⁰ Adnan Ertem, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", **VD**, S. 36 (2011), s. 43-44.

⁸¹ Mehmet Beşirli, "19. Yüzyılın Ortalarında Samsun Vakıfları ve Gelirleri", **Geçmişten Geleceğe Samsun 1**. Kitap, Ed. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, Samsun 2006, s. 498.

1.1.4. Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin Kuruluşu ve Sebepleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Osmanlı hâkimiyetinde bulunan beldelerdeki vakıfların teftiş ve kontrolünü, vâkıfların tayin etmiş oldukları nazırlar, devlet tarafından vakıfları kontrol için tayin edilen müfettişler ve kazalardaki hâkimler sağlamaktaydı. Zamanla bazı büyük şehirlerdeki kadılar kendi görev yerlerindeki beldelerin vakıflarını teftişe memur edilmişlerdir⁸².

1586 yılında Darüssaade Ağası Habeşî Mehmet Ağa'nın teşebbüsleriyle “Evkâf-ı Haremeyn Nezareti” kurulmuştur. Padişahların, sultanların, bazı devlet adamlarının ve özellikle Darüssaade ağalarının vakıfları bu nezaretin denetimi altında olmuştur. Bu vakıfların denetimlerini sağlamak amacıyla Darüssaade ağalarına bağlı olarak “Evkâf-ı Haremeyn Müfettişliği”, “Evkâf-ı Haremeyn Muhasebeciliği”, “Evkâf-ı Haremeyn Mukataacılığı” ve “Darüssaade Yazıcılığı” adıyla dört daire kurulmuştur⁸³. Daha sonraları İstanbul, Galata, Eyüp kadılarına, Kaptan Paşa, Yeniçeri Ağaları, Sekbanbaşı ve Bostancıbaşılara verilen nezaretlerle birlikte nezaretlerin sayısı on ikiye yükselmiştir⁸⁴.

Vakıfların dağınık halde bulunması zamanla bazı yolsuzluklara neden olmuştur. Bundan dolayı Sultan I. Abdülhamid “Hamidiye” ismiyle tesis etmiş olduğu vakıfların nezareti için 1774 yılında yeni bir teşkilat kurmuştur. Bu teşkilat “mütevelli kaymakamlığı”, “evkaf kitabeti” ve “ruzmançe kitabet” olmak üzere üç memuriyetten oluşmaktadır. Bu teşkilatın başarılı çalışmaları sonucunda “Harem-i Hümayun” ile “Bostancıbaşı Evkaf Nezaretleri” de buraya bağlanmıştır. Bunun üzerine “Hamidiye Vakıfları Nezaretinin” adı “Evkâf-ı Hamidiye Mülhakatı” şeklinde değiştirilmiştir. Daha önceleri vakıfların idaresi için özel bir daire yaptırmış olan Sultan III. Mustafa'nın kurmuş olduğu “Laleli ve Mülhakatı Vakıfları” da 1788 yılında Hamidiye Vakıfları ile birleştirilmiştir⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, sadece fethettikleri topraklardan bir bölümü gazilere, diğer bir bölümü devletin ihtiyaç duyduğu sipahi birliklerini besleyen ve zirai işletmecilik yapan tımar⁸⁶ erbabına verilmekte iken 17. yüzyılda toprakların saray

⁸² Ahmed Akgündüz, *age*, s. 363.

⁸³ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 67.

⁸⁴ Ahmed Akgündüz, *age*, s. 365.

⁸⁵ Ziya Kazıcı, *age*, s. 104-105.

⁸⁶ Tımar kelimesi terim olarak, Osmanlı merkez vilayetinde bir süvari birliği ve askeri-idari hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen tahsisatı ifade eder. Bkz. Halil İnalçık, “Tımar”, *DİA*, C. 41, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 168.

mensuplarıyla önemli devlet adamlarına vakıf tesis etmesi için verilmesi Osmanlı ekonomisini oldukça etkilemiştir⁸⁷. Bu durum Koçi Bey risalesinde şu şekilde açıklanmıştır:

Şeriat mucibince câiz olan vakıflar geçmişteki padişahların fethettikleri memleketlerden bütün Müslümanlar için yaptıkları güzel vakıflar ve hayırlı işlerdir. Geçmiş zamanda gazi beyler ve beylerbeyiler, Allah rızası için gazalar edip Osmanlı Devleti'nin uğuru ile nice memleketler fethedip din ve devlete layık nice hizmetlerde bulunmakla, ulu hakanlar dahi hizmetleri karşılığında, fethettikleri memleketlerden kendilerine bazı köy ve tarlalar verirlerdi. Onlar da padişahların izniyle bütün Müslümanlara faydalı hayırlar ve güzel işler yapıp camiler, imaretler ve tekkeler yaparak bu gibi işlere vakfederlerdi. Gazi Evranos Bey, Turhan Bey, Mihaloğlu ve diğer Allah yolunda gaza eden beyler ve gaziler gibi... Bu çeşit vakıfları din imamları câiz görmüşlerdir. Bunların başkası meşru değildir. Bir adam ki din ve devlete layık hizmet görmeye memleket değil hatta bir köy dahi fethetmeye yalnız padişah yakını olmakla nice yüzyıl önce o fetih olunmuş memlekette devlet hazinesine ait birçok köy ve tarlaları birer yolunu bulup kendine ve evlatlarına mülk ettirse, sonra diledikleri yeri vakfedip, bazılarını dahi vakıf adıyla evlatlarına gelir sağlayan mal ve yapı yaparsa, o çeşit vakıf nasıl sahih olur? Ve onu Bismillah diye yemek nasıl câiz olur? Evvela o çeşit kimselere hazine hakkını temlik, şer'an câiz olmak gerektir ki vakıf olunması sahih ola... Bir işin aslı batıl olursa fer'i nasıl sahih olur? Bu çeşit temlikler hazine hakkıdır. Gazilerin ve dövüşenlerin hakkıdır. Din ve devlete layık olan budur ki iki yüz yıldan beri temlik ve vakıf olan köyler, hak ve adalet üzere yoklanıp meşru olan temlik ve vakıf köyleri olduğu gibi bırakılırsa, meşru olmayıp, hazine hakkı olanlar, ulûfeli asker taifesine dağıtılarak, nice bin kılıç meydana gelmesine sebep olur... Böyle olunca kılıç çokluğuna ve hazinenin bolluğuna ve fazlaşmasına sebep olup pek çok menfaatler görünür. Amma şöyle ki, o çeşit vakıflar da camiler, mescitler ve tekkeler ola... Onların dahi boş bırakılması doğru olmaz. Nihayet devlet tarafından vazifeliler tayin olunup, o hayır ve güzel iş dahi saadetli padişahın ola ve tarlalar ile köyler dahi sipahilerini bula...⁸⁸.

Koçi Bey burada, 17. yüzyıl başındaki vakıf müesseselerinin devlet bütçesini ihmal edecek derecelerde suiistimal ettiğini aynı zamanda tımarların aleyhine iki yüz yıldan beri yapılan temliklerin⁸⁹, vakıfların büyük bir kısmının aile vakıflarına dönüştüğünü belirtmektedir. Bunun yanı sıra vakfın kuruluş amacı olan Allah'a yakınlaşma ve onun rızasını kazanma düşüncelerinden de giderek uzaklaşıldığından şikâyet etmektedir⁹⁰.

18. yüzyılda da vakıfların idaresinde bazı bozulmaların meydana geldiği görülmektedir⁹¹. Muradgea D'Ohsson'ın belirttiğine göre vakıfların gelirleri daima masrafların üzerinde

⁸⁷ Mustafa Alkan, "Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 166 (2007), s. 71.

⁸⁸ Zuhuri Danışman, **Koçi Bey Risalesi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 58.

⁸⁹ Sözlükte temlik "mülk olarak vermek" anlamındadır. Terim olarak bir hükümdarın miri araziden ve şahıslarından devlete intikal eden arazi ve binalardan bazı yerleri devlete hizmet etmiş kimselere mülk olarak verilmesi şeklinde ifade edilir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Temlikname", **DİA**, C. 40, TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 430.

⁹⁰ Mustafa Alkan, **age**, s. 72.

⁹¹ Bahaeddin Yediyıldız, **age**, s. 192.

olduğundan fazla olan kısım dolap adı verilen bir kasada birikmekte olup bu para vakıflarda beklenmedik bir zamanda hasarın veya büyük çapta bir tamir masrafının ortaya çıktığı durumlarda kullanılmaktaydı. Fakat bu biriken paraların nazır veya mütevellinin koruması altında olduğundan bazı hırslı yöneticiler dolapta biriken bu paraları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktaydılar. Buna göre vakıflarda gerçekleşen bozulmalar şu şekilde özetlenebilir:

- Mütevelli veya nazırlar imam, hatip, müezzin vb. görevlilerden boşalan yerlere görevlilerin yeteneksiz çocuklarına veya ehliyet sahibi olmayan başka kişilere vermekteydi.
- Vakfiyelerde belirtilen ilk görevler dışında, yakınlarına veya arkadaşlarına geçim kaynağı sağlamak amacıyla vakıfta yeni görevler ortaya çıkarılıyordu.
- Bazı görevliler kendi görevleri ile bizzat ilgilenmeyip bu görevleri kendi aldıkları ücretin cüzî bir kısmını başkasına ödeyerek bu görevleri bir başkasına yaptırmaktaydı.
- Bu ve benzeri sebeplerden dolayı vakıf gelirlerinin ve vakfa ait olan binaların tamiri için ayrılan paraların zamanla azalmasına ve birçok yapının gün geçtikçe yok olmasına neden olmuştur⁹².

Devletin güçlü olduğu dönemlerde nazırların ve müfettişlerin sürekli denetimi altında olan mütevellilerin, Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde görevlerini layıkıyla yerine getirmedikleri görülmüştür. Özellikle selatin (sultan) vakıflarındaki keyfi davranışları ve bu dönemlerde İstanbul'da meydana gelen yangınlar vakıf gelirlerinin büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur. Bu durum da vakıflar için ağır bir darbe olmuş ve birçok vakıf eserleri onarılmaz bir hale gelmiştir⁹³. Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerinde dağınık halde bulunan vakıfların düzeltilmesi için tek çatı altında toplanması, vakıf sisteminde baş gösteren yolsuzlukların ortadan kaldırılması ve evkaf hazinesi aracılığıyla vakıflar arasında kaynak aktarımı sağlayarak gelirleri giderlerini karşılamayan vakıflara yardımcı olmak gibi düşünceler ile 14 Ekim 1826 tarihinde Evkâf-ı Hümayun Nezareti kurulmuştur⁹⁴. Bu nezaret kurulduğu zaman Kesedarlık, Zimmet Halifeliği ve Sergi Halifeliği adında üç daireden meydana gelmiştir⁹⁵. Merkezdeki vakıfların idaresi Evkâf-ı Hümayun Nezareti tarafından

⁹² Bahaeddin Yediyıldız, **age**, s. 194-195.

⁹³ Hasan Güneri, **agm**, s. 26-27.

⁹⁴ Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, s. 68-69.

⁹⁵ Ahmed Akgündüz, **age**, s. 366-367.

sağlanırken taşrada nezarete bağlı olarak Evkaf müdürlükleri tarafından yürütülmüştür⁹⁶. Evkâf Nezareti yaklaşık yüz yıl boyunca faaliyet göstermiş ve Cumhuriyet döneminde Şer'iyye ve Vakıflar Bakanlığı adını almıştır. 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla da kaldırılarak görevleri Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bırakılmıştır⁹⁷.

1.2. Aksaray'da Vakıf Kültürü

Anadolu Selçukluları, fethettikleri bölgeyi Türkleştirmek ve İslamlaştırmak adına cami, mescit, medrese, dârü'l-kurrâ⁹⁸, tekke ve zaviyelerle donatarak şehrin dini, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur⁹⁹. Aksaray'daki Ulu Camii, Sultan Hanı, Alayhan, Ağzıkarahan, Kızıl (Eğri) Minare, Hacı Yusuf (Cıncıklı) Mescidi, Ebubekiriyye Medresesi, Seyfiyye Medresesi, Dârü'ş-şifa, Başköprü ve Kılıçarslan Türbesi Anadolu Selçukluları döneminden kalan en önemli eserlerdir¹⁰⁰.

Aksaray, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya başlaması üzerine Karamanoğulları'nın hâkimiyetine girmiştir. Şehir bu dönemde de önemli bir merkez ve vakıf şehri olma özelliğini devam ettirmiş olup Anadolu Selçukluları dönemindeki kadar olmasa da hayır müesseseleri faaliyetlerini sürdürmüştür. Deprem ve sel gibi doğal afetler neticesinde yıkılan veya büyük ölçüde hasar gören kale, cami, mescit vb. yapılar Karamanoğulları döneminde yeniden inşa edilmiştir¹⁰¹. Öyle ki Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilen ve günümüzde Ulu Camii¹⁰² adıyla bilinen cami, Karamanoğlu II. Mehmet Bey tarafından tamir ettirilmiş ve bundan dolayı "Karamanoğlu Mehmet Bey Camii" olarak anılmaya başlamıştır¹⁰³.

---

⁹⁶ Özen Tok, "Kayseri Cami-i Kebir (Ulu Camii) Vakfı'nın Rumi 1254 ve 1256 Yıllarına Ait Muhasebesi", **The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science**, S. 25 (2014), s. 65.

⁹⁷ Hasan Güneri, **agm**, s. 27.

⁹⁸ Kur'an-ı Kerim'in öğretildiği, bir bölümün veya tamamının ezberletildiği ve kıraat talimi yapılan mektepler için kullanılmaktadır. Bkz. Nebi Bozkurt, "Dârü'l-kurrâ", **DİA**, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s. 543.

⁹⁹ Eşref Temel, **agt**, s. 10.

¹⁰⁰ Mustafa Fırat Gül, **Bir zamanlar Aksaray'da Ticaret**, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 13.

¹⁰¹ **Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti** (Haz. M. Taner Koltuk), Aksaray Valiliği Kültür Yayınları, Aksaray 2011, s. 19.

¹⁰² Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin günümüzde Ulu Camii ismiyle bilinmesinden cami hakkında bilgiler verilirken genellikle Ulu Camii ifadesi ve caminin vakıfları ile ilgili bilgiler verilirken ise kayıtlarda Ulu Camii Vakfı ifadesinin geçmemesinden dolayı Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰³ **Şehr-i Süleha Aksaray Tarihi Cami ve Türbeler**, Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Aksaray 2014, s. 5.

Anadolu Türk birliğini kurmaya çalışan Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'in 1397 yılında Karamanoğulları'nı yenilgiye uğratarak Aksaray'ı Osmanlı topraklarına dâhil etmesi üzerine Aksaray da Osmanlı toprağı haline gelmiştir. Fakat 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesiyle Aksaray, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkarak tekrar Karamanoğulları'nın eline geçmiştir¹⁰⁴. 1470 yılında Fatih Sultan Mehmet emriyle Veziriazam İshak Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından alınmasıyla Aksaray yeniden Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir¹⁰⁵.

Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları dönemlerinde Aksaray, hem askeri hem de ticari yollar üzerinde bulunmasından dolayı şehirleşme ve vakıflar açısından en parlak zamanını yaşamıştır¹⁰⁶. Aksaray'daki tarihi yapıların önemli bir kısmı Anadolu Selçukluları ve beylikler döneminden kalma olup Osmanlılar döneminde ise önceki dönemlerden kalan yapıların bakımı yapılarak birçoğunun günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır¹⁰⁷. Aksaray, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girdikten sonra daha önceki dönemlerde kurulan vakıflar varlığını koruyabildiği gibi¹⁰⁸ özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında önemli bir kısmı Aksaray'ın köylerinde olmak üzere eski dönemlere nazaran daha küçük sermayeli çok sayıda vakıf kurulmuştur¹⁰⁹.

Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve III. Murat dönemlerindeki vakıf kayıtlarında (1476-1584 yılları arası) Aksaray'da birçok vakfın var olduğu görülmektedir. Bu vakıfların başında da Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı gelmektedir¹¹⁰. Bu vakfın dışında Şeyh Hamid-i Veli ve Şeyh Cemaleddin Aksarayî gibi önemli zatların vakıflarıyla eğitim alanında faaliyet gösteren Zinciriye, Bedriye ve Seyfiyye Medreseleri ile Cüzzamlılar, Gariplere Kefen Parası, Ölülere Gül Suyu ve Musluk Vakfı gibi çeşitli alanlarda kurulmuş vakıflar mevcuttur¹¹¹. Osmanlılar döneminde özellikle Aksaray'ın köylerinde kurulan ve yaklaşık elli beş altmış kadar vakfiyesi mevcut olan para vakıfları¹¹²,

---

¹⁰⁴ M. Taner Koltuk, **age**, s. 19.

¹⁰⁵ Eşref Temel, **agt**, s. 11.

¹⁰⁶ Doğan Yörük, **16. Yüzyılda Aksaray Sancağı**, Tablet Kitabevi, Konya 2002, s. 211.

¹⁰⁷ M. Taner Koltuk, **age**, s. 20.

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Yörük, **age**, s. 211-251.

¹⁰⁹ Sefa Alp, "19. Yüzyılda Aksaray'da Vakıf Kültürü ve Vakıfların Soy Ağacı Araştırmalarındaki Önemi", **II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (26-28 Ekim 2017)**, Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Merkezi, Aksaray 2017, s. 641-642.

¹¹⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi**, C. 1, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974, s. 1237; Doğan Yörük, **age**, s. 214.

¹¹¹ Bkz. Doğan Yörük, **age**, s. 229, 241, 246.

¹¹² Bkz. Tablo 2.

bunların dışında vakfiyesine ulaşılamayan fakat vakıf adı altında kaydedilen birçok vakıf bulunmaktadır¹¹³.

19. yüzyılda Aksaray'da faaliyet gösteren ve Aksaray için manevi yönden büyük bir öneme sahip olan Şeyh Hamid-i Veli ve Şeyh Cemaletdin Aksarayî gibi önemli zatların vakıflarıyla¹¹⁴ Ana Sultan Zaviyesi Vakfı¹¹⁵, Muhsin Çelebi Zaviye Vakfı¹¹⁶, Şeyh Turasan Zaviyesi Vakfı¹¹⁷ ve Taptık Dede (Sultan) Zaviyesi Vakfı¹¹⁸ gibi vakıflar aile vakıflarındandır. Bu tür vakıfların idaresi genellikle vâkıfın hayatta olduğu sürece kendi elinde olup vefatıyla erkek evlatlarına ve onların da vefat etmesiyle geride bir erkek çocuklarının kalmaması üzerine vâkıfın kız çocuklarının en salih ve büyük olan erkek evlatlarına geçmektedir. Eğer ki vâkıf ailesinin nesli kesilir yani geride vakfın idaresini üstlenecek bir kişi kalmaz ise bu görev aile dışından bir kişiye verilmektedir¹¹⁹.

Aile vakıflarının dışında doğrudan doğruya Allah'a yaklaşmak amacıyla kurulmuş ve bütün insanların yararlanmakta olduğu hayrî vakıflar¹²⁰ Aksaray'da kurulan vakıfların büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii, Hacı Musa Ağa Camii, Hacı Şükrü Efendi Camii, Debağlar Camii, Hacı Yusuf (Cincıklı) Mescidi, Hemşire Hatun Mescidi, Cendere Mescidi, Zinciriye Medresesi, Bedriye Medresesi ve Seyfiye Medresesi bu tür vakıflara örnek gösterilebilir.

19. yüzyılda Aksaray'da özellikle dini ve eğitim alanlardaki ihtiyaçları karşılamak için çeşitli vakıflar kurulmuştur. Bu vakıfların büyük bir çoğunluğunu ibadet amacıyla inşa edilen cami ve mescitler oluşturmaktadır¹²¹. Aksaray'daki eğitim faaliyetleri ise genellikle medrese, mektep ve muallimhanelerde yürütülmüştür. Bu eğitim kurumlarının geneli merkezde yer almakta olup Aksaray'ın Eşmekaya ve Acem köylerinde medrese ve mektebin olduğu vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır¹²². Eğitim faaliyetleri sadece medrese, mektep ve muallimhanelerin yanı sıra bazı camilerde de yürütülmüştür. 19. yüzyıl öncesinde özellikle merkezdeki cami veya mescitlerin yanlarında ya da kendi bünyelerinde başta dini olmak

¹¹³ VGMA, KE.d. 148, s. 142; KE.d. 149, s. 11; KE.d. 149, s. 46.

¹¹⁴ BOA, C.EV., 163/8109; EV.MH., 523/92.

¹¹⁵ VGMA, Hd. 531, s. 126; Hd. 534, s. 169.

¹¹⁶ VGMA, Hd. 532, s. 150; BOA, EV.MH., 1004/324; 1427/294.

¹¹⁷ VGMA, AT.d. 259, s. 55; BOA, EV.MKT., 228/353.

¹¹⁸ BOA, EV.d. 11260, s. 2.

¹¹⁹ BOA, EV.MKT., 820/160; 2892/110.

¹²⁰ Ziya Kazıcı, **age**, s. 120; Nazif Öztürk, "Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler", s. 78.

¹²¹ Bkz. Tablo 1.

¹²² VGMA, H.d. 901, s. 98; MAV.d.. 601, s. 152; BOA, C.MF., 127/6305.

üzere farklı dallarda da eğitim öğretim yapılmıştır¹²³. 19. yüzyılda ise bu durum azalmış ve Karamanoğlu Mehmet Bey Camii gibi büyük birkaç camide eğitim faaliyetleri devam etmiştir¹²⁴.

Hacı İbrahim Camii, Hacı Yusuf Mescidi, Leyla Hatun Mescidi ve Tımarhane Mescidi gibi bazı ibadethanelerdeki imamlar beş vakitte değil günün belirli vakitlerinde imam olarak görev yapmışlardır. Örneğin bir imam öğle ve ikindi diğer bir imam sabah, akşam ve yatsı namazlarını kıldırmaktadır. Bunun yanı sıra bazı ibadethanelerin yaz ve kış mescidi şeklinde adlandırıldıkları da görülmektedir¹²⁵.

Aksaray vakıflarının gelirleri genellikle Absarı, Acıpınar, Akhisar, Aktaşderesi, Alayhan, Bağlıca, Bâli, Bektaşık (Bektaş), Belisırma, Dadasun, Danişmentli, Deveci, Dügüz, Erikağacı, Eskinuz, Gazıcık, Gelegüle, Gelesin, Gelveri, Göstük, Hacip, İncesu, Karataş, Karanukapı, Kayacık, Kızılhayat, Kızılyer, Kürtler, Lemye, Obruk, Orkesun, Ovacıkhüyüğü, Rumdiğin, Sorsoy, Susadı, Süleymanhöyüğü, Taptık, Taşgedik, Tatarini, Tavşancı, Tuvak, Üzengilik, Virancık, Yağmurhöyüğü ve Yenipınar gibi köy ve mezralar ile¹²⁶ Aksaray'ın merkezinden sağlanmaktadır¹²⁷.

Vakıfların varlığını devam ettirebilmesi, genellikle bahsi geçen köy ve mezralardan elde edilen buğday, arpa, çavdar, burçak, zeyrek¹²⁸ ve ızgın¹²⁹ mahsullerden alınan öşür¹³⁰ hisselerine bağlıdır. Bununla birlikte bağ, bostan¹³¹, kovan¹³² ve kırmızı boyalardan elde edilen öşür hisseleri¹³³, nakit para¹³⁴, bağ, bahçe, değirmen¹³⁵, han¹³⁶ ve dükkân kiralari¹³⁷

¹²³ Eşref Temel, **agt**, s. 77-78.

¹²⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344.

¹²⁵ VGMA, Hd. 534, s. 165; Hd. 535, s. 122; Hd. 536, s. 87.

¹²⁶ BOA, EV.d. 11855, s. 2-8; EV.MH., 1662/40; 930/474.

¹²⁷ BOA, EV.d. 18838, s. 113; İ. Hakkı Konyalı, **age**, s. 1285.

¹²⁸ Keten tohumu. Bkz. **Yeni Tarama Sözlüğü** (Düzenleyen Cem Dilçin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 257.

¹²⁹ Tanelerinden bezir yağı çıkarılan bitki, kenevir tohumudur. Bkz. Cem Dilçin, **age**, s. 111.

¹³⁰ Onda bir anlamına gelen öşür, terim olarak hububattan alınan vergi anlamında kullanılmıştır. Tanzimat'tan sonra maarif ve menafî' hisseleri eklenmek suretiyle hububattan alınan vergi sekizde bire çıkarılmıştır. Bundan dolayı öşürün çoğulu aşar ifadesi kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın, **age**, C.2, s. 746; Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", **DİA**, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 101.

¹³¹ Sebze bahçesi, kavun karpuz anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **age**, s. 126.

¹³² Burada kovandan kastedilen arıcılık ile uğraşan kişilerden alınan öşür hissesidir. İnsanların elinde bulunan arı kovanlarının mahsulünden bazı yerlerde bal olarak ve bazı yerlerde ise akçe olarak vergi alınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal Taşkın, "Rüsûm-ı Örfiye", **Tarih Okulu Dergisi**, S.14 (2013), s. 65.

¹³³ BOA, EV.d. 11855, s. 2-8.

¹³⁴ VGMA, MAV.d. 599, s. 55; MAV.d. 601, s. 152.

¹³⁵ BOA, EV.d. 11263, s. 2.

¹³⁶ BOA, EV.d. 11266, s. 2.

¹³⁷ BOA, EV.d. 18838, s. 76.

ayrıca belirli bir vergi sistemini ifade eden özel şahıs veya vakıflara ait olan malikâne hisseleri¹³⁸ vakıfların gelirleri arasında yer almaktadır¹³⁹.

19. yüzyılda Aksaray'daki vakıflarda genellikle müteveli, imam, hatip, müezzin, vaiz, cüzhan, devrhan¹⁴⁰, şeyh, zaviyedar¹⁴¹, tekke-nişin¹⁴², müderris¹⁴³, muallim-i sıbyan¹⁴⁴, dersiam¹⁴⁵, cabi¹⁴⁶, kayyim¹⁴⁷, ferraş¹⁴⁸, ab-keş (su çeken)¹⁴⁹ ve çerağdar¹⁵⁰ vazifelidir. Vakıfların giderlerini görevlilerin maaşları başta olmak üzere¹⁵¹, müesseselerin tamir, aydınlatma, kilim¹⁵², hasır, perde¹⁵³, vergi¹⁵⁴ ve it'âm-ı ta'âm¹⁵⁵ gibi masrafları oluşturmaktadır¹⁵⁶.

¹³⁸ Mehmet Genç, "Malikâne-Divani", **DİA**, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 518.

¹³⁹ BOA, EV.EMH., 253/100.

¹⁴⁰ Her Cuma namazından önce, Kur'an-ı Kerim'in bir cüzünü okumakla görevli olan ve bir ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'an'ı Kerim'i hatmeden görevlidir. Bkz. Cafer Çiftçi, **age**, s. 126.

¹⁴¹ Küçük tekkelerdeki şeyhler için kullanılan bir ifadedir. Bkz. M. Zeki Pakalın, **age**, C. 3, s. 648.

¹⁴² Tekkede oturan, yatıp kalkan derviş yerinde kullanılan bir ifadedir. Bkz. M. Zeki Pakalın, **age**, C. 3, s. 448.

¹⁴³ Medrese ve camilerde öğrencilere ders okutmakla görevli olan hocalar için kullanılan bir tabirdir. Bkz. Cafer Çiftçi, **age**, s. 123.

¹⁴⁴ Çocukların eğitim ve öğretimiyle vazifeli olan görevlidir. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, **age**, s. 375.

¹⁴⁵ Medreselerde öğrencilere, camilerde halka açık ders verme yetkisine sahip müderris için kullanılan bir unvandır. Bkz. Mehmet İpşirli, "Dersiam", **DİA**, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 185.

¹⁴⁶ Vakfın mütevellisine karşı sorumlu olan ve vakfın gelirlerini toplamayan tahsildar için kullanılan bir ifadedir. Bkz. Cafer Çiftçi, **age**, s. 73.

¹⁴⁷ Asıl görevi müesseseyi korumak olup buranın temizlik işlerinden de sorumlu olan kişidir. Bkz. Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, s. 622; Bahaeddin Yediyıldız, **age**, s. 373.

¹⁴⁸ Cami, mescit, imaret vb. müesseselerin halı, kilim ve hasır gibi eşyalarını serme, katlama ve müessesenin temizlik işleriyle ilgilenen kişidir. Bkz. M. Zeki Pakalın, **age**, C. 1, s. 608; Bahaeddin Yediyıldız, **age**, s. 371.

¹⁴⁹ BOA, EV.MH., 1089/310.

¹⁵⁰ Çerağ kelimesi kandil, mum ve benzeri aydınlatma araçlarını ifade etmektedir. Çerağdar ifadesi de muhtemelen müesseselerdeki kandilleri, mumları vb. aydınlatma araçlarını yakan ve onlardan sorumlu olan görevli için kullanılan bir ifadedir. Cami, mescit ve tekkelerde kandillerin yağlarını, filtrelerini koyup hazırlayan ve geceleri kandilleri yakan cami hademesi için genellikle kandilci ifadesi kullanılırken tekkelerde kandilci yerine "çerağcı" ifadesi kullanılmıştır. Bkz. İsmail Parlatur, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara 2006, s. 288; M. Zeki Pakalın, **age**, C. 2, s. 159.

¹⁵¹ BOA, EV.MH., 1090/10; 1094/240; 1094/264; EV.d. 18838, s. 112.

¹⁵² BOA, EV.MH., 1662/94; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

¹⁵³ BOA, EV.MH., 372/481.

¹⁵⁴ BOA, EV.MH., 1662/94; 372/249.

¹⁵⁵ Özellikle zaviyeler ile tekkelere gelip gidenlere ve medreselerde ikamet eden kişilere yemek verilmesi anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **age**, s. 536.

¹⁵⁶ BOA, EV.MH., 372/275; 372/543.

Tablo 1: 19. Yüzyılda Aksaray’da Faaliyet Gösteren Vakıflar

Vakfın Adı	Bulunduğu Mahalle/Köy
Abdülkerim Hasan Mescidi ¹⁵⁷	Kaval Mahallesi
Absarı Köyü Camii ¹⁵⁸	Absarı Köyü
Ağaçlı Köyü Camii ¹⁵⁹	Ağaçlı Köyü
Ahi Süleyman Zaviyesi ¹⁶⁰	-
Ahmet Ağa Camii ¹⁶¹	Gücünkaya Köyü
Ahmet Ağa Camii ¹⁶²	Hüsrev Köyü
Ahmet Camii ¹⁶³	Veyisfakılı Köyü
Al-i Fırat Mescidi ¹⁶⁴	Paşacık Mahallesi
Ana Sultan Zaviyesi ¹⁶⁵	Obruk Köyü
Başbakıkkulu Mehmet Ağa Medresesi ¹⁶⁶	-
Battal Ağa Camii ¹⁶⁷	Salmanlı Köyü
Bedriye Medresesi ¹⁶⁸	Minarecik Mahallesi
Bekir Ağa Camii ¹⁶⁹	Sultanhanı Derbendi Köyü
Beramuniye Medresesi ¹⁷⁰	-
Camili Köyü Camii ¹⁷¹	Camili Köyü
Cendere Mescidi ¹⁷²	Zinciriye/Zincirli Mahallesi
Çavdaroğlu Mescidi ¹⁷³	Bölcek Mahallesi

¹⁵⁷ BOA, EV.MH., 430/317.

¹⁵⁸ VGMA, KE.d. 149, s. 43.

¹⁵⁹ BOA, EV.MKT.CHT., 152/34.

¹⁶⁰ BOA, EV.MKT.CHT., 331/137.

¹⁶¹ VGMA, H.d. 892, s. 157.

¹⁶² BOA, EV.MKT.CHT., 81/162.

¹⁶³ BOA, EV.MKT., 252/265.

¹⁶⁴ Bu mescidin ismi arşiv kayıtlarda genel itibariyle ال فرات, ال فران, ال فران ve ال فرات şeklinde geçmektedir. Buna göre okunduğu zaman da mescidin ismi Al-i Fırat (Fürât) olduğu düşünülerek ve “Al” kelimesinin aile, evlat ve sülale anlamlarına geldiğini de göz önünde bulundurarak bu mescidin Fırat ailesi yani Fıratoğulları olarak bilinen bir aile tarafından inşa edilmiş olacağından mescidin ismini Al-i Fırat şekilde adlandırılmıştır. Bkz. VGMA, Hd. 532, s. 152; Hd. 535, s. 119; BOA, EV.MKT.CHT., 534/176; 205/372.

¹⁶⁵ Zaviye bazı kayıtlarda Ana Sultan nam-ı diğer Obruk/Opruk Zaviyesi şeklinde geçmektedir. Bkz. BOA, EV.THR., 55/52; EV.MKT., 820/160.

¹⁶⁶ Vakıf kayıtlarında medresesinin bulunduğu mahalle doğrudan belirtilmekten ziyade Aksaray kazasında vâki ve bir kayıta ise Yeni Hükümet Konağı civarında Başbakıoğlu Medresesi şeklinde belirtilmektedir. Bkz. BOA, EV.MKT.CHT., 82/82.

¹⁶⁷ VGMA, KE.d. 149, s. 194.

¹⁶⁸ BOA, EV.MKT., 1546/405.

¹⁶⁹ VGMA, KE.d. 149, s. 46.

¹⁷⁰ İ. Hakkı Konyalı, bu medresenin Gündoğdu Mahallesi’nde olduğunu belirtmektedir. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1309; BOA, EV.MH., 779/157.

¹⁷¹ VGMA, KE.d. 149, s. 154.

¹⁷² BOA, EV.MH., 1662/10; 140/170.

¹⁷³ BOA, EV.d. 11268, s. 2.

Darü'z-zikir Mescidi ¹⁷⁴	Belısırma Köyü
Debbağlar Camii ¹⁷⁵	Bölcek Mahallesi
Derviş Mehmet Camii ¹⁷⁶	Kızılköy
Devlet ve İzzet Hatun (Merkepli Baba) Zaviyesi ¹⁷⁷	Danişmentli Köyü
Ebubekir (Mariye) Medresesi ¹⁷⁸	Sebil Mahallesi
Ferıştah Hatun Camii ¹⁷⁹	Kızılca Mahallesi
Gökminare Mescidi ¹⁸⁰	Çarşı içi
Hacı Abdülaziz Camii ¹⁸¹	Meydan Mahallesi
Hacı Alemdar Mescidi ¹⁸²	Bölcek Mahallesi
Al-i Kesen/Elikesen Mescidi ¹⁸³	Bab-ı Sagır Mahallesi
Hacı Arap Muallimhanesi ¹⁸⁴	-
Hacı Bayezid Camii ¹⁸⁵	Alanyurt Köyü
Hacı Bektaş Camii ¹⁸⁶	Terzi Hasan Mahallesi
Hacı Davut Çeşmesi ¹⁸⁷	Genetala Köyü
Hacı Hasan Mescidi ¹⁸⁸	Hacı Hasan Mahallesi
Hacı Hasan Mahallesi Muallimhane Mektebi ¹⁸⁹	Hacı Hasan Mahallesi

¹⁷⁴ BOA, EV.d. 11855, s. 8.

¹⁷⁵ BOA, EV.MH., 1662/48.

¹⁷⁶ VGMA, KE.d. 149, s. 91.

¹⁷⁷ Hurufat Defterleri'nde genellikle zaviyenin Danişmentli köyünde bulunduğu ve birkaç arşiv kaydında ise Karkı (Gergi) Mahallesi'nde olduğu belirtilmektedir. Bkz. BOA, EV.d. 11855, s. 5; EV.MH., 1662/8.

¹⁷⁸ BOA, EV.d. 11855, s. 4.

¹⁷⁹ BOA, C.EV., 281/14335.

¹⁸⁰ Bu vakıf kayıtlarda genellikle Gökminare Vakfı şeklinde geçmektedir. Bazı kayıtlarda mescit olduğu belirtilmiştir. Bkz. BOA, EV.MKT., 1843/197; BOA, EV.BKB., 87/220.

¹⁸¹ BOA, C.EV., 95/4729.

¹⁸² VGMA, Hd. 535, s. 122.

¹⁸³ Bu mescidin ismi genellikle Hurufat Defterleri'nde الی کسن şeklinde geçmektedir. Bundan dolayı mescidin ismi Ali kesen, Al-i kesen veya Elikesen şeklinde okunmuştur. Al-i kesen olarak okunursa bu mescidin ismi Kesenoğlu olarak da düşünülebilir. Bkz. VGMA, Hd. 530, s. 153; Hd. 534, s. 163.

¹⁸⁴ 18. yüzyıl başlarındaki bir kayıta "*Hacı Arab nam mahalde mekteb-i muallim-i sıbyan*" ifadesi mevcuttur. Ancak 19. yüzyıla ait olan bir vakıf kaydında ise bu muallimhane "*Aksaray kazası derununda sük-ı sultaniyede Hacı Arap Muallimhanesi Vakfı*" olarak kayıtlıdır. "*Sük-ı sultani*" ifadesi mezar yeri yani açık arttırma ile satış yapılan yer, çarşı, pazar anlamlarına gelmekte olup muhtemelen Aksaray'da açık arttırma veya ihalelerin gerçekleştiği yerde bulunan bir muallimhane olmalıdır. Bkz. VGMA, Hd. 1064, s. 72; BOA, EV.d. 11262, s. 2; Ferit Devellioğlu, *age*, s. 1122; İsmail Parlatır, *age*, s. 1532.

¹⁸⁵ BOA, EV.THR., 225/212.

¹⁸⁶ BOA, EV.MKT., 1302/262.

¹⁸⁷ BOA, EV.EVM., 74/24.

¹⁸⁸ BOA, EV.d. 11855, s. 7.

¹⁸⁹ 1807 ve 1814 yıllarına ait Hurufat Defteri'ne göre Aksaraylı olup İstanbul'da oturan Hacı Mehmet Efendi tarafından Hacı Hasan Mahallesi'nde bir Muallimhane Mektebi yapılmıştır. Burası için Aksaray'da bir bağın geliri vakfedilmiş ve buradan elde edilen gelir bu mektepte görevli olan muallime verilecektir. Bkz. VGMA, Hd. 532, s. 151; Hd. 534, s. 164.

Hacı İbrahim Efendi Camii ¹⁹⁰	Sebil Mahallesi
Hacı İsmail Ağa Çeşmesi ¹⁹¹	Sarıkaraman Köyü
Hacı Musa Ağa Camii ¹⁹²	Teftiş Mahallesi
Hacı Şükrü Efendi Camii ¹⁹³	Bölcek Mahallesi
Hacı Yusuf (Cıncıklı) Mescidi ¹⁹⁴	Minarecik Mahallesi
Hacı Yusuf Camii ¹⁹⁵	Kalanlar Mahallesi
Halil Ağa Zaviyesi ¹⁹⁶	-
Hamidiye Hatun Zaviyesi ¹⁹⁷	Ihlara Köyü
Hamza Bey Camii ¹⁹⁸	Selime Köyü
Hamza Bey Muallimhanesi ¹⁹⁹	Tımarhane Mahallesi
Hasan Dede Zaviyesi ²⁰⁰	Acıpınar Köyü
Hasan Rızayî Camii ²⁰¹	Sofiler/Sofular Mahallesi
Hemşire Hatun Mescidi ²⁰²	Terzi Hasan Mahallesi
Hırkalı Sultan Zaviyesi ²⁰³	Sebil Mahallesi
Hoca İbrahim Mescidi ²⁰⁴	Sebil Mahallesi
Hond/Huvande Hatun Mescidi ²⁰⁵	Şeyh Mahallesi
Hüsameddin Medresesi ²⁰⁶	Deveciyan Mahallesi

¹⁹⁰ BOA, EV.MH., 16/278.

¹⁹¹ BOA, EV.MKT., 241/286; 244/220.

¹⁹² BOA, EV.d. 18838, s. 112.

¹⁹³ BOA, EV.MKT., 40/186.

¹⁹⁴ BOA, EV.d. 11261, s. 2.

¹⁹⁵ BOA, HAT., 1546/20.

¹⁹⁶ Konyalı eldeki mevcut kaynaklarına göre bu zaviyenin Aksaray'ın dış kısmında bulunduğunu belirtmektedir. Fakat vakıf kayıtlarında bu mahallenin bulunduğu yer "Tımarhane Mahallesi" olarak belirtilmektedir. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1395; BOA, EV.MH., 1662/54.

¹⁹⁷ BOA, EV.MH., 1662/104.

¹⁹⁸ BOA, EV.MH., 760/2.

¹⁹⁹ BOA, EV.MH., 1662/64.

²⁰⁰ İ. Hakkı Konyalı'nın vermiş olduğu bilgilere göre Hasan Dede 1524/1525 yıllarında sağdır. Ayrıca burada bahsi geçen Hasan Dede ile Şeyh Turasan'ın farklı kişiler olup Hasan Dede'nin Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşamış bir zat ve ayrıca Haseki Hürrem Sultan'ın ve Kanuni'nin sevgisini, saygısını kazanmış bir hayırsever olduğu belirtilmektedir. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1179; BOA, C.EV., 164/8168.

²⁰¹ BOA, EV.MH., 1662/66.

²⁰² BOA, EV.MH., 1662/52.

²⁰³ BOA, EV.MKT.CHT., 712/34.

²⁰⁴ BOA, EV.THR., 5/279.

²⁰⁵ Bu mescidin ismi arşiv kayıtlarında خوانده ve خواند şeklinde geçmektedir. Mescidin ismi Huande, Huvande, Huand, Hande ve Huvand gibi okunmaktadır. İ. Hakkı Konyalı, II. Bayezid dönemindeki Aksaray vakıflarından bahsederken (خواندى) Handi Hatun diğer ismiyle Şardak Mescidi ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise (خواندى) Handi Hatun Vakfı şeklinde bahseder. Bazı yazımlarda elif harfinin okunmadığı düşünülürse ise 19. yüzyıldaki bahsi geçen mescidin ismi Honde ve Hond Hatun şeklinde de okunabilir. Bundan dolayı bu iki mescidin aynı olma ihtimali yüksektir. Bkz. BOA, EV.MH., 1662/96; VGMA, H.d. 897, s. 20; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 526, 640.

²⁰⁶ Medresenin bir kayıтта Deveciyan Mahallesi'nde ve bir kayıтта ise Yeni Hükümet Konağı civarında olduğu belirtilmektedir. Bkz. BOA, EV.MKT.CHT., 82/82.

Hüsameddin Zaviyesi ²⁰⁷	-
Ihlara Köyü Camii ²⁰⁸	Ihlara Köyü
İbrahim Çelebi Mescidi ²⁰⁹	Paşacık Mahallesi
Kalem Pazarı Mescidi ²¹⁰	Şeyh Mahallesi
Kara Ahmet ve Emin Camii ²¹¹	Devedamı Köyü
Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ²¹²	Cami-i Kebir Mahallesi
Küçük (Güçük) Minareli Mescit ²¹³	Bölcek Mahallesi
Leyla Hatun Mescidi ²¹⁴	Tımarhane Mahallesi
Marziye Hatun Zaviyesi ²¹⁵	Mirza Bey Mahallesi
Mehmet Ağa Camii ²¹⁶	Nurgöz Köyü
Mehmet Bey Camii ²¹⁷	Göstük Köyü
Mehmet Salih Ağa Camii ve Mektebi ²¹⁸	Bulargı Köyü
Melik Mahmut Gazi Vakfı ²¹⁹	Şeyh Hamid-i Veli Mahallesi
Mirza Bey Mescidi ²²⁰	Mirza Bey Mahallesi
Molla Hasan Camii ²²¹	Meydan Mahallesi
Molla Musa Mescidi ²²²	Sebil Mahallesi
Muhsin Çelebi Mescidi ²²³	Muhsin Çelebi Mahallesi
Muhsin Çelebi Zaviyesi ²²⁴	Gelveri Köyü

²⁰⁷ BOA, EV.MH., 1662/22.

²⁰⁸ BOA, EV.MKT.CHT., 465/243.

²⁰⁹ BOA, EV.MH., 1662/44.

²¹⁰ BOA, EV.d. 11256, s. 2.

²¹¹ VGMA, KE.d. 149, s. 36.

²¹² BOA, EV.MH., 1662/78.

²¹³ Minare, bahsi geçen Hurufat Defteri'nde Küçük Minareli Mescit olarak geçmektedir. Mescidin bulunduğu mahallenin esas alınması itibariyle günümüzde Küçük Bölcek Mahallesi'nde bulunan Kesik Minare Camii ile bahsi geçen bu mescit aynı olmalıdır. Bkz. VGMA, Hd. 532, s. 150.

²¹⁴ VGMA, Hd. 534, s. 162.

²¹⁵ BOA, EV.MH., 1662/32.

²¹⁶ Bu caminin ismi ve bulunduğu köy arşiv belgelerinde farklı şekillerde yazılmıştır. Çoğunda caminin ismi Mehmet Ağa Camii olarak belirtilirken bir belgede Mahmut Ağa Camii şeklinde belirtilmiştir. Genelinde Mehmet isminin kullanılması diğer belgenin yazımında yanlışlık olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu belgede caminin ismi نوركوز şeklinde kaydedilmiş olup diğerlerinde ise تركوز ve نركوز şeklinde kaydedilmiştir. Birinci yazımda Nurgöz ismi okunurken ikinci yazımda “vav (و)” harfinin yazılmadığı görülmektedir. Bu durumda köyün ismi Terköz, Tergöz, Nergöz ve Nergüz gibi okunmaktadır. Fakat Aksaray'daki köyleri incelediğimiz zaman bu isimlerden Nurgöz köyünün var olduğu görülmüştür. Bundan dolayı da caminin Nurgöz olarak bilinen köyde olduğu söylenebilir. Bkz. VGMA, KE.d. 151, s. 44; BOA, EV.THR., 228/198.

²¹⁷ VGMA, KE.d. 149, s. 94.

²¹⁸ BOA, EV.BKB., 199/232.

²¹⁹ BOA, EV.d. 11855, s. 3.

²²⁰ BOA, EV.BKB., 192/42.

²²¹ BOA, C.EV., 95/4729.

²²² BOA, EV.MH., 654/100.

²²³ BOA, EV.MH., 1662/36.

²²⁴ BOA, EV.MH., 1662/26.

Musa Ağa Camii ²²⁵	Edek Köyü
Muslu Ağa Camii ²²⁶	Genetala Köyü
Musluk Vakfı ²²⁷	Taşpazar Mahallesi
Nakkaşiye Tekkesi ²²⁸	-
Nakkaşiye Mescidi ²²⁹	-
Pehlivanoglu Mescidi ²³⁰	Çoşlu Mahallesi
Pehlivanzade Mehmet Çelebi Mescidi ²³¹	Meydan Mahallesi
Sarı Yakup Mescidi ²³²	Sofiler/Sofular Mahallesi
Sarı Yakup Mescidi ²³³	Tarhacı Mahallesi
Server Camii ²³⁴	Mamasın Köyü
Seyfiye Medresesi ²³⁵	Meydan Mahallesi
Seyyid Ali Mescidi ²³⁶	Penbeci/Penbeciler Mahallesi
Seyyid Ahmet Zaviyesi ²³⁷	-
Seyyid Hacı Gaybi Zaviyesi ²³⁸	Deveci/Deveciyan Köyü
Sinan Ağa Mescidi ²³⁹	Paşacık Mahallesi
Sorsofi Köyü Camii ²⁴⁰	Sorsofi Köyü
Süleyman Ağa Camii ²⁴¹	Ahırlı Köyü

²²⁵ Musa Ağa Camii'nin bulunduğu köy, Konyalı'nın belirtmiş olduğuna göre günümüzde Çavdarlı köyünü oluşturan köylerden birisidir. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 2, s. 1858; BOA, EV.MH., 124/30.

²²⁶ BOA, EV.MKT., 3314/319.

²²⁷ BOA, EV.MH., 1662/98.

²²⁸ BOA, EV.MH., 433/62.

²²⁹ BOA, EV.d. 18838, s. 16.

²³⁰ VGMA, Hd. 535, s. 119; BOA, EV.MH., 153/80.

²³¹ BOA, EV.MH., 256/214.

²³² BOA, EV.d. 11263, s. 2.

²³³ VGMA, Hd. 534, s. 167.

²³⁴ Bu cami kayıtlarda, "Server Mescidi ismiyle bilinen cami" şeklinde geçmektedir. Muhtemelen daha önceleri mescit olup zamanla camiye dönüştürülmüş olmalıdır. Bkz. BOA, EV.MH., 509/222.

²³⁵ BOA, EV.MH., 515/56.

²³⁶ Vakıf kaydında bu mescidin ismi doğrudan Seyyid Ali Mescidi olarak değil "Aksaray'da Penbeciler Mahallesi'nde Seyyid Ali'nin tamir eylediği mescid..." veya "Aksaray kazası derununda (içinde) Penbeci Mahallesi'nde Seyyid Ali'nin tamir eylediği mescid-i şerif..." şeklinde belirtilir. Buradan anladığımız kadarıyla bu mahallede var olan bir mescit Seyyid Ali tarafından tamir ettirilmiş ve bundan dolayı mescit bu isimle anılmıştır. Burada tam bir açıklık olmadığından mescidin ismi bu şekilde verilmiştir. Ayrıca burada mahallenin isminin Penbeci/Penbeciler olması günümüzde Aksaray'da var olan Pamucak Mahallesi'ne işaret etmektedir. Muhtemelen bu mahallenin adı önceleri Penbeciler olarak anılırken zamanla Pamukçular ve daha sonraları Pamucak şeklini almış gibidir. Bkz. VGMA, Hd. 532, s. 151; BOA, EV.d. 11269, s. 2.

²³⁷ Seyyid Ahmet Zaviyesi bazı kayıtlarda Aklî Seyyid Ahmet Zaviyesi şeklinde geçmektedir. Ayrıca bu kayıtlarda bulunduğu yer olarak iki köyün ismi verilmekte olup "Hasandağı nahiyesine tabi Eskinuz ve Kayacık isimli köyde vaki Aklî Seyyid Ahmet Zaviyesi Vakfı" şeklinde geçmektedir. Bkz. BOA, C.MF., 134/6686; VGMA, AT.d. 261, s. 18.

²³⁸ BOA, EV.KSD., 15/38.

²³⁹ BOA, EV.MKT.CHT., 210/358.

²⁴⁰ BOA, EV.MH., 673/326; VGMA, KE.d. 149, s. 153.

²⁴¹ VGMA, KE.d. 149, s. 11.

Şeyh Cemaleddin Aksarayî Vakfî ²⁴²	Karki (Gergi) Mahallesi
Şeyh Çoban (Ali Çelebi) Zaviyesi ²⁴³	-
Şeyh Gaznevi Zaviyesi ²⁴⁴	-
Şeyh Hamid-i Veli Vakfî ²⁴⁵	Şeyh Hamid-i Veli Mahallesi
Şeyh İbrahim Mescidi ²⁴⁶	Karki (Gergi) Mahallesi
Şeyh Muhiddin Vakfî ²⁴⁷	Karki (Gergi) Mahallesi
Şeyh Turasan Zaviyesi ²⁴⁸	Hacip Köyü
Şeyhlillah Zaviyesi ²⁴⁹	Ortaköy
Taptık Dede (Sultan) Zaviyesi ²⁵⁰	Tabtık Köyü
Taşpazar (Taşpazar Mahallesi) Mescidi ²⁵¹	Taşpazar Mahallesi
Tımarhane Mescidi ²⁵²	Tımarhane Mahallesi
Turgutoğlu Mescidi ²⁵³	Çarşı içi
Usta Hızır ve Abdurrahman Mescidi ²⁵⁴	-
Yılanlı Medresesi ²⁵⁵	Sebil Mahallesi
Yusuf Hakiki Baba Vakfî ²⁵⁶	Şeyh Hamid-i Veli Mahallesi
Zinciriye Medresesi ²⁵⁷	Zinciriye Mahallesi

²⁴² BOA, EV.d. 11270, s. 2.

²⁴³ BOA, EV.d. 18838, s. 39.

²⁴⁴ Mevcut vakıf kayıtlarında zaviyenin bulunduğu mahalle tespit edilememiştir. Fakat Eşref Temel'in eserinde bir tane Şeyh Gaznevi Mektebi'nden bahsedilmekte ve bu mektebin Şeyh Gaznevi Mahallesi'nde olduğu belirtilmektedir. Muhtemelen bu zaviye de aynı mahallede olmalıdır. 1840/1845 yıllarındaki nüfus sayımlarında Aksaray'da Şeyh Gaznevi Mahallesi'nin var olduğu görülmektedir. Bkz. BOA, NFS.d. 3495, s. 101; EV.MH., 430/309.

²⁴⁵ BOA, EV.MH., 1662/80.

²⁴⁶ VGMA, Hd. 532, s. 150.

²⁴⁷ BOA, EV.MKT., 1755/158.

²⁴⁸ BOA, EV.MKT., 229/212.

²⁴⁹ BOA, EV.MH., 1094/280.

²⁵⁰ Bu zaviyenin ismi bazı kayıtlarda Taptık Dede Zaviyesi bazılarında ise Taptık Sultan Zaviyesi şeklinde geçmektedir. Bulduğu köy ise daha önceki yıllara ait olan kayıtlarda Oflağu, daha sonraki kayıtlarda ise Taptık köyü olarak geçmektedir Muhtemelen köyün ismi zaman içerisinde değişmiştir. Bkz. BOA, C.EV., 54/2669; EV.d. 11260, s. 2; EV.MH., 1662/102.

²⁵¹ Bu mescit 1807-1826 yıllarına ait olan Hurufat Defterleri'nde Taşpazar Mahallesi'nde vâki mescit veya Taş Mescit şeklinde geçmektedir. 1840-1860 yıllarına ait olan BOA kayıtlarında bu mescit genellikle Taşpazar Mescidi olarak belirtilmekte olup birkaç belgede ise bu mescidin Paşacık Mahallesi'nde bulunduğu belirtilmektedir. Muhtemelen mahallelerin sınırlarının değişmesi veya belgenin yazımında yanlışlık olmasından dolayı bu tür farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bkz. VGMA, Hd. 532, s. 151; Hd. 535, s. 121; BOA, EV.MH., 1662/46; EV.d. 11262, s. 2.

²⁵² VGMA, H.d. 893, s. 31.

²⁵³ BOA, EV.MH., 812/234.

²⁵⁴ BOA, EV.MH., 170/267.

²⁵⁵ Medresenin adı bazı vakıf kayıtlarında "Ebubekir buk'ası nam-ı diğer Yılanlı Medresesi" şeklinde geçmektedir. Bkz. BOA, EV.EMH., 91/2.

²⁵⁶ BOA, EV.MH., 1662/108.

²⁵⁷ BOA, EV.MH., 1662/56.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere vakıflar cami, mescit, medrese, zaviye, tekke, hangâh, mektep, muallimhane, çeşme ve musluklar için kurulmuştur. Bu vakıfların çoğunluğunu mescit, cami, zaviye ve medreseler oluşturmaktadır. Hayrî müesseselerin bulunduğu mahallelere baktığımız zaman çoğunluğunun Sebil, Bölcek, Meydan, Paşacık ve Tımarhane mahallelerinde olduğu görülmektedir.

19. yüzyılın başlarında, Aksaray vakıflarına dair bilgilerin büyük bir çoğunluğuna Hurufat Defterleri'nden, 1826 yılından sonraki bilgilere ise genellikle BOA ve VGMA'daki farklı tarihi arşiv kayıtlarından ulaşılmaktadır. Hurufat Defterleri'nde kayıtlı olan hayrî müesseselerin büyük çoğunluğu vakıf adı altında kaydedilmemiştir: Örneğin "*Aksaray'da Kaval Mahallesi'nde Kerim Hasan binası mescidde vazife-i muayyene...*", "*Aksaray kazasında Sarıkaraman karyesinde ahali-i karyenin binası caminde ber-vech-i hasbi...*"²⁵⁸, "*Aksaray'da ashab-ı hayrattan Hamza Bey binası muallimhanesinin...*"²⁵⁹ şeklindedir. Bazı kayıtlarda ise bir kısım müessesenin vakıf olduğunu belirten ifadeler mevcuttur: Örneğin "*Aksaray'da Kalanlar Mahallesi'nde Hacı Yusuf Cami-i Şerifi Evkafının...*"²⁶⁰ ve "*Aksaray'da Karki (Gergi) Mahallesi'nde vâki Şeyh İbrahim'in bina eylediği mescid-i şerifte yarım akçe ile imam ve evkafın mütevellisi...*" gibi²⁶¹.

Burada vakıf adı altında kaydedilmeyen müesseselerin vakıf olduğu BOA ve VGMA'daki belgelerinde incelenmesiyle anlaşılmıştır. Fakat bazı müesseselerin adlarına ve durumlarına dair bahsi geçen arşiv kayıtlarında da bilgilere rastlanmamıştır. Bundan dolayı yukarıdaki tabloda 19. yüzyılda Aksaray'da var olan müesseselerin vakıfları yani herhangi bir gelirleri mevcut veya isimleri vakıf adı altında kaydedilmiş olanlar verilmiştir. Diğer müesseselerin vakfi olup olmadığı bilinmediğinden isimleri tabloda yer almamıştır.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Aksaray'a bağlı birçok köyde para vakfı kurulmuştur. Vakıf kuran kişiler, yaptırmış oldukları cami, mescit ve medrese gibi müesseselere çoğunlukla bin ilâ üç bin kuruş arasında bir meblağı vakfedip²⁶² bu paradan elde edilen kârla, yaptırmış oldukları hayır müesseselerinde görevli olan kişilerin maaşları,

²⁵⁸ VGMA, Hd. 534, s. 162.

²⁵⁹ VGMA, Hd. 534, s. 169.

²⁶⁰ VGMA, Hd. 534, s. 168

²⁶¹ VGMA, Hd. 532, s. 150.

²⁶² VGMA, MAV.d. 589, s 216; MAV.d. 601, s.152; BOA, EV.MKT., 1974/148.

müessesenin tamir masrafları, kandil ve mum gibi çeşitli ihtiyaçları karşılanmıştır²⁶³. Vakfın idaresini, vâkıf hayatta iken kendisi yürütmekte olup vefat etmesi üzerine bu görev evlatlarına ve onların da vefat üzerine ise vâkıfın yakın akrabalarına geçmektedir. Vâkıf ailesinin neslinin kesilmesi yani geride vakfın idaresini sağlayacak kimsenin kalmaması durumunda ise köyün ileri gelenlerinin seçmiş olduğu bir kişiye bu görevin verilmesi vâkıfın şartları arasında yer almıştır. Eğer ki vakıf işleyemez bir hale gelirse vâkıfın şartı gereğince vakfedilen paradan elde edilen kâr ihtiyaç sahibi olan fakir Müslümanlar, caminin çeşitli masrafları²⁶⁴ veya köyün suyolları için kullanılacaktır²⁶⁵.

Para vakıflarının kuruluş amacı genellikle köylerdeki nüfusun artmasıyla birlikte köyde bulunan mescidin yetersiz kalması, köyde bulunan özellikle yaşlı insanların cuma ve bayram namazlarını kılmak için uzak beldelerdeki camilere gidememesidir. 19. yüzyılın sert kış günlerinde uzak yerlere gidip gelmenin zor olmasından dolayı köy halkı kendi köylerinde namazlarını kılabilmek için, padişahın izniyle bir minber ilave etmek suretiyle köylerindeki mescitlerini camiye dönüştürmek istemişlerdir²⁶⁶. Aksaray'ın bazı köylerinde 19. yüzyıl öncesinde camilerin olduğu bilinsede²⁶⁷ 19. yüzyılın sonlarına doğru hayır sahiplerinin belirli miktarlarda paralar vakfetmeleriyle çok sayıda yeni cami inşa edilmiştir²⁶⁸.

Tablo 2: 19. ve 20. Yüzyıllarda Aksaray'da Kurulan Para Vakıfları²⁶⁹

Vâkıfın Adı	Vakfın Türü	Vakfın Kurulduğu Köy
Abdullah oğlu Abidin Ağa	Cami	Hamzalı
Abdullah oğlu Hacı Ahmet Ağa	Cami	Kederli
Ahmet oğlu Ahmet Ağa	Cami	Alayhan
Ahmet oğlu Hacı Yakup Efendi	Cami	Çimeli Yeniköy
Ahmet oğlu Hasan Hüseyin	Cami	Gözlükuyu
Ahmet oğlu Mahmut, Mehmet oğlu Mustafa, Osman oğlu Hüseyin, Veli oğlu Halil, Ahmet oğlu İbrahim ve Musa oğlu Osman Ağalar	Cami	Camiliviran

²⁶³ VGMA, MAV.d. 588, s. 16; MAV.d. 588, s. 99; MAV.d. 582, s. 392.

²⁶⁴ BOA, EV.MKT., 1974/148.

²⁶⁵ VGMA, MAV.d. 608, s. 70.

²⁶⁶ BOA, EV.MKT.CHT., 808/162; EV.MKT., 1974/152.

²⁶⁷ VGMA, Hd. 530, s. 154.

²⁶⁸ VGMA, MAV.d. 589, s. 216; MAV.d. 601, s. 152.

²⁶⁹ Aksaray'a bağlı olan köylerde 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında birçok para vakfı kurulmuştur. Bu vakıfların yaklaşık elli beş altmış kadarının vakfiyesi mevcut olup birçoğunun ise vakfiyesi mevcut değildir. Fakat bu vakıflarda yine vakıf adı altında kaydedilmiştir. Elimizde vakfiyesi mevcut olan para vakıflarının hemen hemen hepsi burada verilmiştir. Bkz. Sefa Alp, **agm**, s. 641-642; İ. Hakkı Konyalı, **age**, s. 863-867.

Ahmet oğlu Mehmet Ağa	Cami	Alayhan
Ali oğlu Ahmet Ağa ²⁷⁰	Mescit	Mamasın
Ali oğlu Ali Bey	Cami	Karamollauşağı
Ali oğlu Hafız Arif Kethüda / Efendi	Cami	Boyalı
Ali oğlu Mehmet, Hasan oğlu Abdurrahman, Mustafa oğlu Ahmet, Hüseyin oğlu Mustafa, Ahmet oğlu Mehmet ve Abdurrahman oğlu Ahmet Ağalar	Cami	Büyük Yuva
Arif oğlu Abdülgani Ağa	Cami	Yenipınar
Arif oğlu Ali Ağa	Cami	Gelegüle
Arif oğlu Tevfik Bey	Cami	Satansarı
Bayram oğlu Hacı Ömer Ağa	Cami	Ağzıkarahan
Bekir oğlu Mehmet Ağa	Cami	Bağlı
Bekir oğlu Mehmet Çavuş	Cami	Çiftevi
Beşir oğlu Osman Ağa	Mescit	Abuuşağı
Durmuş oğlu Yusuf Ağa	Cami	Karaviran
Eyüp oğlu Mehmet Efendi	Cami	Karataş
Hacı Ali oğlu Mehmet Raşit Efendi	Cami	Hırkatolu
Hacı Ali oğlu Molla Mehmet	Cami	Kalebalta
Hacı Halil oğlu Hüseyin Efendi	Cami	Ekecik Yeniköy
Hacı İbrahim oğlu Ahmet Efendi	Cami	Gene/Gine
Hacı Mustafa oğlu Hasan Hüseyin Efendi	Cami	Darıhüyük
Hacı Şuayip oğlu İsmail Efendi	Cami	Aflak
Hacı Yusuf oğlu Hafız Ahmet Efendi	Cami	Gelesin
Hasan oğlu Halil Ağa	Cami	Dadılar
Hasan oğlu Hafız İsa Efendi	Cami	Hacip
Haydar oğlu Mevlüt Ağa	Cami	Akçakent
Himmet oğlu Mustafa Ağa	Cami	Yalman/Yalmanlı
Hüseyin oğlu İsmail Ağa	Cami	Küçük Yuva
Hüseyin oğlu Seyyid Mehmet Efendi	Mescit	Panlı
İbiş oğlu Molla Mahmut Efendi	Cami	Bebek
İbiş oğlu Süleyman Efendi	Cami	Eskinuz
İbrahim oğlu Hacı Ömer Ağa	Cami	Acıpınar
Abdullah (İbrahim) oğlu Mehmet Kâhya	Cami	Çatin

²⁷⁰ Mamasın köyü sakinlerinden olan hayır sahibi Ali oğlu Ahmet Ağa 500 kuruş para vakfetmiş ve vakfetmiş olduğu bu paradan elde edilen kâr yaptırmış olduğu yeni mescidin imamı ve köyde bulunan Baba Şemmas diğer adıyla Erenler Türbesi olarak bilinen türbenin türbedarına verilecektir. Bkz. VGMA, MAV.d. 581, s. 342.

Kamber oğlu Ali Ağa	Cami	Mahmutlu
Mehmet oğlu Abdulkadir Efendi	Cami	Kırgıl
Mehmet oğlu Abdullah Ağa / Kethüda	Cami	Durhasanlı
Mehmet oğlu Ali Osman Ağa	Cami	Yaprakhisar
Abdullah (Mehmet) oğlu Hacı Mustafa Ağa / Efendi	Cami	Lefkere
Mehmet oğlu Halil Efendi	Medrese	Acem
Mehmet oğlu Hüseyin Bey	Medrese	Eşmekaya
Mehmet oğlu İbrahim Bey	Cami	Eşmekaya
Mehmet oğlu Mehmet Kethüda	Cami	Kütüklü
Murat oğlu Mustafa Ağa	Cami	Hamidiye
Musa Efendi oğlu Mustafa Efendi	Cami	Kızılkaya
Musa oğlu Ali Ağa	Cami	Kozluca
Mustafa oğlu Hacı İbrahim Ağa	Cami	Karkın
Müderris Mustafa oğlu Hasan Efendi	Cami	Bekdik
Müderris Ali oğlu Battal Ferit Efendi	Cami	Akin
Numan oğlu Ömer Ağa	Cami	Gelesin
Osman oğlu Battal Efendi	Cami	Çekiç/Çekiçler
Ömer oğlu Mahmut Efendi	Cami	Gödeler
Ömer oğlu Mevlüt Ağa	Cami	Büyük Güve
Yusuf oğlu Mehmet Ağa	Cami	Harbendeli
Yusuf oğlu Mustafa Çavuş	Cami	Hıdırlı

Tabloda görüldüğü üzere para vakfını kuran kişiler genellikle bir kişiden ibaret iken Camiliviran ve Büyük Yuva köylerinde altı kişinin bir araya gelerek vakıf kurduğu görülmektedir. Vakıfların büyük bir çoğunluğu, camilerin faaliyetlerini yürütebilmesi için kurulmuştur. Camilerin dışında birkaç tane mescit ve medrese için de vakıf kurulduğu görülmektedir. Vakfı kuran kişiler ise genellikle ağa unvanını taşımakta olup bunun yanı sıra efendi, kethüda, bey, kâhya ve çavuş unvanlarına sahip vâkıfların olduğu da görülmektedir. Bu unvanlardan anlaşılacağı üzere bazı vâkıfların askeri sınıfa ve bazılarının ise ilmiye sınıfına mensup oldukları söylenebilir. Ayrıca vâkıfların birkaçı ağa veya kethüda unvanı ile efendi unvanını birlikte kullandıkları görülmektedir. Bunun nedeni de genellikle vâkıfların inşa etmiş oldukları müesseselerde imam ve hatip olarak görevli olmalarıdır²⁷¹.

²⁷¹ VGMA, MAV.d. 589, s. 134; MAV.d. 594, s. 43; BOA, EV.MKT.CHT., 168/624.

İKİNCİ BÖLÜM

KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ (ULU CAMİİ)

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde inşa edilen cami, II. Kılıçarslan döneminde ve daha sonraları Karamanoğullarından II. Mehmet Bey zamanında bir onarım görmüştür. Mehmet Bey'in camiyi tamir ettirmesinden sonra bu cami "*Karamanoğlu Mehmet Bey Camii*" adıyla anılmaya başlamıştır²⁷². 19. yüzyıldaki vakıf kayıtlarında cami genel olarak "*Karamanoğlu İbrahim Bey Camii*" ismiyle anılmaktadır²⁷³. Bunun nedeni bir belgede şu şekilde açıklanmaktadır: Rivayet edildiğine göre caminin yapımına Mehmet Bey zamanında başlanmış ve caminin yapımını sona erdiremeden Mehmet Bey'in vefat ettiği ve böylece camiyi oğlu İbrahim Bey'in tamamlamaya muvaffak olduğu bunun neticesinde de caminin ismi İbrahim Bey Camii şeklinde şöhret bulmuştur²⁷⁴.

Cami belirli yıllarda görmüş olduğu tamiratlar sayesinde günümüze kadar varlığını korumuştur²⁷⁵. Caminin içinde tarihi önemi olan şamdan, yazma Kur'an-ı Kerimler, kıymetli kilim ve seccadeler bulunmaktadır²⁷⁶. Bunlardan en önemlisi ise tarihi minberdir²⁷⁷.

---

²⁷² Şehr-i Süleha Aksaray Tarihi Cami ve Türbeler, s. 5.

²⁷³ BOA, EV.MKT., 2126/304; EV.MH., 361/24.

²⁷⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 488/76.

²⁷⁵ BOA, HAT., 546/26971; BOA, EV.d. 18838, s. 50, EV.d. 18838, s. 60.

²⁷⁶ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1241-1249.

²⁷⁷ Muallim Sapancalı Hüsnü, *Hasan Dağı'nda İlmi Cevelan* (Haz. Nevzat Topal), Kömen Yayınları, Konya 2009, s. 55-56.

Fotoğraf 1: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii/Ulu Camii (Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

2.1. Tarihi ve İsmi

Cami tarihi öneminden dolayı bulunduğu mevkiye adını vermiş ve bu mahalle Osmanlılar döneminde Cami-i Kebir olarak anılmıştır²⁷⁸. Günümüzde ise caminin bulunduğu bu mevki Hacı Hasanlı Mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır.

Minberin üzerindeki kitabe caminin Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın oğlu I. Mesut zamanında (1116-1155) yapıldığını göstermektedir²⁷⁹. Camiye II. Kılıçarslan zamanında bazı ilaveler yapılmıştır. Daha sonraları Karamanoğlu II. Mehmet Bey tarafından yenilenen cami artık Karamanoğlu Mehmet Bey'in adıyla anılmaya başlamıştır²⁸⁰.

²⁷⁸ BOA, EV.MH., 1662/78; 1662/94.

²⁷⁹ (1) fi eyyamü's-sultan (2) el-muizzü'd-dünya ve'd-din rüknü'l-islam ve'l-müslimin melik-i biladü'r-Rum ve'l-Ermeni Ebü'l-feth Mesud bin Kılıçarslan (3) nasır-ı emirü'l-mümin (Din ve dünyanın azizi, İslam ve Müslümanların dayanağı, Rum ve Ermeni beldelerinin meliki, fetih babası müminlerin emirinin yardımcısı Kılıçarslan oğlu Mesut'un hükümdarlık yıllarında). Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, "Aksaray Ulu Camii", **VD**, S. 10 (1973), s. 281.

²⁸⁰ İ. Hakkı Konyalı, **age**, s. 1227; **agm**, s. 274-275.

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin yenilenme tarihi hakkında bazı yazarlar farklı görüşleri sürmüştür. Seyyah Friedrich Sarre, 14. yüzyıla ait olduğunu söylerken Albert Gabriel ve Oktay Aslanapa, 1431 tarihli bir vakfiyeye dayanarak, Karamanoğlu Mehmet Bey'in oğlu İbrahim Bey zamanında tamamlandığını söylemekte olup bu camiyi Karamanoğlu İbrahim Bey Camii olarak adlandırmaktadır. Muallim Sapançalı Hüsnü, Karamanoğlu Mehmet Bey zamanında yapımına başlanıldığını ve oğlu İbrahim Bey zamanında tamamlandığını ifade etmektedir. Evliya Çelebi, caminin tarihi hakkında bilgi vermektense daha ziyade yapıyı Karamanoğlu İbrahim Bey Camii olarak adlandırmaktadır²⁸¹. İbrahim Hakkı Konyalı, cami çevresinde inceleme yaparken bulduğu bir kitabeden yola çıkarak camiyi 1408 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey'in mimar Firuz Bey'e yenilettiğini söylemektedir²⁸².

Aksaray, Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dâhil edildikten sonra Fatih Sultan Mehmet zamanında Aksaray abidelerinin tespit edildiği defterde ve II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ile III. Murat dönemlerine ait olan tahrir kayıtlarında bu cami "*cami-i Mehmed Bey ibn-i Alaeddin Bey an ebna-i Karaman = Karamanoğulları'ndan Alaeddin Bey'in oğlu Mehmet Bey Cami*" şeklinde geçmektedir. Daha sonraları bu isim kısaltılarak Karamanoğlu Mehmet Bey Camii, Karamanoğlu Camii şeklinde kayıtlarda yer almıştır. Konyalı, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ve daha önceki Aksaray şer'iyye sicillerinde Cami-i Kebir/Ulu Camii adlarına rastlanmadığını belirtmektedir²⁸³. Ancak Aksaray'a ait olan bir şer'iyye sicilinde 1629 ve 1631 yıllarına ait olan iki hükümde Cami-i Kebir ismi geçmektedir²⁸⁴. Bu durum Konyalı'nın söylemiş olduğu ifadeyi asılsız koymaktadır. Netice itibarıyla cami daha önceki yıllarda sadece Karamanoğlu Mehmet Bey Camii veya Karamanoğlu Camii olarak değil Cami-i Kebir ve aynı zamanda Karamanoğlu İbrahim Bey Camii şeklinde geçmektedir²⁸⁵. Arşiv kaynaklarında genellikle Karamanoğlu Mehmet Bey Camii, Karamanoğlu İbrahim Bey Camii veya Karamanoğlu Camii şeklinde geçen bu cami daha sonraları halk arasında Ulu Camii adıyla anılmaya başlamıştır. Birçok şehir, kasaba ve hatta köylerdeki en büyük camiler Cami-i Kebir yani Ulu Camii olarak adlandırılmıştır. Bundan dolayı Karamanoğlu Mehmet Bey Camii de ilerleyen zamanlarda bu isimle anılmaya başlamıştır²⁸⁶.

²⁸¹ Nevzat Topal, **Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri**, İl Özel İdaresi Kültür Yayınları, Ankara 2009, s. 81; Doğan Yörük, **age**, s. 211-212.

²⁸² İ. Hakkı Konyalı, **agm**, s. 273.

²⁸³ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1237.

²⁸⁴ Orhan Özdil, vd., **Aksaray'ın Tek Şer'iyye Sicili**, Şen Matbaa, Ankara 2014, s. 96.

²⁸⁵ Orhan Özdil, vd., **age**, s. 91.

²⁸⁶ İ. Hakkı Konyalı, **age**, s. C. 1, s. 1236-1237.

Konyalı, caminin ismi konusunda sürekli olarak bir hata yapıldığını ve isminin yanlış kaydedildiğini belirtmektedir. Son dönemlerdeki birkaç beratta Karamanoğlu Mehmet Bey ve İbrahim Bey Camileri adının görüldüğünü söyleyerek bunun devletin zaafa uğradığı zamanlarda beratların incelenmeden yazılmasına bağlamaktadır²⁸⁷. Ona göre caminin isminin Karamanoğlu Mehmet Bey Camii adı altında kaydedilmesi gerekmektedir. Caminin, Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından onarıldığını ve oğlu İbrahim Bey ile bir ilgisinin olmadığını sürekli olarak vurgulamaktadır. Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde bazı çıkarıcı kişiler tarafından İbrahim adının uydurulduğunu bir kaynak göstermeden iddia etmektedir²⁸⁸.

Konyalı'nın sözleri kısmen doğru olsa da, 19. yüzyıla ait olan BOA ve VGMA'daki kayıtlarda caminin ismi yaklaşık % 90 oranında Karamanoğlu İbrahim Bey Camii şeklinde, % 10 oranında ise Karamanoğlu Mehmet Bey Camii, Cami-i Kebir ve Karamanoğlu Camii şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Arşiv kayıtlarında caminin ismi genellikle "*Konya vilayeti celilesi dâhilinde Aksaray kazasında kâin Karamanoğlu İbrahim Bey Cami-i Şerifi...*"²⁸⁹, "*Aksaray kazasında vâki merhum İbrahim Bey veled-i Karaman Cami-i Şerifi...*"²⁹⁰, "*Karamanoğlu İbrahim Bey adlı hayır sahibinin bina ve ihya eylediği cami-i şerifi...*"²⁹¹, "*Nezaret-i evkaf-ı hümayun-ı mülükaneye mülhak Niğde sancağına tabi Aksaray kazasında kâin Karamanoğlu Cami-i Şerifi Vakfı'nın...*"²⁹², "*Aksaray kazasında Cami-i Kebir Mahallesi'nde kâin Karamanoğlu Mehmet Bey Camii...*"²⁹³ vb. şekillerde geçmektedir. Cami için nadiren de olsa "Cami-i Kebir" ifadesi kullanılmakta olup²⁹⁴ bazı kayıtlarda ise "*Konya vilayetine tabi Niğde sancağında Aksaray kazasında kâin Karamanoğlu İbrahim Bey ve Mehmet Beyler Cami-i Şerifinin...*" şeklinde iki isimde birlikte kullanıldığı görülmektedir²⁹⁵.

²⁸⁷ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1261.

²⁸⁸ Zekai Erdal, "İbrahim Hakkı Konyalı'nın Abideleri ve Kitabeleri İle Aksaray Tarihi İsimli Eserine Eleştirel Bir Bakış", **Şehirlerin Sevdalı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2015, s. 176.

²⁸⁹ BOA, EV.MKT., 872/28.

²⁹⁰ BOA, EV.MKT.CHT., 113/142.

²⁹¹ BOA, EV.KSD., 42/114.

²⁹² BOA, EV.d. 18838, s. 50.

²⁹³ BOA, EV.MH., 1662/78.

²⁹⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344.

²⁹⁵ İ. Hakkı Konyalı, *age*, s. C. 1, s. 1281; BOA, EV.MKT.CHT., 793/22.

2.2. Mimarisi

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii, kareye yakın bir planda ve düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Birbirine kemerlerle bağlı on iki sütunu bulunan caminin iki büyük kubbesi vardır. Caminin taç kapı veya büyük kapı olarak adlandırılan ana giriş kapısının solundan bir merdiven ile kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. F. Sarre 19. yüzyılın sonunda caminin şeklini tasvir ederken caminin kare planda, on altı sütun üzerine inşa edildiğini, iki adet basık kubbesinin olduğunu ve taç kapının tamir görmüş olduğunu belirtmektedir²⁹⁶. F. Sarre'nin, caminin on altı sütun üzerine inşa edildiğini belirtmesinin sebebi, caminin kuzeyinde duvar ile bitişik olarak dört adet sütunun daha mevcut olmasından kaynaklanmaktadır²⁹⁷.

Caminin orta kısmında bir müezzin mahfili yer almaktadır. Önceki dönemlerde caminin sağ kible köşesinde var olan ve son dönemlerde ise yeri örülmüş olan kapının bulunduğu yerde bir su kuyusunun bulunduğu ifade edilmektedir²⁹⁸. Caminin kuzeybatı köşesinde aydınlatma işlerinde kullanılan bezir, zeytinyağı ve caminin çeşitli eşyalarının bulunduğu bir bezirhane ile tabutluğun olduğu da bilinmektedir²⁹⁹.

Cami, yığma olduğu bilinen bir tepenin çevresine hâkim bir noktaya inşa edilmiştir. Caminin doğu tarafına yakın mesafede, 1202/1203 yıllarında II. Kılıçarslan tarafından yaptırılmış olan ve daha sonraları Karamanoğlu II. Mehmet Bey tarafından tamir ettirilen kale duvarları geçmektedir. Ön kaplama taşları sökülen kale duvarlarının izlerine ve ayakta kalan parçalarına son dönemlerde de rastlanmaktadır. Bu kale duvarları sökülünce caminin duvarları dayanaksız kalmış ve bunun sonucunda da yer yer açılmalar meydana gelmiştir. Cami çökme tehlikesi gösterdiği için kible ve doğu tarafındaki duvarları dışarıdan payandeler (dayanak) ile desteklenmiştir. Caminin üstü toprak ile örtülü olup yapılan son tamirat sırasında bu topraklar azaltılmış ve son zamanlarda da üstü kurşunla kaplanmıştır³⁰⁰.

²⁹⁶ Friedrich Sarre, **Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı**, Çev. Dara Çolakoğlu, İstanbul 1998, s. 114.

²⁹⁷ Zekai Erdal vd., **Aksaray Ulu Camii**, Aksaray Belediyesi Yayınları, Konya 2017, s. 280.

²⁹⁸ **Şehr-i Süleha Aksaray Tarihi Cami ve Türbeler**, s. 17.

²⁹⁹ Zekai Erdal vd., **age**, s. 100.

³⁰⁰ İ. Hakkı Konyalı, **agm**, s. 280.

Fotoğraf 2: Ulu Camii'nin üstünün önceki hali (Mustafa Fırat Gül Arşivi)³⁰¹

Fotoğraf 3: Ulu Camii'nin üstünün kurşun ile kaplı hali (MFGA)

³⁰¹ Bundan sonraki kısımlarda Mustafa Fırat Gül Arşivi yerine MFGA ifadesi kullanılacaktır.

Caminin iki kapısı olup birincisi batıya açılan ana kapı (büyük, taç kapı) diğeri ise kuzeye açılan küçük kapıdır. Caminin ana girişinde yer alan kapı birçok Anadolu Selçuklu mabedinde olduğu gibi istalaktit (sarkıt) şeklinde idi. Bu kısmın zamanla yıkılması üzerine 1925 yılında Aksaray valisi merhum Yusuf Ziya Bey zamanında Mühendis Salih Bey'in hazırladığı plana göre tamir edilmiştir. Bu tamirat sırasında kapıda eski istalaktitler yerine farklı bir mimari tarz uygulanmıştır. Kapının kemeri ve kanatları Anadolu Selçukluları zamanında yapılan ilk mabetten kalmadır. Ahşap kapının sağ kanadının üstünde, devrinin sülüs yazısı ile “*Galellahü Subhanehü ve tealâ fi kitabih'il kerim (Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor)*” ifadesi yer almaktadır. Kapının sol kanadının üstünde ise Cin Suresi'nin 18. ayeti yer almaktadır: “*Ve ennel mesâcide lillâhi fela ted'u meallâhi ehadâ*” (Mescitler Allah içindir. Allah ile beraber başka birisini iddia etmeyiniz. Yani Allah'a eş koşmayınız) yazmaktadır³⁰².

Caminin girişinde sağ üst kısımda “Bismillahi” yazısı mevcut olup³⁰³ günümüzde imam odası olarak kullanılan yerin üst kısmındaki bulunan pencerenin üst tarafında celî sülüs hatla Arapça olarak yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede: “*Kâle'n-nebiyyi salla'llahu aleyhi ve's-selem men benâ mesciden lillâli tealâ benâllâhu lehû beyten fi'l-cenneti*” (Peygamber sallallahu aleyhi vesellem şöyle buyurdu: Kim Allah rızası için bir mescid inşa ederse, Allahuteâlâ da o kimse için cennette bir köşk inşa eder) ifadesi yer almaktadır³⁰⁴.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Aksaray anlatılırken Ulu Camii'nin minaresinin camiden uzakta bir yerde olduğu belirtilmektedir³⁰⁵. Aksaray Müzesi'nde muhafaza edilen ve Ferit isiminde birisinin hazırlamış olduğu kitabeye göre daha önceki yıllarda var olan minare yıkılmış ve yerine H.1118/M.1706/1707 yılında Abdullah Ağa oğlu Seyyid Hacı Mehmet isimli bir hayırsever yeni bir minare yaptırmıştır. Konyalı'nın ifadesine göre caminin batı kısmında bulunan bu minarenin zaman içinde eğilmesi üzerine yıkılarak yerine 1925 yılında camiden ayrı olarak güneybatı tarafına günümüzdeki çift şerefeli minare yaptırılmıştır³⁰⁶.

Konyalı, caminin batı tarafında Aksaray Din Görevlileri Yardımlaşma Derneği binasının önüne atılmış olarak bulduğu minareyle ilgili kitabeyi şu şekilde okumuştur:

³⁰² İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1238-1239.

³⁰³ *Şehr-i Süleha Aksaray Tarihi Cami ve Türbeler*, s. 6.

³⁰⁴ *Şehr-i Süleha Aksaray Tarihi Cami ve Türbeler*, s. 16.

³⁰⁵ Fahri Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Aksaray ve Çevresi*, T.C. Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, Aksaray 2012, s. 54.

³⁰⁶ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1235; *agm*, s. 275.

Kıldı bâni bu mekâna böyle bir eser bina

Seyyid el-Hacı Mehmed ibn-i Abdullah Ağa

Tamam olunca minare didim Ferid tarihin

Kad bena (...) Bezm-i Adn icre

Sene 1118.

Buna istinaden minarenin H.1118/M.1706/1707 yılında Abdullah Ağa oğlu Seyyid Hacı Mehmet isminde bir kişi tarafından yaptırıldığını belirtmektedir³⁰⁷. Ancak Aksaray'a ait olan 1055 numaralı Hurufat Defteri'nin 39. sayfasında şöyle bir ifade yer alır: “*Aksaray’da Karamanoğlu İbrahim Bey Camii’nde Kara Seyyid Hacı Mehmet bina eylediği minarede bin yüz beş (1105) Şevvali tarihiyle müezzin ve vakfına müteveli olan Mehmet fevt Hafız Mehmet’e kadı Ali arzıyla*”. Bu belge 1754 yılına aittir. Fakat metin içinde geçen 1105 (1694) yılında Kara Seyyid Hacı Mehmet’in inşa eylediği minareye müezzin atamasının olduğu düşünülürse minare 1706/1707’den önce inşa edilmiştir. Ayrıca bu metnin hemen üstünde benzer bir ifade daha yer alır: “*Aksaray’da Karamanoğlu İbrahim Bey Camii’nde bir akçe ile üç vakit müezzinliğine yüz on beş (1115) tarihiyle mutasarrıf Mehmet fevt Hafız diğer Mehmet bin Ali’ye kadı Ali arzıyla*”. Bu iki ifade değerlendirildiği zaman görevliler çok yüksek bir ihtimal aynı kişidir. Fakat tarihlerin farklı olması ise bir ihtimaldir ki 1105 (1694) yılının yazımında bir yanlışlık olup onun yerine 1115 (1703/1704) yılı yazılacaktır. Durum böyle olsa bile bu minarenin 1703/1704 yıllarında var olduğu görülmektedir³⁰⁸.

Genel olarak değerlendirdiğimiz zaman Konyalı'nın ifadelerine göre minare H.1118 yılında tamamlanmıştır. Fakat yapımına ne zaman başlandığına dair bir ifade yoktur. Bu nedenle camide 1694 veya 1704 yılında bir minarenin olması ve yaptıran kişinin kayıtlarda aynı isimle anılması hasebiyle minare bu yıllarda mevcut olup en son halini alması yani minarenin tamamlanması 1706/1707’de olmuştur diyebiliriz.

Bunların yanı sıra 1850’li yıllara ait olan müezzinlik ile ilgili kayıtlarda müezzinler “*müezzin-i evkat*” ve “*müezzin-i minare-i cedid*” olarak kayıtlıdır³⁰⁹. Burada “*müezzin-i minare-i cedid*” yani yeni minare müezzini ifadesinin kullanılması bu dönemlerde var olan minarenin tamir edildiğini veya baştan yeni bir minarenin yapılmış olabileceğine işaret eder.

³⁰⁷ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1234.

³⁰⁸ VGMA, Hd. 1055, s. 39.

³⁰⁹ BOA, EV.MKT.CHT., 847/237.

Fotoğraf 4: 1895 yılında Ulu Camii ve Minaresi (MFGA)

Fotoğraf 5: 1930'lu yıllarda Ulu Camii ve Minaresi (MFGA)

2.3. Minberi

Camide bulunan minber Anadolu Selçuklu ahşap işçiliği sanatının güzel bir örneği olup abanoz ağacından yapılmıştır³¹⁰. Bu minberin mimarı Hoca Nuştekin el-Cemâlî'dir³¹¹. Denilebilir ki Hoca Nuştekin el-Cemâlî'nin mimarlığını yaptığı bu minberin tarihi ve süslemesinin kıymeti, caminin mimarı kıymetinden daha önemlidir³¹². Minber zamanla tamiratlar görmüştür. Bu minberin sağ ve sol taraflarından bazı parçalar eksilmiş veya çalınmıştır³¹³. Daha sonraki yıllarda eksilen parçaların yerine benzerleri ilave edilmiş olsada bunlar eskinin yerini alamamıştır (Bkz. Fotoğraf 23-24).

Minberin kapı kanatları 1999 yılında hırsızlar tarafından çalınmış ve aradan geçen 15 yıl gibi bir zaman sonra bu kapı kanatları yurt dışında bulunarak Türkiye'ye getirilmiştir. Fakat asıl sahibi olan Aksaray Ulu Cami'ye iade edilmemiştir. Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmekte olup bu kapı kanatlarının yerine birebir ölçüde lim (yeşil limon) ağacından kopyaları yaptırılıp, camideki eski yerine taktırılmıştır³¹⁴. (Bkz. Fotoğraf 25-26).

---

³¹⁰ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1249.

³¹¹ İ. Hakkı Konyalı, **age**, s. 1255.

³¹² M. Sapancalı Hüsnü, **age**, s. 55-56.

³¹³ İ. Hakkı Konyalı, **age**, s. 1249.

³¹⁴ Mustafa Fırat Gül-Ahmet Kuşşan, **Aksaray'da Medfun Ecdad'a Meftun Ahfad**, Aksaray Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, Ankara 2016, s. 251-252.

Fotoğraf 6: Minberin ön yüzü (Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Minberin kapısının üstünde ki aynalıkta üç satır halinde şunlar yazmaktadır: (1) *fi eyyamü 's-sultan* (2) *el-muizzü 'd-dünya ve 'd-din rüknü 'l-islam ve 'l-müslimin melik-i biladü 'r-Rum ve 'l-Ermeni Ebü 'l-feth Mesud bin Kılıçarslan* (3) *nasır-ı emirü 'l-mümin* (Din ve dünyanın azizi, İslam ve Müslümanların dayanağı, Rum ve Ermeni beldelerinin meliki, fetih babası müminlerin emirinin yardımcısı Kılıçarslan oğlu Mesut'un hükümdarlık yıllarında)³¹⁵.

³¹⁵ Bu kitabe bize minberin Anadolu Selçuklu Devleti'nin ikinci Sultanı I. Kılıçarslan'ın oğlu I. Mesut'un hükümdarlık yıllarında yapıldığını göstermektedir. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **agm**, s. 281.

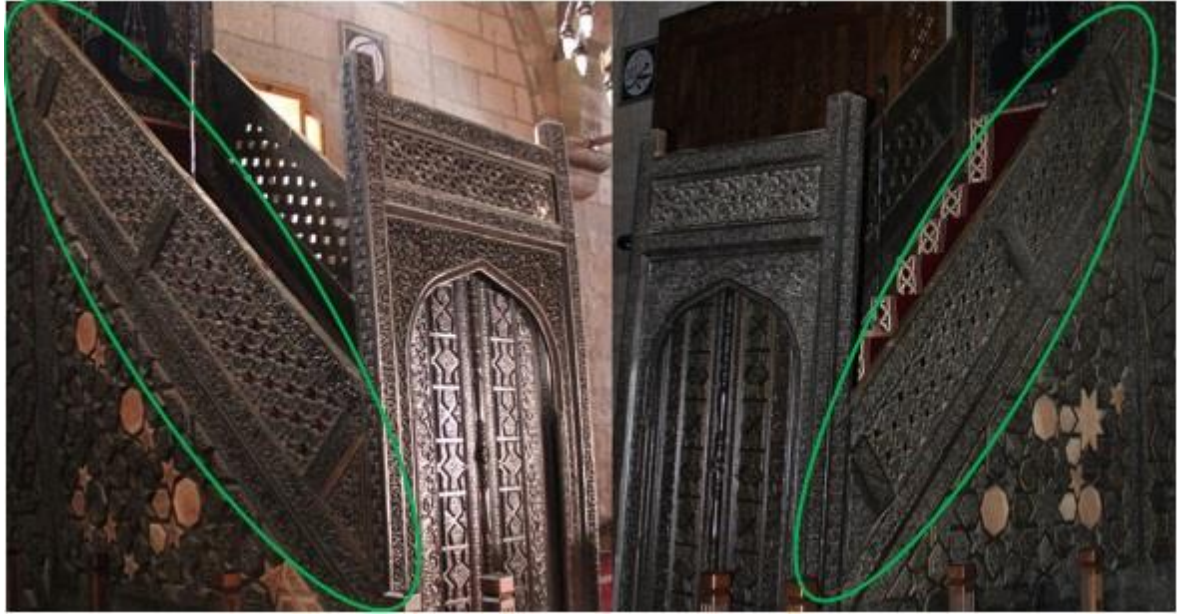
Minberin kapısının sol tarafında yukarıdan aşağı, sağ tarafında ise aşağıdan yukarıya yazılan ve aynalığın altında devam eden bir yazı daha mevcut olup burada da şunlar yazmaktadır: (4) *hazihi imaretü'l-emiri'l-isfehşalari'l-eceli's-seyyidi'l-kebir el-adil Cemale'd-din kutbi'l-islam nasiri'l-imam-ı fahri'l-enam ızze'd-devlet-i behai'l-milleti* (5) *umdetü'l-hilafet-i şerefü'l-mülük-i ve's-selâtin nasır-ı cüyüşü'l-müslimin kamiü'l-keferet-i ve'l-müşrikin imadü's-sügur behlevanü'r-Rum ve'l-Ermeni Alp İnanç Kutlug Bilge* (6) *Ebu Said Gazi Kılıçarslan müeyyed-i emirü'l-müminin eazzallahü ensarehu* (Bu imaret yüce başkumandan, emir, büyük adaletli, dinin cemâli, İslam'ın kutbu, imamın (halifenin) yardımcısı, insanların iftihar ettiği, devletin izzeti, milletin değerlisi, hilafetin direği, sultanların ve meliklerin şerefi, Müslüman askerlerin yardımcısı, kâfirlerin ve müşriklerin köklerini kazıyan, sınırların direği, Rum ve Ermeni diyarının pehlivanı (kahramanı) alp, inanç, kutlu, bilge, müminlerin emirinin destekçisi Ebu Said Gazi Kılıçarslan'ın Allah yardımcılarını aziz etsin)³¹⁶.

Fotoğraf 7: Minberin mimarının adının yazılı olduğu kısım (Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

³¹⁶ Buradaki ifadeler bizlere göstermektedir ki Kılıçarslan henüz hükümdar olmamış, emir ve bulunduğu yerin başkumandanıdır. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **agm**, s. 282; Zekai Erdal vd., **age**, s. 131.

Minberin sağ alt kısmında ayakkabılık, süpürgelik denilen yerde üç tarafına yazılmış bir yazı mevcuttur. Burada “*Mimarü’l-mescid-i ve’l-minber salahü’-d-devle, Zeynü’l-hac Hoca Nuştekin el-Cemâlî dame müveffakiyyetühü el-izzü ve’l-beka ve’-d-devlete*” (Bu mescidin ve minberin mimarı devletin salâhı, haccının süsü, Hoca Nuştekin-i Cemâlî’dir. Onun devlet, izzet ve beka yolundaki muvaffakiyeti devamlı olsun). Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere camide bulunan bu minberin mimarı Hoca Nuştekin el-Cemali’dir³¹⁷.

Fotoğraf 8: Minberin sağ ve sol tarafında ayetlerinin yazıldığı kısımlar (MFGA)

Minberin sağ korkuluğunda Besmele ile Fetih Suresi’nin ilk beş ayeti yazılıdır. İlk dört ayet tam, beşinci ayet ise yarım yazılmıştır. Sol korkulukta ise Besmele ile Bakara Suresi’nin 255. ve 256. ayetleri yazılıdır³¹⁸. Minberin kapısının sol kanadında Fatiha ve sağ kanadında ise İhlas sureleri bulunmaktadır³¹⁹.

³¹⁷ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1254-1255.

³¹⁸ Zekai Erdal vd., **age**, s. 36-38.

³¹⁹ Muallim Sapancalı Hüsnü, **age**, s. 57.

2.4. Şamdanları

Ulu Camii'nin mihrabının iki tarafında bakırdan iki büyük şamdan bulunmakta olup her ikisinin üzerinde devrinin yazılarından sülüs tarzı ile şu ifadeler yazmaktadır:

قد وقف هذه المشكاة السيد عبدالباقي لاجل جامع الكبير الواقع في بلدة آقسرائى سنة اربع وتسعين والالف

Kadd-ı vakf haze'l-miškât Es-seyyid Abdülbâki li-eclil Cami'ül-Kebîr el-vâki' fi belde-i Aksaray sene erba' ve tis'in ve elf (Bu şamdanı H.1094/M.1682 yılında Seyyid Abdülbaki, Aksaray şehrindeki Cami-i Kebir için vakfetti)³²⁰.

Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere 17. yüzyılın hayır sahiplerinden olan Seyyid Abdülbaki Ulu Camii için bu şamdanları vakfetmiştir. Bu şamdanlar günümüzde müftülükte muhafaza edilmekte olup onun yerine kopyaları yapılmıştır. Bu kopyalar günümüzde mihrabın iki tarafında yer almaktadır.

Fotoğraf 9: Ulu Camii'nin eski şamdanları (MFGA)

³²⁰ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1241-1242.

2.5. Yazma Kur'an-ı Kerimleri

Günümüzde Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Ulu Cami'ye ait olan iki adet Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır. Bunların her bir sayfası on beş satırdan oluşmaktadır. Konyalı'nın ifade ettiğine göre Ulu Camii'deki bu Kur'an-ı Kerimler, zamanında emekli Müezzin Niyazi Şenses'in dolabında muhafaza edilmekte olup güzel bir sülüs hattı ile 1875 yılında İmamzade adıyla bilinen Aksaraylı Mehmet Nuri Efendi tarafından yazılmıştır. Ayrıca bu Kur'an-ı Kerimlerden birisinin bir sayfasında Arapça olarak bir vakfiye mevcuttur. Burada, “*Bu Mushaf'ı Hacı Osman Beyzade Şeyh Hacı İbrahim Ağa, Aksaray'daki Ulu Camii'ne okunmak için vakfetmiştir. Koyduğu şarta göre Kur'an-ı Kerim satılamaz, değiştirilemez, rehin konamaz ve satın alınamaz. Bunları işittikten sonra bu istenilmeyen şeyleri yapanların günahı kendi üzerlerine olacaktır*” ifadesi yazmaktadır³²¹.

Fotoğraf 10: Ulu Cami'ye ait olan Kur'an-ı Kerim (MFGA)

³²¹ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1244-1245.

Fotoğraf 11: Ulu Cami'ye ait olan Kur'an-ı Kerim (MFGA)

2.6. Halı, Kilim ve Seccadeleri

Eski dönemlerden beri Aksaray'da halı ve kilim dokumacılığı yapıldığı, 1300'lü yıllarda burada bulunmuş olan Seyyah İbn Battuta tarafından bildirilmektedir. İbn Battuta yazmış olduğu seyahatnamesinde bu durumu şu ifadeler ile özetlemektedir: “Burada koyun yünü ile dokunan halı ve kilimler Aksarayî diye tanınır ve benzerlerine başka hiçbir yerde rastlanmaz. Üretilen mallar Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve Türk ülkelerine ihraç edilir”³²². Ünlü Seyyah İbn Battuta'nın seyahatnamesinde de bahsettiği üzere benzerlerine başka bir yerde rastlanmayan güzel halı ve kilimler Aksaray'da dokunmaktadır. Aksaray'ın en önemli eserlerinin başında gelen Ulu Camii'de de güzel halı, kilim ve seccadeler bulunmaktadır.

³²² İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 414.

Konyalı, Ulu Camii’de bulunan halı ve kilimlerin tarihi bir önem taşıdığı için Batılılar tarafından çalındığını söylemektedir. Salahiyetli kişilerden dinlediğine göre bir defasında bir hırsız caminin kible tarafındaki pencereden içeri girerek en kıymetli halı ve seccadeleri toplayarak alıp götürmüştür. Bir başka zamanda yine bir hırsız yatsı namazı vaktinde camiye girmiş ve bir yerde gizlenerek orada gecelemiş, en kıymetli halı ve seccadeleri toplamış, sabahleyin müezzin caminin kapısını açıp ezan okumak için minareye çıktığı zaman topladıklarını serbestçe alıp götürmüştür³²³.

Konyalı’nın anlatmış olduğu bu olayın benzeri 1840’lı yıllarda da yaşanmıştır. Bu yıllarda caminin ferraşlık ve kayyımlık görevlerini icra eden Seyyid Mahmut oğlu Seyyid Hacı Hafız Ali Efendi’nin vakfın şartlarını yerine getirmediği belirtilmekle birlikte Ulu Camii’nin kilim ve seccadelerini çaldığı tespit edilmiştir. Seyyid Hacı Hafız Ali Efendi bu uygunsuz davranışları yüzünden birkaç defa uyarılmış olmasına rağmen bundan bir ders çıkarmamış ve bunun üzerine vakıfla olan ilişkisi kesilmiştir. Onun yerine Seyyid Ömer oğlu Seyyid Hafız Ali Efendi, kayyım ve ferraşı olarak tayin edilmiştir³²⁴.

2.7. Şadırvanı

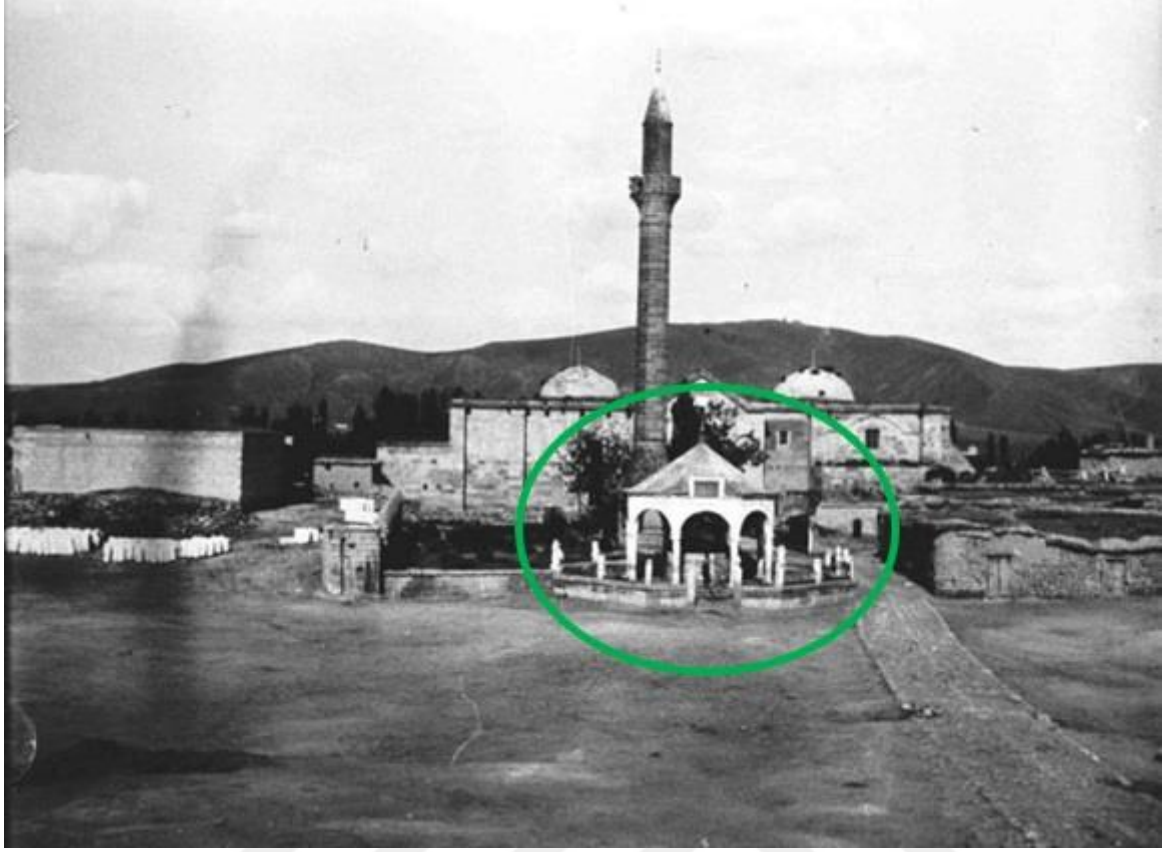
1900 yılında, Aksaray’ın Ortaköy ilçesinden olup Sultan II. Abdülhamit’in ser-kurenası³²⁵ olarak görev yapan Hacı Ali Paşa tarafından camiye bir şadırvan yaptırılmıştır. Caminin batı tarafına inşa edilen şadırvanın yapımına 1900 yılında başlanmış ve 1901 yılında tamamlanmıştır³²⁶. Daha sonraki yıllarda bu şadırvanın yerine yenileri inşa edilmiştir.

³²³ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1248-1249.

³²⁴ BOA, EV.KSD., 42/114; EV.THR., 176/194.

³²⁵ Padişahlara yakın olan ve hizmetlerinde bulunanlar için kullanılan bir ifadedir. Bunun yerine mabeyinci tabiri de kullanılmaktadır. Bkz. M. Zeki Pakalın, *age*, C. 2, s. 324.

³²⁶ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1284.

Fotoğraf 12: 1907 yılında Ulu Camii'nin şadırvanı (MFGA)

Fotoğraf 13: 1910'lu yıllarda Ulu Camii'nin şadırvanı (MFGA)

1907 yılına ait olan fotoğrafta görüldüğü üzere şadırvan caminin biraz uzağında hatta caminin avlusunun da dışında bir yerde inşa edilmiştir. Buradaki fotoğrafta şadırvanın sağ tarafından camiye giden bir yol mevcuttur. Bu şadırvana giriş fotoğrafta da görüldüğü üzere caminin avlusunun dışından sağlanmaktadır. 1910'lu yıllara ait olan fotoğraftan anlaşıldığı üzere ise bu yıllarda cami ve şadırvanın civarında birtakım inşaatlar gerçekleşmiştir. Ayrıca 1907 yılında şadırvanın sol tarafı kapalı iken 1910'lu yıllarda sol tarafından bir giriş yeri açılmış ve muhtemelen hem camiye hem de şadırvana buradan da giriş sağlanmıştır. Bu iki yılda da şadırvan aynı olup sadece birkaç değişiklik gerçekleşmiştir. Fakat 1930'lu yıllara ait olan aşağıdaki fotoğraf incelendiği zaman bu yıllarda veya daha öncesinde şadırvanın üstündeki kısım kaldırılmış ve şadırvanın daha sade bir hâle getirildiği görülmektedir.

Fotoğraf 14: 1930'lu yıllarda Ulu Camii (MFGA)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ VAKFI'NIN GÖREVLİLERİ

19. yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii (KMBC) Vakfı'nda³²⁷ müteveli, imam, hatip, müezzin, kayyım, ferraş, cüzhan, devrhan³²⁸, saka³²⁹ ve eğitim öğretim görevlilerinin³³⁰ hizmet ettikleri görülmektedir³³¹. Vakıfta göreve başlayacak olan kişinin öncelikli olarak gerçekleştirilecek olan imtihan başarı sağlaması, ehliyet sahibi ve reşit olması ayıca askeriye ile de bir ilişkisinin olmaması gerekmektedir. Bunların yanı sıra bazen cüzhan ve devrhan olarak görevli olacak kişilerin Kur'an ehli ve Kur'an'ı düzgün, tecvid usulüne göre okumayı bilmesi de aranan şartlar arasındaydı. Bahsi geçen şartlar vakıf kayıtlarında genellikle “..lede'l-ımtihan istihkâkı zâhir ve nümâyân olan...”³³², “...erbâb-ı istihkâktan ve lede'l-ımtihan istihkâkı nümâyân ve her vechile ehliyeti zâhir ve esnân-ı askeriye mütecâviz olan ...”³³³ ve “...erbâb-ı istihkâktan ve lede'l-ımtihan istihkâkı nümâyân ve mücevvid ve ehl-i Kur'an her vechile ehliyeti zâhir ve esnân-ı askeriye mütecâviz...” gibi ifadeler ile belirtilmekteydi³³⁴.

³²⁷ Bundan sonraki kısımlarda özellikle tablo ve grafiklerde Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı ifadesi yerine genellikle KMBC Vakfı ifadesi kullanılacaktır.

³²⁸ VGMA, KE.d. 148, s. 53; KE.d. 149, s. 129.

³²⁹ VGMA, Hd. 532, s. 152; Hd. 533, s. 139.

³³⁰ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344.

³³¹ Hacı Musa Ağa Camii Vakfı'na ait olan bir kayıttaki İbrahim Bey Camii Vakfı'ndan aylık kırk akçe ücret ve üçte iki hisse ile vaiz olarak Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Mehmet Efendi'nin görev yaptığı ve onun vefatı üzerine yerine İbrahim Hilmi, Mehmet ve Ebubekir'in tayin edildiği belirtilmektedir. Ancak bu kaydın dışında vaizlik ile ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Fakat burada Karamanoğlu denilmediği için bahsi geçen caminin farklı bir yer olabileceği de düşünülebilir. Bkz. BOA.,EV.MH., 382/158.

³³² BOA, EV.BRT., 89/14.

³³³ Esnan-ı askeriye, yirmi yaşından yirmi beş yaşının sonuna kadar olan seneleri ifade etmektedir. Buna göre kayıtlarda “esnân-ı askeriye-i mütecâviz” ifadesinin kullanıldığı göz önünde bulundurulursa şahısların yirmi beş yaşını geçtiği yani yirmi beş yaşından büyük olduklarını ve askerlik yaşını geçtiklerini göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayten Can Tunalı, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. CCXX.

³³⁴ BOA, EV.MH., 361/24; 361/28; C.EV., 95/4729.

Bu aranan şartları sağlayan kişiler göreve başlamakta idi. Vefat ettiklerinde varsa ehliyet sahibi, reşit ve kabiliyetli olan erkek çocukları bu görevleri üstlenmekteydi³³⁵. Vakıfta görevli olan kişinin eğer ki geride bir erkek evladı yoksa onun yerine ehliyet sahibi kardeşleri³³⁶ veya diğer aile fertlerinden başka birisi imamlık, hatiplik, müezzinlik, mütevellilik, cüzhanlık vb. görevleri icra etmek üzere tayin edilmekteydi³³⁷. Görevlilerin vefat ettiklerinde geride bir erkek çocuğunun bulunmaması veya bu görevleri yürütecek bir yakınının olmaması üzerine ise aile dışından bir kişi tayin edilmekteydi. Görevlinin vefatı üzerine geride küçük yaşlarda bir oğlu kalmışsa bu kişiye bir vekil tayin edilmekte ve görevlinin oğlu yetişkinlik çağına gelip gerçekleştirilen imtihanda başarı sağladığı ve bu görevleri icra etmeye yeteneği olduğunu kanıtlandığı zaman babasından kalan görevleri devralmaktaydı³³⁸. Bu kişi eğer ehliyet sahibi değil ise vekâleten görevi yürüten kişi görevini devam ettirmekteydi³³⁹.

KMBC Vakfı'nda görevli kişiler, bazı istisnalar dışında başladıkları andan itibaren ölümlerine kadar görevlerini devam ettirmişlerdir. Bu istisnalara örnek verecek olursak imam olarak görev yapan Mehmet Nurettin Efendi, Zinciriye Medresesi'nde müderris olarak göreve başlaması üzerine imamlık görevini bırakmıştır³⁴⁰. Onun dışında caminin kayyım ve ferraşı olarak görevli olan Seyyid Hacı Hafız Ali Efendi caminin kilim ve seccadelerini çaldığı gerekçesiyle vakıfla olan ilişkisi kesilmiştir³⁴¹.

Görevlilerin geride bir erkek evladı olmadan vefat etmesi vakıf kayıtlarında “*bila-veled fevt*” yani geride bir erkek çocuğu olmadan vefat etti şeklinde belirtilmekteydi³⁴². Burada “*bila-veled fevt*” ifadesinden yola çıkarak görevlilerin hiç erkek çocukları olmadan vefat ettiği düşünülmemelidir. Çünkü vakıf ve nüfus kayıtlarını incelediğimiz zaman görevlilerin erkek çocuklarının olduğu görülmektedir³⁴³. Kimisi görevlinin kendisinden önce kimisi de kendisinden kısa bir zaman sonra vefat etmiştir³⁴⁴.

---

³³⁵ BOA, EV.MKT.CHT., 793/28; EV.MH., 150/46; VGMA, Hd. 536, s. 88.

³³⁶ VGMA, Hd. 532, s. 151; Hd. 534, s. 163; Hd. 535, s. 121.

³³⁷ BOA, EV.MKT.CHT., 128/175.

³³⁸ VGMA, KE.d. 149, s. 129; H.d. 893, s. 27.

³³⁹ VGMA, KE.d. 148, s. 53; KE.d. 149, s. 129; Faruk Zeki Perek, **Büyük Devrim Çağında Aksaray (1910-1930)**, Merkez Matbaacılık, İstanbul 1998, s. 42.

³⁴⁰ BOA, EV.MKT., 2065/132; EV.MKT.CHT., 599/344; EV.EVM., 64/106.

³⁴¹ BOA, EV.KSD., 42/114.

³⁴² BOA, EV.MKT.CHT., 128/175.

³⁴³ Necmettin Aygün, **Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)**, C. 2, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 165.

³⁴⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 128/175; VGMA, TAH.d. 864, s. 4.

KMBC Vakfı'nda görevli olan kişiler yapmış oldukları görevler karşılığında vakıftan genellikle günlük yarım ilâ iki akçe ücret arasında bir ücret almışlardır. Günlük olarak aldıkları akçelerin dışında sene sonunda, vakfa gelir sağlayan köy ve mezralardan elde edilen öşür hisselerinden üçte bir, üçte iki ve altıda bir gibi hisseler de almışlardır³⁴⁵. Görevlilerin ücretleri genellikle kuruş³⁴⁶, para³⁴⁷ ve akçe³⁴⁸ hesabı üzerinden değerlendirilmiştir.

Beratla atanan imam, hatip ve müezzinler görev sürelerince vergiden muaf tutulmuşlardır³⁴⁹. Vakıfta görevli olan kişilerin aynı anda birden fazla görevi icra ettikleri dikkat çekmektedir. Örneğin imam olarak görevli olan bazı kişiler aynı zamanda devrhanlık ve ser-mahfillik³⁵⁰ görevlerini yürütmüş³⁵¹, bazı hatipler mütevellilik yapmış ve müezzin olarak görevli olan bazı kişiler ise bazı zamanlar kayyım ve ferraş olarak görev yapmışlardır³⁵². Ayrıca bu görevlilerden bir kısmı sadece KMBC Vakfı'nda değil aynı anda farklı vakıflarda da görev almışlardır. Örneğin Ulu Camii'nin imamı ve devrhanı olan Şeyh Mustafa Efendi³⁵³ aynı zamanda Zinciriye Medresesi'nde müderris olarak görev yapmaktadır³⁵⁴.

³⁴⁵ BOA, EV.MKT., 2182/150; VGMA, H.d. 886, s. 59.

³⁴⁶ III. Ahmet döneminden (1703-1730) itibaren Osmanlı Devleti piyasada mevcut olan esedi gurusunun standartları örnek alınarak ilk Osmanlı kuruşlarını basmaya başlamıştır. 1 Osmanlı kuruşu = 120 akçe = 40 para üzerinden yeni bir para birimi oluşturulmuştur. Akçe ve para kuruşun kesirleri olarak kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Pamuk, "Kuruş", **DİA**, C. 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 458.

³⁴⁷ Sözlükte "parça, gümüş parçası" anlamındaki pâreden gelen para kelimesi genel olarak bütün ödeme araçlarını ifade eder. 17. yüzyılın sonlarına doğru yapılan bir düzenlemeyle para, akçenin yerine Osmanlı para birimi haline geldi. Böylece 1 para 3 akçeye ve 1 kuruş 40 paraya eşit hale getirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Para", **DİA**, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 163-164.

³⁴⁸ Osmanlıların ilk gümüş para birimi ve ilk sikkesidir. Osmanlılar tarafından başlangıçta gümüş sikke, 15. yüzyıldan itibaren genel anlamda para karşılığında akçe kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, "Akçe", **DİA**, C. 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, s. 224.

³⁴⁹ Kemal Beydilli, **Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmam'ın Günlüğü**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2013, s. 11.

³⁵⁰ Bu kelime bazı kaynaklarda devrhan grubunun başındaki kişi ve bazı kaynaklarda ise müezzin başının yardımcısı olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Bahaeddin Yediöldüz, **age**, s. 380; Cafer Çiftçi, **age**, s. 125; M. Zeki Pakalın, **age**, C. 3, s. 187.

³⁵¹ BOA, EV.MKT., 2126/304.

³⁵² BOA, EV.MH., 1662/94; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, 1285.

³⁵³ BOA, EV.MKT.CHT., 352/8; EV.EVM., 64/106.

³⁵⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344; EV.BKB., 97/234.

3.1. Mütevelliler

Vakıf işlerini vakfiye şartları ve şer’i hükümler çerçevesinde idare etmek üzere tayin olunan görevliye mütevellî denilmektedir. Mütevellî, vâkıfın şartıyla veya Kadı Efendi’nin nasbıyla tayin olunur. Vakıfta tasarruf hakkı mütevellîye aittir. Mütevellî mevcut iken kadı tasarruf edemeyeceği gibi vakıftan yararlanan diğer kişiler de mütevellî olmadığı takdirde vakıfta tasarruf edemez³⁵⁵.

Tablo 3: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı’nın Mütevellileri

Görevli İsmi	Aldığı Ücret	Görev Yılı
Hüseyin oğlu Mehmet Efendi ³⁵⁶	-	-
Ahmet oğlu Seyyid Ömer Efendi ³⁵⁷	5 akçe	?-1809
Hafız Hasan Efendi ³⁵⁸	-	1809-?
Halil oğlu Hacı İsmail Efendi ³⁵⁹	-	?-1840
Sadık (Abdullah) oğlu Mehmet Emin Efendi ³⁶⁰	Altıda bir akçe	1840-1871
Seyyid Mustafa (Cuma) Seyyid Battal Efendi ³⁶¹	1 akçe	1871-1879
İbrahim Niyazi Efendi ³⁶²	-	1881-?

Tabloda görüldüğü üzere KMBC Vakfı’nda 19. yüzyılda yedi mütevellî görev yapmaktadır. Seyyid Ömer ve Hafız Hasan Efendi’nin aldığı ücrete dair bilgi verilirken onların nükûd-ı mevkufeyi yani cami için vakfedilen paraları günlük beş akçe ücretle işlettikleri/idare ettikleri belirtilmektedir. Bahsi geçen kişilerin sadece vakfedilen paraların mı yoksa doğrudan vakfın mütevellisi mi olduklarına dair açıkça bir bilgi mevcut değildir³⁶³. Ancak iki görevliden önce mütevellilik görevini icra eden Mehmet Efendi doğrudan vakfın mütevellisidir³⁶⁴. Ondaki sonraki yıllarda yerine geçen kişilerin de doğru vakfın mütevellisi olduğu göz önünde bulundurulsa muhtemelen bu görevliler hem vakfın mütevellisi olarak

³⁵⁵ M. Zeki Pakalın, *age*, C. 2, s. 640.

³⁵⁶ VGMA, EA.d. 385, s. 23.

³⁵⁷ VGMA, Hd. 533, s. 139.

³⁵⁸ VGMA, Hd. 533, s. 139.

³⁵⁹ BOA, EV.ZMT., 87/129.

³⁶⁰ BOA, EV.d. 11855, s. 3.

³⁶¹ VGMA, TAH.d. 864, s. 4.

³⁶² BOA, EV.MKT., 1838/226.

³⁶³ VGMA, Hd. 533, s. 139.

³⁶⁴ VGMA, EA.d. 385, s. 23.

hem de cami için vakfedilen paralarında işletilmesiyle görevlidir. Vakıftaki görevliler genellikle günlük yarım ilâ iki akçe arasında bir ücret alırken Seyyid Ömer Efendi'nin günde beş akçe ücret alması vakfın bu yıllardaki gelirlerinin son dönemlere göre daha iyi olduğunu veya onun bu görevinden başka vakıfta farklı bir görevi de icra ettiğine işarettir³⁶⁵. Seyyid Ömer Efendi 1809 yılına kadar KMBC Vakfı'nın mütevellisi olarak görev yapmış ve bu yıl geride bir erkek çocuk bırakmadan vefat etmesi üzerine mütevellilik görevi Hafız Hasan Efendi'ye geçmiştir³⁶⁶.

1837 yılında vakfın mütevellisi olan Halil oğlu Hacı İsmail Efendi'nin vefatı üzerine geride Halil, Mehmet ve Abdülkadir adında üç tane yetişkin oğlu kalmıştır. Oğulları hem hak sahibi hem de bu görevi icra etmeye kabiliyetleri olan kişilerdir. Mütevellilik görevinin bahsi geçen üç kardeşe verilmesi hususunda Arapsun (Gülşehir) kazası naibi tarafından Evkaf-ı Hümayun müfettişine yazı ile bu durum bildirilmiş ve mütevellilik görevinin Halil, Mehmet ve Abdülkadir adındaki üç kardeşe verilmesi istenmiştir³⁶⁷. Ancak aynı yıl farklı bir kişinin müteveli olarak görev yapıyor olması, Hacı İsmail Efendi'nin oğullarına bu görevin verilmediğini göstermektedir. Mütevellilik görevine gelmek için Sadık (Abdullah) oğlu Mehmet Emin Efendi bir arzuhâl³⁶⁸ sunarak bu göreve talip olmuş ve kendisinin gerekli şartları taşıdığı ehl-i vukuf (bilirkişiler) tarafından doğrulanmıştır. Bunun üzerine Evkaf-ı Hümayun nazırı Mehmet Şevki Efendi'nin durumu padişaha bildirmesiyle 2 Mayıs 1840 tarihli padişah fermanıyla mütevellilik görevi Mehmet Emin Efendi'ye verilmiştir³⁶⁹.

1847 yılına gelindiği zaman Müderris Süleyman oğlu Seyyid Ahmet Efendi, müteveli Mehmet Emin Efendi'nin Aksaray'da olmadığını ve onun başka bir şehirde ikamet ettiğini belirtilerek bir arzuhâl sunup bu görevin onun üzerinden alınarak kendisine verilmesini talep etmiştir. Ayrıca camide görevli olanlar, ulema ve halktan bazı kişiler de bu konu hakkında mahkemeye başvurmuş ve mahkemede özetle şu beyanda bulunmuşlardır: Caminin mütevellisi olan Mehmet Emin Efendi'nin uzak mesafede olduğu, Aksaray dışında bir yeri vatan edindiği, mütevellilik görevini bıraktığı, caminin zaman içinde meydana gelen işlerini idare etmediği ve bu durumun camide görevli olan kişileri zarurete düşürdüğü gerekçesiyle Mehmet Emin Efendi'nin mütevellilik görevinden alınması ve onun yerine bu görevi

³⁶⁵ VGMA, Hd. 533, s. 139.

³⁶⁶ VGMA, Hd. 533, s. 139.

³⁶⁷ BOA, EV.ZMT., 87/129; EV.THR., 89/42.

³⁶⁸ Arz-ı hâl (arzuhal) kelimesi halin, durumun bildirilmesi yani ne olduğunun anlatıldığı dilekçe anlamına gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *age*, s. 44.

³⁶⁹ BOA, EV.MH., 1037/241; EV.BKB., 81/42.

layıkıyla yerine getirileceği düşünölen Müderris Seyyid Ahmet Efendi'nin tayin edilmesi istenir³⁷⁰.

Neticede Mehmet Emin Efendi tarafından KMBC Vakfı'nın R.1256 (1840/1841) ile R.1261 (1845/1846) yılları arasında geçen altı senelik muhasebe kaydının tutulduğu fakat R.1262 (1846/1847) yılına ait olan muhasebenin ise tutulmadığı belirtilir³⁷¹. Bu tür vakıflara mütevellî tayin edilirken genellikle vakfın işlerini iyi bir şekilde idare etmesi, hayratın tamiriyle çeşitli ihtiyaçlarının ve vakfın muhasebesinin düzenli bir şekilde tutulması şart koşulmuştur. Bu görevli vakıf işlerinde tembellik eder ve görevini bırakırsa bu görevler onun üzerinden alınarak başka bir kişiye verilmekteydi³⁷². Mehmet Emin Efendi'nin de bu şartları yerine getirmediği belirtilerek mütevellîlik görevinin onun üzerinden alınıp Müderris Seyyid Ahmet Efendi'ye verilmesi istenmekteydi. Bu durumun açıklığı kavuşturulması için mahkeme ve evkaf memurları tarafından R.1262 yılına ait gelir ve giderler incelenecek, bahsedilen bu durumun gerçek olup olmadığı Evkaf-ı Hümayun Nezaretine bildirilecek ve Evkaf-ı Hümayun Nezareti de duruma göre bir karar verecektir³⁷³. KMBC Vakfı'na 1840-1842 yılları arasında Dadasun ve Rumduğın köylerinden sağlanan gelirlere dair kayıtlar vakfın mütevellîsi tarafından tutulmuştur. Bu kayıtlara göre Dadasun köyünden sağlanan gelir ile ilgili kayıtları tutan mütevellî Arapsun kazasında ikamet etmekte olan Sadık oğlu Emin Efendi'dir. Rumduğın köyünden sağlanan gelir ile ilgili kayıtları tutan mütevellî ise Abdullah oğlu Mehmet Emin Efendi'dir³⁷⁴. Bunun yanı sıra Mehmet Emin Efendi'nin başka memlekette ikamet ettiğinin belirtildiği göz önünde bulundurulsa, 1840-1842 yılındaki kayda göre Arapsun kazasında ikamet ettiği ve vakıf işlerini belirli zamanlarda Aksaray'a gelip hallettiği ve tekrar Arapsun'a döndüğü düşünülebilir. Bu durum 1847 yılında birtakım olumsuzluklara yol açmış değildir ki Mehmet Emin Efendi hakkında bir şikâyet olmuştur³⁷⁵. Mehmet Emin Efendi daha sonraki yıllarda, KMBC Vakfı'nın mütevellîsi olarak görevini icra etmektedir. R.1280 (1864/1865) yılında tutulan muhasebe kaydına göre Mehmet Emin

³⁷⁰ BOA, EV.EMH., 253/100; 253/102.

³⁷¹ BOA, EV.EMH., 253/100.

³⁷² BOA, EV.MKT.CHT., 847/237; EV.MH., 1037/241; 1039/142.

³⁷³ BOA, EV.EMH., 253/100.

³⁷⁴ BOA, EV.d. 11421, s. 2; EV.d. 11855, s. 3; Bu kayıtlar aynı yıllara ait olup mütevellîlerin isimleri ise farklıdır. Fakat daha sonraki yıllara ait olan kayıtlarda ise mütevellînin ismi Sadık oğlu Emin Efendi veya Sadık oğlu Mehmet Emin Efendi şeklinde geçmektedir. Mütevellînin baba ismi birisinde Sadık bir diğerinde ise Abdullah olarak geçmesi muhtemelen bu şahısların aynı kişi ve baba ismi Sadık Abdullah olup yani iki isim taşımasından kaynaklanıyor olabilir ve bundan dolayı kayıtlarda iki farklı isim gibi algılanarak bir kayıтта birinci ismi diğerinde ise ikinci ismi yazılmış olmalıdır. Bkz. BOA, EV.MKT., 524/112.

³⁷⁵ BOA, EV.EMH., 253/102.

Efendi bu yıllarda vakfın mütevellisi olarak görevini devam ettirmektedir. Bu tarihlerde kendisine mütevellilik görevi için 616 kuruş 20 para ücret ödenmiştir³⁷⁶.

Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Battal Efendi bir arzuhâl sunarak Mehmet Emin Efendi'nin vefat ettiğini belirterek mütevellilik görevine kendisinin tayin edilmesini Konya Evkaf Müdürlüğünden talep etmiştir³⁷⁷. Bunun üzerine Mart 1871 tarihinde bu görev aynı zamanda camide hatip olarak da görev yapan Seyyid Battal Efendi'ye verilmiştir³⁷⁸. Seyyid Battal Efendi'ye görevi karşılığında, R.1288 (1872/1873) yılında 1 029 kuruş 23 para³⁷⁹, R.1289 (1873/1874) yılında 2 187 kuruş 20 para³⁸⁰ ve R.1291 (1875/1876) yılında ise 1 397 kuruş 20 para ücret ödenmiştir³⁸¹. Seyyid Battal Efendi geride bir erkek çocuğu olmadan vefat etmiştir. Aynı aileden olması hasebiyle damadı Müderris İbrahim Niyazi Efendi gerekli makamlara başvurmuş³⁸² ve mütevellilik görevi 21 Ağustos 1881 tarihinde kendisine verilmiştir³⁸³. İbrahim Niyazi Efendi, KMBC Vakfı'nın mütevellisi olmasının yanı sıra Ana Sultan Zaviyesi³⁸⁴ ve Gökminare Mescidi³⁸⁵ vakıflarının mütevelliliğini de uzun yıllar birlikte yürütmüştür³⁸⁶.

---

³⁷⁶ BOA, EV.MH., 1090/10.

³⁷⁷ BOA, EV.MKT., 524/112.

³⁷⁸ VGMA, KE.d. 148, s. 53; TAH.d. 864, s. 4.

³⁷⁹ BOA, EV.MH., 1662/94.

³⁸⁰ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

³⁸¹ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1 s. 1285.

³⁸² Seyyid Battal Efendi'nin Mehmet Emin adında bir oğlu vardır. Fakat o da Seyyid Battal Efendi'nin vefatından hemen sonra vefat etmiştir. Bundan dolayı damadı İbrahim Niyazi Efendi bu görevin kendisine verilmesini talep etmiştir. Bkz. BOA, EV.MKT.CHT., 128/175; VGMA, KE.d. 148, s. 53.

³⁸³ Seyyid Battal Efendi'nin hatip olarak görevli iken 1879 yılında vefat ettiği ve yerine vekili olan Ali Efendi'nin tayin edildiği daha önce belirtilmiştir. Fakat Seyyid Battal Efendi'nin mütevellilik görevine dair bilgilerde ise vefatı üzerine görevin 1881 yılında damadı olan Müderris İbrahim Niyazi Efendi'ye verildiği belirtilmektedir. Eğer ki farklı bir görevli 1879 yılında Seyyid Battal Efendi'nin yerine müteveli olarak tayin edilmiş olsa idi bu durum kayıtlarda belirtilirdi. Fakat böyle bir bilgiye şu ana kadar rastlanmamış olmasından dolayı Müderris İbrahim Niyazi Efendi müteveli olarak 1879 yılında göreve başlamış ve beratı ise 1881 yılında verilmiş olmalıdır. Bkz. BOA, EV.MKT., 1838/226; 1837/30.

³⁸⁴ BOA, EV.MKT., 764/14; 820/160.

³⁸⁵ BOA, EV.MKT., 1843/190; 1843/192

³⁸⁶ VGMA, EHMC.d. 3169, s. 75.

3.2. İmamlar

İmam; önde bulunan kendisine uyulan ve cemaate namaz kıldırmakla görevli olan kişidir³⁸⁷. İmamlar Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içinde geniş bir yere sahip olup padişahın beratı ile göreve gelmektedir. Berat sahibi olan imamlar görev sürelerince vergiden ve askerlikten muaf tutulmaktadır. İmamlar, görevli oldukları cami ve mescitlerin vakıflarından maaş almakta olup atamaları çoğunlukla vakfin mütevellisinin teklifiyle gerçekleşmektedir. İmam olarak atanacak kişinin dini bilgisi yüksek ve iyi ahlak sahibi olması gerekmektedir³⁸⁸.

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde görevli olan imamlar sadece bu görevi icra etmeyip aynı zamanda cüzhanlık, devrhanlık ve ser-mahfillik gibi görevleri de icra etmişlerdir³⁸⁹. Ayrıca bu caminin dışında farklı hayrî müesseselerde görev yapanlar olmuştur³⁹⁰. İmamlar görevleri karşılığında genellikle yarım, üçte bir ve altıda bir hisseler almışlardır. Bu hisselerin yanı sıra vakfa bağlı olan yerlerden imamlar için bazı senelerde ayrı bir gelir tahsis edilmiştir³⁹¹. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde görevli olan imamların görev süreleri vefatları ile son bulmuştur. Ancak Şeyh Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine yerine imam olarak tayin olunan oğlu Mehmet Nurettin Efendi kısa bir süre bu görevi icra ettikten sonra babasından kalan Zinciriye Medresesi'ndeki müderrislik görevini icra etmek için altıda bir hisseyle icra ettiği imamlık görevinden kendi isteğiyle vazgeçmiştir³⁹².

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde görevli olan ilk üç imam birlikte bu görevi yürütmektedir³⁹³. 1830'lu yıllarda imam sayısı ikiye düşmüştür³⁹⁴. 1870/1880'li yıllarda ise imam sayısının bire düştüğü³⁹⁵ ve daha sonraki yıllarda da camide tek imamın görevli olduğu görülmektedir³⁹⁶.

---

³⁸⁷ Mustafa Sabri Küçükaşcı, **agm**, s. 178.

³⁸⁸ Kemal Beydilli, "Osmanlı Devleti'nde İmamlık", **DİA**, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 181.

³⁸⁹ BOA, EV.MKT., 2126/304.

³⁹⁰ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344; EV.BKB., 97/234.

³⁹¹ BOA, EV.d. 11855, s. 7.

³⁹² BOA, EV.MKT., 2065/130.

³⁹³ VGMA, EA.d. 379, s. 45.

³⁹⁴ BOA, EV.BKB., 81/122; EV.MKT., 2065/133.

³⁹⁵ BOA, EV.MKT.CHT., 710/28.

³⁹⁶ VGMA, KE.d. 148, s. 53; F. Zeki Perek, **age**, s. 42.

Tablo 4: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin İmamları

Görevli İsmi	Aldığı Hisse	Görev Yılı
Seyyid Osman oğlu Seyyid Mehmet Efendi ³⁹⁷	Yarım ve üçte bir	?-1838
Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Abdullah Efendi ³⁹⁸	Altıda bir	?-1802
Seyyid İsmail oğlu Seyyid Yusuf Efendi ³⁹⁹	Altıda bir	?-1832
Abdullah oğlu Hafız Abbas Efendi ⁴⁰⁰	Altıda bir	1832-1834
Mustafa oğlu Hafız Mehmet Efendi ⁴⁰¹	Yarım ve üçte bir	1838-1895
Şeyh Hacı Ali oğlu Şeyh Mustafa Efendi ⁴⁰²	Altıda bir	1834-1872
Şeyh Mustafa Efendi oğlu Mehmet Nurettin (Nuri) Efendi ⁴⁰³	Altıda bir	1872-?
Hafız Mehmet oğlu Mustafa Lütfü Efendi ⁴⁰⁴	Yarım ve üçte bir	1895-1910
Ethem Efendi (vekâleten) ⁴⁰⁵	-	1910-?

Tabloda da görüldüğü üzere 19. yüzyılın başlarında camide görevli olan imamlardan Seyyid Mehmet Efendi vakfın gelirlerinden yarım ve üçte bir hisse alırken Seyyid Abdullah Efendi ve Seyyid Yusuf Efendi altıda bir hisse almaktadır. Seyyid Mehmet Efendi'nin iki farklı hisse alması onun vakıfta farklı bir görevi daha icra ediyor olmasına işarettir.

³⁹⁷ 1776 yılında camide Seyyid Mehmet, Osman ve Seyyid Yusuf Efendiler imam olarak görev yapmaktadır. 1790'lı yıllara geldiği zaman Seyyid Mehmet, Seyyid Yusuf ve Seyyid Abdullah Efendiler imamdır. Bkz. BOA, C.EV., 627/31644; VGMA, EA.d. 379, s. 45.

³⁹⁸ VGMA, EA.d. 379, s. 45.

³⁹⁹ VGMA, EA.d. 379, s. 45.

⁴⁰⁰ BOA, EV.HMH., 36/196.

⁴⁰¹ BOA, EV.BKB., 81/122.

⁴⁰² BOA, EV.MKT., 2065/133.

⁴⁰³ KMBC Vakfı'na ait olan R.1288 (1872/1873) yılındaki muhasebe kaydında Şeyh Mustafa Efendi'nin İmam olarak adına rastlanmamaktadır. R.1289 (1873/1874) yılında ise görev yerinin boşta kaldığı belirtilmiştir. Mehmet Nurettin Efendi R.1291 (1875/1876) yılındaki muhasebe kaydına göre camide imamdır. Fakat vakfa ait olan bazı kayıtlarda Şeyh Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine yerine oğlu Mehmet Nurettin Efendi tayin edilmiş ve kendisine 28 Safer 1295/3 Mart 1878 tarihinde berat verilmiştir. Bir ihtimal imamlık görevi 1878 yılından önce Mehmet Nurettin Efendi'ye verilmiş ve 1878 yılında biraz geçte olsa beratı verilmiştir. Veyahut Şeyh Mustafa Efendi 1878 yılından önce camideki imamlık görevini oğlu Mehmet Nurettin Efendi'ye bırakmış ve kendisi sadece Zinciriye Medresesi'ndeki müderrislik görevini devam ettirmiştir. Çünkü R.1289 yılındaki kayıta Şeyh Mustafa Efendi'nin vefat ettiği söylenmez, sadece görev yerinin boşta kaldığı belirtilir. Bunun nedeni açıklanmamıştır. Ayrıca diğer oğlu Abdurrahman Efendi'ye ise devrhanlık görevi, Şeyh Mustafa Efendi'nin 1871/1872 yıllarında vefatı üzerine verilmiştir. Burada da görüldüğü üzere Şeyh Mustafa Efendi'nin vefat tarihine dair bir kesinlik yoktur. Fakat R.1288 (1872/1873) yılında adının geçmemesi ve Abdurrahman Efendi'ye devrhanlık görevinin 1871/1872 yıllarında verilmiş olması, Şeyh Mustafa Efendi'nin 1872 yılında vefat ettiğine işarettir. Bkz. BOA, EV.BRT., 89/14; EV.MKT., 2178/168; 2126/304; BOA, EV.MKT.CHT., 352/8; 793/28; VGMA, KE.d. 148, s. 53; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279, 1285.

⁴⁰⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 710/28.

⁴⁰⁵ VGMA, KE.d. 148, s. 53.

İmamlardan Seyyid Abdullah Efendi 1802 yılında vefat etmiş ve geride Mustafa adında bir oğlu kalmıştır. Mustafa'nın ehliyet sahibi olmaması yani imamlık görevini icra etmeye yeteneği ve bilgisi olmamasından dolayı kendisine imamlık görevi verilmemiştir. Bunun üzerine onun hissesi diğer imamlardan Seyyid Yusuf Efendi'ye verilmiştir⁴⁰⁶. Seyyid Yusuf Efendi'nin kırk yıldan daha fazla süren imamlık görevi 1832 yılında son bulmuş ve geride bir erkek çocuğu olmadan vefat etmesi üzerine görev yeri ve hissesi boşta kalmıştır. Bu durum Aksaray sakinlerinden Süleyman oğlu Cafer ve İbrahim oğlu Mehmet Efendiler tarafından gerekli yerlere bildirilmiştir. Bunun neticesinde Abdullah oğlu Hafız Abbas Efendi imamlık görevine tayin edilmiş ve icra ettiği vazifenin karşılığında Seyyid Yusuf Efendi'ye ait olan altıda bir hisseyi almıştır⁴⁰⁷. Hafız Abbas Efendi'nin imamlık görevi Seyyid Yusuf Efendi'nin görev süresi kadar uzun sürmemiş ve iki yıl gibi bir zaman sonra 1834 yılında, geride bir erkek çocuğu olmadan vefat etmiştir⁴⁰⁸.

1831/1834 yıllarındaki nüfus kayıtlarında Kayseri'de tahsil görmekte ve Aksaray'ın Şamlı Mahallesi'nde ikamet ettiği kayıtlı olan Şeyh Hacı Ali Efendi oğlu Şeyh Mustafa Efendi⁴⁰⁹ 8 Eylül 1834 tarihinde Hafız Abbas Efendi'nin yerine imam olarak tayin edilmiştir⁴¹⁰. Şeyh Mustafa Efendi'nin babası Hacı Ali Efendi'nin 1840 yılında vefat etmesi üzerine devrhanlık⁴¹¹ ve Zinciriye Medresesi'ndeki müderrislik görevleri Şeyh Mustafa Efendi'ye verilmiştir⁴¹². Böylece Şeyh Mustafa Efendi hem Ulu Camii'nin imamı ve devrhanı hem de Zinciriye Medresesi'nin müderrisi olarak görev icra etmeye başlamıştır⁴¹³.

İmamlardan Seyyid Mehmet Efendi 1831/1834 yıllarındaki nüfus kayıtlarından anlaşıldığı üzere Aksaray'ın Sebil Mahallesi'nde ikamet etmekte olup⁴¹⁴ kırk yıldan fazla bir süre imam olarak görev yapmıştır. 1838 yılında geride bir erkek çocuk bırakmadan vefat etmesi üzerine hissesi boşta kalmıştır⁴¹⁵. Mustafa oğlu Hafız Mehmet Efendi 7 Mayıs 1838 tarihinde Seyyid

---

⁴⁰⁶ VGMA, BA.d. 378, s. 147.

⁴⁰⁷ BOA, EV.HMH., 36/196; 37/66; EV.EVM., 62/226.

⁴⁰⁸ BOA, EV.HMH., 36/196; EV.EVM., 62/226.

⁴⁰⁹ Necmettin Aygün, *age*, C. 2, s. 31; C. 1, s. 446.

⁴¹⁰ BOA, EV.MKT., 2065/133.

⁴¹¹ BOA, EV.EVM., 64/106.

⁴¹² BOA, NFS.d. 3495, s. 88; NFS.d. 3499, s. 29; EV.MKT.CHT., 599/344; VGMA, KE.d. 149, s. 136.

⁴¹³ BOA, EV.EVM., 65/78; EV.MKT.CHT., 599/344.

⁴¹⁴ Necmettin Aygün, *age*, C. 2, s. 147.

⁴¹⁵ 1830/1834 yıllarındaki nüfus kayıtlarına göre Sebil Mahallesi'nin 80. hanesinde ikamet etmekte olan Osman oğlu Seyyid Mehmet Efendi, Ulu Camii'nin imamı olarak kayıtlı olup 16 Mayıs 1832 yılında 80 yaşında iken vefat etmiştir. Fakat vakıf kayıtlarında Osman oğlu Seyyid Mehmet Efendi şeklide değil de baba adı verilmeden Seyyid Mehmet Efendi şeklinde belirtilen imam 1838 yılında vefat etmiş ve yerine Mustafa oğlu Hafız Mehmet Efendi tayin edilmiştir. Nüfus kayıtlarında bazı kişilerin vefat ettiği belirtilmiş olup ancak daha sonraki yıllarda ise hâlâ hayatta olduğu bazen görülmektedir. Örneğin 1830/1834 yıllarında Aksaray'ın Çardığın Mahallesi'nin

Mehmet Efendi'nin yerine imam olarak tayin edilmiştir⁴¹⁶. Hafız Mehmet Efendi imamlık görevinin yanı sıra devrhanlık ve müstakil (bağımsız) olarak ser-mahfillik görevlerini de icra etmektedir⁴¹⁷.

1840 yılı nüfus kayıtlarına göre Aksaray'ın Teftiş Mahallesi'nde ikamet etmekte olan Mustafa oğlu Mehmet Efendi bu yıl Kayseri'ye tahsil için gitmiştir⁴¹⁸. 1844 yılındaki nüfus kaydında ise Mehmet Efendi'nin Cami-i Kebir'in yani Ulu Camii'nin imamı olduğu kayıtlıdır⁴¹⁹. 1841, 1842 veya 1843 yıllarında bir nüfus kaydına denk gelinmediği için Mehmet Efendi'nin bu yıllarda mı yoksa 1844 yılında mı imam olarak göreve başladığı bilinmemektedir. Ayrıca burada bahsi geçen Mehmet Efendi ile 1838 yılında imam olarak göreve başlayan Hafız Mehmet Efendi'nin aynı kişi olup olmadıkları mevcut arşiv kaynaklarına göre bilinmemektedir. Çünkü her ikisinin kendi ve baba isimleri aynıdır. Bir ihtimaldir ki Hafız Mehmet Efendi eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla Kayseri'ye gitmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra tekrar imamlık görevine devam etmiş olabilir. Görevlilerin yaşları da göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapılabilir. Fakat Hafız Mehmet Efendi'nin yaşına kayıtlarda rastlanmamış ve Mehmet Efendi'nin ise nüfus kayıtlarında yaşı farklı şekillerde kaydedilmiştir⁴²⁰. Vakfa ait olan kayıtlardan anlaşıldığı üzere 1830'lu yıllarda camide iki imam görevlidir⁴²¹. Vakıf kayıtlarında Hafız Mehmet

---

6. hanesinde ikamet etmekte olan İsmail oğlu İsmail'in 55 yaşında iken 1831 yılında vefat ettiği ve Sebil Mahallesi'nin 76. hanesinde ikamet eden Ahmet oğlu Ahmet'in ise 1833 yılında vefat ettiği belirtilmektedir. Fakat 1834 yılındaki nüfus sayımlarında İsmail'in 55 yaşında, Ahmet'in de 40 yaşında olup hâlâ hayatta oldukları kayıtlıdır. Muhtemelen Seyyid Mehmet Efendi de 1838 yılında vefat etmiş olmalıdır. Bir ihtimaldir ki Seyyid Mehmet Efendi bahsedildiği gibi 1832 yılında vefat etmiş olabilir ve yerine onunla aynı ismi taşıyan bir başka kişi tayin edilmiştir. Onun da 1838 yılında vefat etmesi üzerine yerine Mustafa oğlu Hafız Mehmet Efendi tayin edilmiş olabilir. Ayrıca nüfus kayıtlarına göre Seyyid Mehmet Efendi vefat ettiğinde altı yaşında Mehmet adlı bir oğlunun da olduğu görülmektedir. Fakat vakıf kayıtlarında "*bila-veled fevt*" yani erkek çocuğu olmadan vefat ettiği belirtilmiştir. Buna göre oğlu Mehmet fazla yaşamadan vefat etmiş olmalıdır. Eğer ki vefat etmeseydi, yaşı küçük olduğu için göreve gelemeyecekti, o zaman da ona bir vekil tayin edilecek ve kayıtlara da bu şekilde geçecekti. Burada böyle bir ifade yer almadığına göre tahminen Mehmet kısa bir zaman içinde vefat etmiş olmalıdır. Ayrıca Seyyid Mehmet Efendi'nin yaşı göz önünde bulundurduğu zaman Mehmet'in onun öz oğlu olmayıp onu evlatlık edinmiş olma ihtimalini de ortaya koymaktadır. Çünkü Mehmet doğduğunda babasının yaşı 74'tür. Netice olarak arşiv kayıtlarda Osman oğlu Seyyid Mehmet ve Seyyid Mehmet şeklinde geçen ve vefat eden her iki şahsın hem isimlerinin Seyyid Mehmet olarak anılması hem de ikisinin de geride bir çocuk bırakmadan vefat ettiğinin belirtilmesi ve ayrıca nüfus kayıtlarında şahısların vefat etmediği halde vefat ettiğinin yazılmış olması göz önünde bulundurulursa bahsi geçen şahısların aynı kişi olma ihtimali çok yüksektir. Bkz. Necmettin Aygün, *age*, C. 2, s. 36, 147; BOA, EV.BKB., 81/122; EV.MKT., 2126/304.

⁴¹⁶ BOA, EV.BKB., 81/122; EV.MKT., 2126/304; EV.MKT.CHT., 320/344.

⁴¹⁷ BOA, EV.MKT., 2178/168.

⁴¹⁸ BOA, NFS.d. 3495, s. 82.

⁴¹⁹ BOA, NFS.d. 3499, s. 43.

⁴²⁰ Mehmet Efendi'nin yaşı 1840 yılında 22 iken dört yıl sonraki sayımda 26 olması gerekirken bu yıl yaşı 31 olarak kaydedilmiştir. Şahısların yıllara göre yaşlarındaki uyumsuzluk nüfus kayıtlarının genelinde karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı nüfus kayıtlarından yola çıkarak yaş konusunda tam bir sonuca ulaşılamamaktadır. Bkz. BOA, NFS.d. 3495, s. 82; NFS.d. 3499, s. 43.

⁴²¹ VGMA, BA.d. 378, s. 147.

Efendi'nin 1838 yılında, nüfus kaydına göre ise Mehmet Efendi'nin 1841/1844 yılları arasında Ulu Camii'nin imamı olarak kaydedilmesi Mustafa oğlu Hafız Mehmet Efendi'nin vefat ettiği ve yerine yine hem baba hem de kendi ismiyle aynı olan bir kişinin tayin edildiğini de düşündürmektedir. Ancak bahsi geçen bu görevlilerin isimlerine 19. yüzyılın sonlarındaki vakıf kayıtlarında genellikle Hafız Mehmet Efendi⁴²² ve özellikle muhasebe kayıtlarında ise Mehmet Efendi şeklinde rastlanması, görevlilerin baba ile kendi isimlerinin aynı olması ve ayrıca muhasebe kayıtlarında genellikle görevlilerin şeyh, seyyid ve hafız gibi unvanlarının hiç yazılmamış olması göz önünde bulundurulursa bu görevlilerin aynı kişi olma ihtimalleri çok yüksektir⁴²³. Bundan dolayı bu kısımda Mehmet Efendi yerine Hafız Mehmet Efendi isminin kullanılması tercih edilmiştir.

Hafız Mehmet Efendi'nin Ulu Camii'deki görevi 1838 yılından hayatını kaybettiği 1895 yılına kadar devam etmiştir. Elli yedi yıl bu görevi ifa etmesi, onun çok genç yaşta Ulu Camii'de imamlık görevine başladığını göstermektedir. Hafız Mehmet Efendi'nin 1895 yılında vefat etmesi üzerine geride kalan iki oğlundan İbrahim akıl sağlığı yerinde olmadığından ve bu hastalığının kalıcı olmasından dolayı babasından kalan görevleri üstlenememiştir⁴²⁴. Bu nedenle imamlık, devrhanlık ve ser-mahfillik görevleri 24 Aralık 1895 tarihinde Hafız Mehmet Efendi'nin diğer oğlu Mustafa Lütfü Efendi'ye verilmiştir⁴²⁵.

İmamlardan Şeyh Mustafa Efendi'nin vefat etmesi üzerine geride Ali⁴²⁶, Abdurrahman ve Mehmet Nurettin (Nuri) adlarında üç oğlu kalmıştır⁴²⁷. Abdurrahman ve Ali'den, imamlık görevini icra etmeye daha kabiliyetli olan Mehmet Nurettin Efendi, Ulu Camii'nin imamı olarak tayin edilmiştir⁴²⁸. Mehmet Nurettin Efendi, daha sonraları babası Şeyh Mustafa Efendi'den kalan müderrislik görevini icra etmek için KMBC Vakfı'nda altıda bir hisseyle icra ettiği imamlık görevinden kendi isteğiyle vazgeçmiştir. Ayrıca bırakmış olduğu imamlık görevine kardeşi Abdurrahman Efendi'nin tayin edilmesi için gerekli yerlere başvuruda bulunmuştur⁴²⁹. Bunun üzerine Abdurrahman Efendi, Aksaray Hükümet Konağı'nda meclis idaresine ait odada evkaf vekili İhsan Bey ve Müderris Mustafa Efendi huzurunda tabi

⁴²² BOA, EV.MKT., 2126/304; VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁴²³ BOA, EV.MH., 1090/10; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁴²⁴ BOA, EV.MKT., 2126/304.

⁴²⁵ BOA, EV.MKT.CHT., 710/28; VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁴²⁶ Vakfa ait olan kayıtların genelinde Şeyh Mustafa Efendi'nin Abdurrahman ve Mehmet Nurettin adındaki oğullarından bahsedilirken diğer oğlu Ali'den sadece birkaç belgede bahsedilmektedir. Bkz. BOA, EV.BRT., 89/14; VGMA, DH.d. 873, s. 117; TAH.d. 868, s. 55.

⁴²⁷ BOA, EV.MKT., 2126/304; 2178/168; 2065/133.

⁴²⁸ BOA, EV.BRT., 89/14; EV.MKT.CHT., 352/8; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279, 1285.

⁴²⁹ BOA, EV.MKT., 2065/130.

tutulduğu imtihanda başarı sağlaması, imamlık görevini icra etmeye kudretinin olması ve ayrıca askeriye ile de bir ilişkisinin olmamasından bu görevi icra etmeye hak kazanmıştır. Abdurrahman Efendi'nin bu görevi ifa etmesi için kendisine padişah tarafından bir berat verilmesi talep edilmiştir⁴³⁰. Ancak daha sonraki yıllara ait olan kayıtlarda Abdurrahman Efendi'nin, Ulu Camii'nin imamı olarak değil, devrhanı olarak görevini icra ettiği görülmektedir⁴³¹. Muhtemelen imam olarak göreve gelmesi hususunda bazı sorunlar ortaya çıkmış olmalı ki imam olarak değil devrhan olarak görevini devam ettirmiştir.

Mehmet Nurettin Efendi'nin imamlık görevini kendi isteğiyle bırakması ve Abdurrahman Efendi'nin de bu göreve gelememiş olması üzerine imamlık görevi Mustafa Lütfü Efendi'ye verilmiştir. Kendisi bu görevi tek başına idare etmeye başlamış⁴³² ve ayrıca bu görevleri karşılığında vakıftan ücret olarak hem babasının hisselerini hem de Mehmet Nurettin Efendi'den kalan hisseyi almıştır⁴³³.

Mustafa Lütfü Efendi'nin Ulu Camii'deki görevleri 1895 yılından 1910 yılına kadar devam etmiştir. Mustafa Lütfü Efendi'nin 1910 yılında vefat etmesi üzerine camideki görevleri küçük yaşlardaki oğlu Mehmet'e kalmıştır. Ancak Mehmet yaşının küçük olmasından dolayı babasından kalan görevleri üstlenememiştir. Bundan dolayı 10 Ekim 1910 tarihinde Ethem Efendi, küçük yaşlardaki Mehmet'e vekâlet etmek ve bahsi geçen bu görevleri icra etmek üzere tayin edilmiştir⁴³⁴. Ethem Efendi'nin camideki görevleri uzun yıllar devam etmiştir⁴³⁵.

Daha önce de bahsedildiği üzere görevliler almış oldukları günlük akçelerin dışında sene sonunda vakfa sağlanan gelirden belirli hisseler almaktaydılar. Şeyh Mustafa Efendi'ye imamlık görevi karşılığında R.1256 (1840/1841)⁴³⁶ yılında ismi belirtilmeyen bir yerden

---

⁴³⁰ 1893 tarihli belgeye göre Abdurrahman Efendi'nin Şamlı Mahallesi'nin 2. hanesinde ikamet ettiği, 1259 (1843/1844) yılında doğduğu bu dönemde 50 yaşında olduğu belirtilmektedir. Nüfus ve askeriye dairelerinden gelen evraklarda kendisinin askeriye ile de bir ilişkisi kalmadığı ve imamlık görevine gelmesinin önünde bir engelin olmadığı belirtilmiştir. Bkz. BOA, EV.MKT., 2065/130.

⁴³¹ BOA, EV.MKT., 3324/43; EV.MKT.CHT., 793/28; 793/22.

⁴³² BOA, EV.MKT., 2126/304.

⁴³³ BOA, EV.MK., 2126/304; EV.MKT.CHT., 710/28.

⁴³⁴ VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁴³⁵ F. Zeki Perek 1910-1930 yıllarını kapsayan eserinde, bu yıllarda Ulu Camii'nin imamının Ethem Efendi olduğunu ve onun uzun yıllar bu görevde kaldığını belirtmektedir. Muhtemelen küçük yaşlardaki Mehmet ya vefat etmiş ya da yetişkinlik çağına geldiğinde gerçekleştirilen imtihanda başarılı olamamıştır. Veyahut kendisi bu görevleri icra etmek istememiştir. Bundan dolayı Ethem Efendi'nin imamlık görevi bu yıllarda da devam etmiş olmalıdır. Ayrıca F. Zeki Perek bu dönemlerde Mehmet'in adından bahsetmediğine göre Ulu Camii'nin imamlık görevi Ethem Efendi'nin üzerinde kalmış gibidir. Bkz. F. Zeki Perek, **age**, s. 42.

⁴³⁶ Vakıfların muhasebe kayıtları genellikle Rumi Takvim esas alınarak hazırlanmıştır. Vakıf kayıtlarında bu durum genellikle "...senesi Martı ibtidasından Şubatı gayesine değin bir senelik muhasebesidir" şeklinde belirtilmektedir. Rumi yıl miladiye çevrildiği zaman iki yılı birden karşılamaktadır. Örneğin R.1256 senesi Mart ayı başından Şubat ayının sonuna kadar değerlendirilip, miladi yıla çevrildiği zaman 13 Mart 1840 ile 12

buğday mahsulünden 74,5 kuruş ve R. 1257 (1841/1842) yılında ise 13 kuruş olmak üzere iki sene içerisinde toplam 87,5 kuruş ücret ödenmiştir⁴³⁷.

KMBC Vakfı'nın R.1280 (1864/1865) yılındaki muhasebe kaydında Hafız Mehmet Efendi ve Şeyh Mustafa Efendi'nin imam olarak görevlerini devam ettirdikleri görülmektedir. Bu yıl imamlara ayrı ayrı 308 kuruş 14 para ücret ödenmiştir⁴³⁸. R.1288 (1872/1873) yılındaki muhasebe kaydına göre imam olarak tek Hafız Mehmet Efendi'nin adı geçmekte olup kendisine bu yıl vakıftan 1 029 kuruş 23 para⁴³⁹ ve R.1289 (1873/1874) yılında ise 1 824 kuruş 20 para ücret ödenmiştir. R.1289 yılına ait olan kayıta Şeyh Mustafa Efendi'nin görev yerinin boşta kaldığı ve bundan dolayı onun hissesine isabet eden 363 kuruşun devlet hazinesine aktarıldığı belirtilmektedir⁴⁴⁰.

R.1291 (1875/1876) yılındaki muhasebe kaydından anlaşıldığı üzere Hafız Mehmet Efendi imamlık görevini hâlâ devam ettirmektedir. Ayrıca Şeyh Mustafa oğlu Mehmet Nurettin Efendi de bu yıl Ulu Camii'nin imamı olarak kayıtlıdır. Bahsi geçen muhasebe kaydına göre Hafız Mehmet Efendi'ye imamlık görevi karşılığında 1 397 kuruş 20 para ücret ödenirken Mehmet Nurettin Efendi'ye altıda bir hissesinin karşılığında 234 kuruş ücret ödenmiştir⁴⁴¹.

Mart 1841 yılları arasında ve R.1257 yılı ise 13 Mart 1841 yılı ile 12 Mart 1842 yılları arasında kapsamaktadır. Bundan dolayı burada tek Rumi yıl verildiği zaman yanında miladi olarak iki tarih verilmektedir. Tarih çevirileri için bkz. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>. E.T. 01.08.2018.

⁴³⁷ BOA, EV.d. 11855, s. 7.

⁴³⁸ BOA, EV.MH., 1090/10.

⁴³⁹ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁴⁴⁰ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁴⁴¹ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1285

3.3. Hatipler

Hatip; özellikle Cuma günlerinde camide cemaate hutbe okumakla⁴⁴² görevli olan güzel ve düzgün bir hitaba sahip kişidir⁴⁴³. Hatipler de imamlar gibi görev sürelerinin vergiden muaf tutulmuştur⁴⁴⁴. Görevi karşılığında vakıftan maaş almakta olan hatipler camide sadece bu görevi yürütmekle kalmamış, aynı anda aralarında mütevellilik görevini icra edenler de olmuştur. Örneğin camide hatip⁴⁴⁵ olarak görev yapan Seyyid Battal Efendi daha sonraları mütevellilik görevini de üstlenmiş ve bu iki görevi birlikte idare etmeye başlamıştır⁴⁴⁶.

Tablo 5: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin Hatipleri

Görevli İsmi	Aldığı Hisse/Ücret	Görev Yılı
Seyyid Hafız Halil oğlu Seyyid Halil Efendi ⁴⁴⁷	Yarım hisse	?-1804
Hacı Ali oğlu Mehmet Ali Efendi ⁴⁴⁸	Yarım hisse	1804-1805
Seyyid Kasım oğlu Seyyid Müslim Efendi ⁴⁴⁹	Yarım hisse	1805-1806
Seyyid Ahmet Efendi ⁴⁵⁰	Yarım hisse	1806-1808
Seyyid İbrahim Efendi ⁴⁵¹	Yarım hisse	1808-1811
Seyyid Numan ve Seyyid Halil Efendiler ⁴⁵²	Yarımşar hisse	1811-?
Seyyid Süleyman Efendi ⁴⁵³	Yarım hisse	1815-?
Mehmet oğlu Osman Efendi ⁴⁵⁴	Yarım hisse	1821-1821
Abdülhadi oğlu Seyyid Şeyh Osman Efendi ⁴⁵⁵	Yarım hisse	1821-1826
Seyyid İsmail oğlu Seyyid Ahmet ve Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Süleyman Efendiler ⁴⁵⁶	Yarımşar hisse	1826-1826

⁴⁴² Bahaeddin Yediöldü, **age**, s. 372.

⁴⁴³ Ferit Devellioğlu, **age**, s. 391.

⁴⁴⁴ Kemal Beydilli, **agm**, s. 181.

⁴⁴⁵ Konyalı, Seyyid Battal Efendi'nin Ulu Camii'nin imamı olduğunu da belirtmiştir. Fakat Seyyid Battal Efendi'nin camide imam olarak görev yaptığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Seyyid Battal Efendi Ulu Camii'nin hatibi ve mütevellisi olarak görev yapmaktadır. Muhtemelen Konyalı hatip ve mütevellisi yazması gerekirken yanlışlıkla imam ve hatibi şeklinde yazmıştır. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1270.

⁴⁴⁶ VGMA, TAH.d. 864, s. 4; VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁴⁴⁷ BOA, C.EV., 64/3177.

⁴⁴⁸ BOA, C.EV., 64/3177.

⁴⁴⁹ BOA, HAT., 1492/34.

⁴⁵⁰ BOA, HAT., 1494/20.

⁴⁵¹ BOA, HAT., 1505/67.

⁴⁵² BOA, HAT., 1514/43.

⁴⁵³ BOA, HAT., 1531/27.

⁴⁵⁴ BOA, HAT., 1559/11.

⁴⁵⁵ BOA, HAT., 1559/11.

⁴⁵⁶ Bahsi geçen görevliler muhtemelen 1806 ve 1815 yıllarında göreve başlayan kişiler olmalıdır. Ancak bu dönemdeki kayıtlarda şahısların baba isimleri yazmadığından bu şahısların aynı kişi olup olmadığından emin olamıyoruz. Bkz. BOA, HAT., 1494/20; 1531/27; EV.HMH., 14/157.

Osman oğlu Seyyid Numan ve Hacı Mehmet oğlu Seyyid Halil Efendiler ⁴⁵⁷	Yarımşar hisse	1826-?
Hacı İbrahim oğlu Seyyid Osman Efendi ⁴⁵⁸	Yarım hisse	?-1856
Seyyid Mustafa (Cuma) oğlu Seyyid Battal Efendi ⁴⁵⁹	Günlük 1 akçe	1856-1879
Hasan oğlu Ali Efendi ⁴⁶⁰	Günlük 1 akçe	1879-1904
Ali Efendi oğlu Mustafa Efendi ⁴⁶¹	Günlük 1 akçe	1904-?

Tabloda da görüldüğü üzere 19. yüzyıl başlarında görevli olan hatiplerin çok fazla bir zaman geçmeden değiştüğü görülmektedir. Görevlilerin vazifelerini kısa bir zaman içinde bırakmaları vefatlarından mı yoksa farklı sebeplerden midir bu duruma dair vakıf kayıtlarında açıkça bir bilgi yoktur. Ayrıca bazı görevlilerin ne kadar bir süre hatip olarak vazifeli olduğu da tam olarak ortaya çıkarılamamıştır.

İlk yıllardaki görevlilerin bazılarının en fazla bir yıl, bazılarının ise iki üç yıl gibi bir zaman hatip olarak görev icra ettikleri görülmektedir. Görev tarihleri bilinen kişilere baktığımız zaman en uzun süre hatiplik görevini yürütenlerin yirmi üç yıl süreyle Hatip Seyyid Battal Efendi ve yirmi beş yıl süreyle de onun yerine atanan Ali Efendi'nin olduğu görülmektedir. Camiye ilk yıllarda genellikle tek hatip ataması gerçekleşirken ilerleyen zamanlarda iki hatibin birlikte atandığı görülmektedir. Görevli olan kişilerin ilk yıllarda aldıkları akçeler belirtilmezken genellikle yarım hisseyle vazife aldıkları belirtilmektedir. 1850'li ve sonraki yıllarda ise günlük bir akçe ücretle bu görevi icra ettikleri dikkat çekmektedir.

Vakıf kayıtlarında bazı görevliler baba isimleri verilmeden belirtilmiştir. Bu durum da bazı karışıklıklara sebep olmuştur. Örneğin 1811 yılında Seyyid Numan ile Seyyid Halil Efendilere, 1826 yılında ise Seyyid Osman oğlu Seyyid Numan ve Seyyid Mehmet oğlu Seyyid Halil Efendilere hatiplik görevi verilmiştir. 1826 yılında Seyyid İsmail oğlu Seyyid Ahmet ve Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Süleyman Efendiler hatip olarak görev yapmaktadır. Onların aynı yıl içinde birbirini takiben geride erkek çocukları olmadan vefat etmeleri üzerine görev yerleri ve hisseleri boşa kalmıştır. Bunun üzerine hatiplik görevi Seyyid Osman oğlu Seyyid Numan ve Seyyid Mehmet oğlu Seyyid Halil Efendilere ortaklaşa olmak

⁴⁵⁷ Burada bahsi geçen görevliler de muhtemelen 1811 yılında göreve başlayan kişiler olmalıdır. Bkz. BOA, EV.HMH., 14/157.

⁴⁵⁸ BOA, NFS.d. 3495, s. 95.

⁴⁵⁹ BOA, EV.MKT.CHT., 16/288.

⁴⁶⁰ BOA, EV.MKT.CHT., 16/288.

⁴⁶¹ VGMA, KE.d. 148, s. 53.

üzere verilmiştir⁴⁶². 1811 yılındaki görevlilerin vefat ettiklerine veya görevlerinin ne zaman son bulduğuna dair bir bilgiye rastlanmadığından, muhtemelen 1811 ve 1826 yıllarında görev alan Seyyid Numan ve Seyyid Halil Efendiler, Seyyid Osman oğlu Seyyid Numan ve Seyyid Mehmet oğlu Seyyid Halil Efendiler ile aynı kişilerdir. Çünkü 1811 yılında tayin olunan görevlilerin hatiplik görevleri devam etmekte olup Seyyid Ahmet ve Seyyid Süleyman Efendilerin vefatı üzerine hisseleri Seyyid Numan ve Seyyid Halil Efendilerin hissesine dâhil edilmiş olabilir. 1811 ve 1826 yıllarındaki kayıtlarda hem görevlilerin isimleri hem de aynı anda aynı isimde ve 1811 yılındaki görevlilerin 1826 yılından önce vefatlarına dair bir bilgiye rastlanmaması Seyyid Osman oğlu Seyyid Numan ve Seyyid Mehmet oğlu Seyyid Halil Efendilerin yeni atanan görevliler değil, daha önce göreve başlayan kişiler olduğuna işarettir⁴⁶³.

Daha sonraki yıllarda hatiplerden Seyyid (Hacı) Mehmet oğlu Seyyid Halil Efendi'nin kendisine ait olan yarım hisseye kanaat etmediği ve ayrıca onun bu görevi hak etmediği belirtilmiştir. 1830 yılında Seyyid Halil Efendi'nin ehliyet sahibi olmadığı hususunda da⁴⁶⁴ Seyyid İbrahim oğlu Seyyid Hasan Şükrü Efendi tarafından bir şikâyet olmuş ve bunun üzerine Seyyid Hasan Şükrü Efendi hem ehliyet hem de ilim irfan sahibi olmasından dolayı hatiplik görevinin kendisine verilmesini talep etmiştir⁴⁶⁵. İlerleyen yıllarda Seyyid Osman oğlu Seyyid Numan Efendi hatip olarak görevini icra etmekte iken⁴⁶⁶ Seyyid Halil Efendi ile Seyyid Hasan Şükrü Efendi'nin adına rastlanmamıştır. Muhtemelen yapılan şikâyet üzerine Seyyid Halil Efendi bu görevden alınmış ve yerine bir başkası tayin edilmiş olmalıdır. Veyahut Seyyid Halil Efendi hakkında yapılan şikâyet asılsız olup hatiplik görevini devam ettirmiş ve daha sonraları da geride bir erkek evlat bırakmadan vefat etmiştir. Bunun neticesinde hatiplik görevine bir başkası tayin edilmiştir. Çünkü Seyyid Hasan Şükrü Efendi yapmış olduğu şikâyet üzerine Hatip Seyyid Halil Efendi'yi görevinden aldırması olsaydı onun yerine kendisi tayin edilecekti. Daha sonraları Seyyid Hasan Şükrü'nün evlatları bu görevi devam ettirecekti⁴⁶⁷. Fakat kayıtlarda Seyyid Hasan Şükrü veya onun çocuklarının Ulu Camii'de hatip olarak görev yaptığının dair bir kayda rastlanmamıştır. Seyyid Numan Efendi uzun zamandır hatiplik görevini icra etmekte iken onun ehliyet sahibi

---

⁴⁶² BOA, EV.HMH., 14/157.

⁴⁶³ BOA, HAT., 1514/43; EV.HMH., 14/157.

⁴⁶⁴ BOA, EV.HMH., 14/157.

⁴⁶⁵ BOA, C.EV., 211/10510.

⁴⁶⁶ BOA, EV.MH., 655/340.

⁴⁶⁷ Nüfus kayıtlarında Seyyid Hasan Şükrü'nün çocuklarının olduğu görülmektedir. Eğer ki hatiplik görevini üstlenmiş olsaydı bu görev onun vefatıyla çocuklarına kalacaktı. Bkz. Necmettin Aygün, **age**, C. 1, s. 70.

olmadığının belirtilmesi ise muhtemelen yaşı ile ilgili olmalıdır. Yaşının ilerlemesi onun etkili bir şekilde hitap etmesinde engel olduğundan olsa gerek bu göreve bir başkası tayin edilmiş ya da başka bir sebepten dolayı onun ehliyet sahibi olmadığı belirtilerek ona ait olan görev başkasına verilmiştir.

1840 yılı nüfus kaydında Çardiğin Mahallesi'nde ikamet etmekte olan Seyyid (Hacı) İbrahim oğlu Seyyid Osman Efendi, Ulu Camii'nin hatibi olarak kayıtlıdır⁴⁶⁸. 1856/1857 yıllarına geldiği zaman onun vefat etmesi üzerine geride küçük yaşlarda üç çocuğu kalmıştır⁴⁶⁹. Onların bu görevi yürütmeye kudretleri olmaması, diğer hatip Seyyid Numan Efendi'nin ehliyet sahibi olmadığı belirtilmesi vb. sebeplerden dolayı hatiplik görevi Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Battal Efendi'ye verilmiştir⁴⁷⁰. Seyyid Battal Efendi, Ulu Camii'deki görevlerini 1879 yılına kadar icra etmiş ve bu yıl geride bir erkek çocuğu olmadan vefat etmesi üzerine⁴⁷¹ yerine on beş seneden beri hatiplik görevindeki vekili olan Hasan oğlu Ali Efendi geçmiştir⁴⁷². Ali Efendi, 17 Mayıs 1879 tarihinde hatiplik görevine tayin edilmiş⁴⁷³ ve 1904 yılına kadar Ulu Camii'nin hatibi olarak görevini devam ettirmiştir. Ali Efendi'nin 1904 yılında vefat etmesiyle yerine oğlu Mustafa Efendi tayin edilmiştir⁴⁷⁴.

Hatiplerin aldıkları ücretler genellikle yarım hisse veya günlük bir akçeden ibaret iken R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında ismi belirtilmeyen bir yerden buğday, burçak, çavdar ve keten mahsullerinden elde edilen gelir, Hatip Seyyid Osman ve Seyyid Numan Efendiler için ayrılmıştır. Bu gelir R.1256 yılında 78 kuruş iken R.1257 yılında 52,5 kuruştur. İki sene içinde elde edilen toplam 130,5 kuruş hatiplere eşit olarak paylaştırılmıştır⁴⁷⁵.

---

⁴⁶⁸ BOA, NFS.d. 3495, s. 95.

⁴⁶⁹ Hatiplerden Osman Efendi'nin 1840 ve 1844 yıllarındaki nüfus kayıtlarında çocuklarına dair bir kayıt yoktur. Muhtemelen bu tarihlerde erkek çocukları doğmamış olmalıdır. Bkz. Necmettin Aygün, **age**, C. 1, s. 75; BOA, NFS.d. 3499, s. 35.

⁴⁷⁰ BOA, EV.MKT.CHT., 16/288.

⁴⁷¹ 1844/1845 yıllarındaki nüfus kayıtlarına göre Seyyid Battal Efendi'nin Mehmet Emin adında küçük yaşlarda bir oğlu vardır. Seyyid Battal Efendi'nin vefatından hemen sonra Mehmet Emin de vefat etmiştir. Bundan dolayı Seyyid Battal Efendi'nin mütevellilik görevini damadı Mehmet oğlu İbrahim Niyazi Efendi üstlenmek istemiştir. Bkz. BOA, EV.MKT.CHT., 128/175; VGMA, TAH.d. 864, s. 4.

⁴⁷² BOA, EV.MKT.CHT., 98/343.

⁴⁷³ BOA, EV.MKT.CHT., 113/142.

⁴⁷⁴ VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁴⁷⁵ Bu kayıtlarda Hatip Osman Efendi'nin babasının ismi Hacı Hasan olarak kayıtlıdır. Fakat 1840/1841 yıllarında İbrahim oğlu Osman olarak kayıtlı iken aynı yıllara ait olan belgede babasının isminin Hacı Hasan olarak geçmesi bu kişinin farklı bir görevli olma ihtimalini de ortaya koymaktadır. Ancak 1856/1857 yıllarında Hacı İbrahim oğlu Osman şeklinde bir kayıt daha mevcuttur. Bu durum da Osman Efendi'nin görevinin bu yıllarda devam ettiğini göstermektedir. Babasının Hacı Hasan olarak yazılması da muhtemelen bir yanlışlıktan kaynaklanmaktadır. Çünkü daha önceleri görüldüğü ve sonraları da görüleceği üzere bazı kayıtlarda isimler farklı yazılmıştır. Bkz. BOA, EV.d. 11855, s. 4; EV.MKT.CHT., 16/288.

KMBC Vakfı'na ait olan muhasebe kayıtlarının tarihleri genellikle 1860 ve 1880'li yıllar arasını kapsamaktadır. Bu yıllarda camide hatip olarak Seyyid Battal Efendi görev yapmakta olup muhasebe kayıtlarında da onun ismi geçmektedir. Günlük olarak almış olduğu akçenin yanı sıra Aksaray'ın merkezinden, köylerinden ve mezralarından elde edilen öşür hisselerinden Hatip Seyyid Battal Efendi'ye belirli ücretler ödenmiştir.

Tablo 6: Hatip Seyyid Battal Efendi'ye Ödenen Ücretler

Rumi Yıl	Gelir Sağlanan Yer	Ödenen Miktar	
		Kuruş	Para
1280 ⁴⁷⁶	Merkez ve Sorsoy köyü	686	13
1285 ⁴⁷⁷	Merkez	60	31
1286 ⁴⁷⁸	Merkez	111	00
1288 ⁴⁷⁹	Rumdiğin ⁴⁸⁰ , Sorsoy ve Göstük köyleri	1 816	5
1289 ⁴⁸¹	Rumdiğin, Sorsoy, Göstük, Dadasun, Gelesin, Düğüz, Alayhan, Üzengilik ve Susadı köyleri ile Erikağacı mezrası	2 187	20
1291 ⁴⁸²	Aksaray'ın merkezi ile Üzengilik, Alayhan, Kale-i Hacı Osmanlı, Kale-i Baltalı, Süleymanhüyüğü, Düğüz, Göstük ve Dadasun köyleri	1 397	20

Hatip Seyyid Battal Efendi'ye ödenen ücretlerin değiştiği gibi gelir sağlanan yerlerin de sabit olmadığı görülmektedir. R.1280 (1864/1865), R.1285 (1869/1870), R.1286 (1870/1871) ve R.1288 (1872/1873) yıllarında vakfa doğrudan bir gelir sağlanırken yani vakfın bütün ihtiyaçlarının karşılanması için bir gelir sağlanırken aynı yıllarda Hatip Seyyid Battal Efendi için ayrıyeten vakfa bir gelir daha sağlanmıştır. Bu yıllardaki gelirler tabloda da görüldüğü üzere diğer yıllara göre biraz daha azdır. R.1288 (1872/1873), R.1289 (1873/1874) ve R.1291 (1875/1876) yıllarında hatibe ödenen meblağın diğerlerine göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise birçok yerden gelir sağlanmasıdır. Bu durumun görevlinin maaşını önemli derecede etkilemiştir.

⁴⁷⁶ BOA, EV.MH., 1090/10; 1089/110.

⁴⁷⁷ BOA, EV.d. 18838, s. 66.

⁴⁷⁸ BOA, EV.d. 18838, s. 113.

⁴⁷⁹ BOA, EV.MH., 1662/78; 1662/94.

⁴⁸⁰ Rumdiğin bazı kayıtlarda köy olarak kaydedilmişken özellikle gelirlere dair kayıtlarda mezra olarak geçmektedir. Fakat Rumdiğin'in bir köy olduğunun bilinmesinden dolayı burada genellikle köy statüsünde değerlendirilmiştir. Bkz. BOA, EV.MKT.CHT., 488/76; EV.MH., 1662/78; 1662/94; EV.MKT., 871/438.

⁴⁸¹ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁴⁸² İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1285.

3.4. Müezzinler

Müezzin; cami ve mescitlerde namaz vakitlerinde minarenin şerefesinden veya yüksekçe bir yerden ezan okumak, namazın farzından önce kamet ve namaz aralarında dua okumakla görevli olan kişidir⁴⁸³.

1854 yılında camide müezzin olarak görevli olan kişiler “*müezzin-i evkat*” ve “*müezzin-i minare-i cedit*” olarak iki farklı isim altında kaydedilmiştir⁴⁸⁴. Muhtemelen bu görevlilerden birisi namaz vakti girdiği zaman ezan okumakta iken diğeri namazın farzından önce kamet getirmekle görevlidir.

Tablo 7: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin Müezzinleri

Görevli İsmi	Aldığı Ücret	Görev Yılı
Seyyid Abdülhadi ve Seyyid Mustafa Efendiler ⁴⁸⁵	-	1788-?
Hasan oğlu Mevlüt Hoca ⁴⁸⁶	-	-
Molla Mustafa oğlu Mehmet ve Mustafa oğlu Mehmet Efendiler ⁴⁸⁷	Günlük yarım akçe	1854-?
Mustafa Efendi ⁴⁸⁸	-	-
Mehmet Efendi ⁴⁸⁹	-	-
Mustafa oğlu Mehmet Efendi ⁴⁹⁰	-	-
Ali oğlu Mehmet Efendi ⁴⁹¹	-	-
İsmail oğlu Hacı Mustafa Efendi ⁴⁹²	Günlük yarım akçe	1897-1909

Tabloda bazı görevlilerin aldıkları ücretler verilmişken diğeri verilememiştir. Çünkü bazı görevlilerin günlük aldıkları ücretlerden hiç bahsedilmezken daha çok sene sonunda aldıkları ücretler belirtilmiştir. Ayrıca bazı görevlilerin göreve başladığı veya görevinin son bulduğu tarih kayıtlarda açıkça belirtilmediğinden burada şahısların görev yılları belirtilememiştir.

⁴⁸³ İsmail Parlatır, **age**, s. 1164.

⁴⁸⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 847/237.

⁴⁸⁵ VGMA, Hd. 1060, s. 136.

⁴⁸⁶ Necmettin Aygün, **age**, C. 2, s. 163.

⁴⁸⁷ VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁴⁸⁸ BOA, EV.MH., 1090/10.

⁴⁸⁹ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁴⁹⁰ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁴⁹¹ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

⁴⁹² BOA, EV.MKT.CHT., 419/163.

19. yüzyılda camide görevli olan müezzinlere dair ilk bilgilere Hurufat Defterleri'nden ulaşılmıştır. Buna göre 1785 yılında günlük bir akçe ile müezzin olan Ahmet oğlu Veli Efendi'nin vefatıyla bu görev Ahmet, Mehmet Emin, Mehmet Sadık ve Mehmet adlarındaki dört oğluna kalmıştır⁴⁹³. Veli Efendi'nin oğullarının 1788 yılında birbirini takiben geride bir erkek çocuk bırakmadan vefat etmeleriyle bu görevin Seyyid Abdülhadi ve Seyyid Mustafa Efendilere verilmesi talep edilmiştir⁴⁹⁴. Veli Efendi ve onun çocuklarının günlük bir akçe ile bu görevi icra ediyor olması muhtemelen onların yerine tayin olunan kişilerinde de bu ücretle vazifelerini ifa etmişlerdir. Ancak iki görevli bu vazifeyi birlikte üstlendiğinden yarımşar akçe ücretle müezzinlik görevini icra etmiş olmalıdır.

Nüfus kayıtlarından anlaşıldığı üzere 1831 yılında Cami-i Kebir'in yani Ulu Camii'nin müezzini Aksaray'ın Muhsin Çelebi Mahallesi'nde ikamet etmekte olan Hasan oğlu Mevlüt Hoca'dır. 1834 yılı nüfus kayıtlarında ise Mevlüt Hoca'nın müezzin olarak ismi geçmemekte ve bu yıla ait olan kayıtlarda kendisinin bir erkek çocuğu da bulunmamaktadır. Bundan dolayı onun müezzinlik görevi muhtemelen bir başkasına verilmiş olmalıdır⁴⁹⁵. Daha önceki yıllarda müezzinlik ile ilgili bilgilere çok fazla rastlanmamakta olup bu göreve dair arşiv kayıtları daha ziyade 1850'li yıllardan sonra yaygınlık kazanmaktadır⁴⁹⁶.

3 Ekim 1854 tarihinde⁴⁹⁷ Molla Mustafa oğlu Mehmet Efendi miktarı belirtilmeyen bir ücretle vakit müezzini ve Mustafa oğlu Mehmet Efendi ise günlük yarım akçe ücretle yeni minarenin müezzini olarak tayin edilmiştir. Diğer görevlilerde olduğu gibi burada da görevlilerinin isimleri birbirine benzemektedir. Bu durum da bizlere görevlilerin aynı kişi olduğunu düşündürmektedir. Fakat konu ile ilgili belgeler incelendiği zaman genellikle çoğul ifadelerin kullanılmış olması bu görevlilerin ayrı kişiler olduğunu göstermektedir. Örneğin “...müezzin-i evkat görevi Molla Mustafa oğlu Mehmet ve müezzin minare-i cedit görevi dahi Mustafa oğlu Mehmet'in önceki tarihlerde üzerlerinde olduğu kayıtlardan anlaşılmış olup şimdiye kadar vefatları bilindiği ve çocuklarından mevcut kimselerin olmadığından...” ifadesinden yola çıkarsak buradaki üzerlerinde, vefatları ve çocukları

⁴⁹³ VGMA, Hd. 1060, s. 132.

⁴⁹⁴ Bahsi geçen kayıtlarda açıkça bir ifadeye ve kardeşlerden Ahmet'in vefat ettiğine dair bir bilgi yoktur. Ancak geride çocuk bırakmadan vefat ettiklerinin belirtilmesi ve bu görevin bahsi geçen iki kişiye verilmesi onların müezzin olarak tayin ediklerine işaretir. Bkz. VGMA, Hd. 1060, s. 136.

⁴⁹⁵ Necmettin Aygün, *age*, C. 2, s. 163.

⁴⁹⁶ VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁴⁹⁷ VGMA, KE.d. 148, s. 53.

ifadelerinin çoğul olarak kullanılması görevlilerin ayrı kişiler ve sadece isimlerinin benzer olduğunu göstermektedir⁴⁹⁸.

1897 yılında müezzinlik görevinin uzun bir süredir boşta kaldığı, “*mezkûr müezzinlik cihetlerinin müddet-i medideden beri münhal kalıp kimler uhdelerinde olduğu bilinemediği...*” ifadeleriyle belirtilmiştir. Mehmet Efendilerin vefat ettikleri aşikâr olsa da onların geride evlatlarının olup olmadığı bilinmediğinden⁴⁹⁹ müezzinlik görevine 6 Eylül 1897 tarihinde kendisine berat verilen İsmail oğlu Hacı Mustafa Efendi tayin edilmiştir⁵⁰⁰. Hacı Mustafa Efendi bu görevleri 1909 yılına kadar sürdürmüş ve bu yıl geride bir erkek çocuğu olmadan vefat etmiştir⁵⁰¹.

KMBC Vakfı'na ait olan muhasebe kayıtları incelendiği zaman görevli olan müezzinlerin isimleri farklılık göstermekte olup R.1280 (1864/1865) yılında caminin müezzini Mustafa Efendi⁵⁰², R.1288 (1872/1873) yılında Mehmet Efendi⁵⁰³, R.1289 (1873/1874) yılında Mustafa oğlu Mehmet Efendi⁵⁰⁴ ve R.1291 (1875/1876) yılında ise Ali Efendi oğlu Mehmet Efendi şeklinde karşımıza çıkmaktadır⁵⁰⁵. Daha önceleri de bahsedildiği gibi R.1280 ve R.1288 yıllarındaki kayıtlarda görevli olan kişilerin baba isimleri verilmemiştir. Bundan dolayı Mehmet Efendi olarak bahsedilen kişinin Mustafa oğlu Mehmet Efendi veya Ali oğlu Mehmet Efendi mi yoksa farklı bir kişi olduğu bilinmemektedir⁵⁰⁶.

R.1280 yılındaki muhasebe kaydına göre Müezzin Mustafa Efendi'ye görevi karşılığında 105 kuruş 20 para ücret ödenmiştir⁵⁰⁷. R.1288 yılında Mehmet Efendi müezzinlik görevinin yanı sıra kayyım ve ferraş olarak da görev yapmakta olup bu görevleri karşılığında kendisine 1 029 kuruş 23 para ücret ödenmiştir⁵⁰⁸. R.1289 yılında Müezzin Mustafa oğlu Mehmet Efendi'ye 729 kuruş 6 para⁵⁰⁹ ve R.1291 yılında ise Ali Efendi oğlu Mehmet Efendi müezzinlik görevinin yanı sıra kayyım ve ferraş olarak da görev yapmakta olup kendisine bu görevleri karşılığında 1 397 kuruş 20 para ücret ödenmiştir⁵¹⁰.

⁴⁹⁸ BOA, EV.MKT.CHT., 393/44; 842/46.

⁴⁹⁹ BOA, EV.MKT.CHT., 419/163.

⁵⁰⁰ VGMA, H.d. 901, s. 98; BOA, EV.MKT.CHT., 842/46.

⁵⁰¹ VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁵⁰² BOA, EV.MH., 1090/10.

⁵⁰³ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁵⁰⁴ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁵⁰⁵ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

⁵⁰⁶ BOA, EV.MH., 1090/10; 1662/94.

⁵⁰⁷ BOA, EV.MH., 1090/10.

⁵⁰⁸ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁵⁰⁹ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁵¹⁰ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

3.5. Cüzhanlar ve Devrhanlar

Cüzhan; namaz vakitlerden önce veya sonra Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okumakla görevli kişidir⁵¹¹. Cüzhanlar, Kur'an-ı Kerim'i düzgün ve güzel okuyan kişilerden seçilmektedir⁵¹². Devrhan ise cuma namazından önce, Kur'an-ı Kerim'in bir cüzünü okuyan ve bir ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'an'ı Kerim'i hatmeden dua okuyucusu olarak adlandırılan görevlidir⁵¹³.

Tablo 8: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin Cüzhan ve Devrhanları

Görevli İsmi	Aldığı Ücret/Hisse	Görev Yılı
Seyyid Hasan oğlu Seyyid Hafız Ali Efendi ⁵¹⁴	2 akçe	1790-1833
Seyyid Hafız Osman Efendi ⁵¹⁵	2 akçe	?-1807
Seyyid Hafız Osman Efendi'nin oğulları Seyyid Hafız İsmail, Seyyid Hafız Numan ve Seyyid Hafız Süleyman Efendiler ⁵¹⁶	2 akçe	1807-1846 ⁵¹⁷
Seyyid Abdullah oğlu Seyyid Mustafa Efendi ⁵¹⁸	1 akçe	?-1814
Seyyid Osman oğlu Seyyid Hafız Mehmet Efendi ⁵¹⁹	1 akçe	1814-1854
Seyyid Hafız Ali Efendi'nin oğulları Seyyid Ali, Seyyid Hasan ve Seyyid Mustafa Efendiler ⁵²⁰	2 akçe	1833-1910*
İsmail oğlu Mehmet Arif Efendi ⁵²¹	Yarım akçe	1834-1854
Seyyid Osman oğlu Seyyid Mehmet Efendi ⁵²²	Yarım ve üçte bir hisse	?-1838
Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Hacı Ali Efendi ⁵²³	1 akçe	?-1840
Mustafa oğlu Hafız Mehmet Efendi ⁵²⁴	Yarım ve üçte bir hisse	1838-1895

⁵¹¹ M. Zeki Pakalın, *age*, C. 1, s. 318.

⁵¹² Cafer Çiftçi, *age*, s. 125.

⁵¹³ Bahaeddin Yediylıdız, *age*, s. 370.

⁵¹⁴ VGMA, Hd. 530, s. 153; Hd. 536, s. 88.

⁵¹⁵ VGMA, Hd. 532, s. 151.

⁵¹⁶ VGMA, Hd. 532, s. 151.

⁵¹⁷ Bazı görevliler babalarının vefatı üzerine ortaklaşa olmak üzere bahsi geçen görevleri icra etmiştir. Kardeşlerden biri veya ikisi erken vefat etmiş olup geriye kalan diğer kardeş bu görevleri icra etmeye devam etmiştir. Burada Seyyid Hafız Numan Efendi en son vefat eden kişidir. Bundan dolayı burada görev süresinin başlangıcı aynı olup görevin bitiş tarihinde ise en son vefat eden kişinin durumu esas alınmıştır. Burada ve diğer benzer yerlerde de, birlikte görev icra eden kardeşler veya bir aile bağı olmadan birlikte tayin olunan görevlilerde aynı yol izlenmiştir. Bunun belirli olması içinde görev sürelerinin üzerine * işareti konulmuştur.

⁵¹⁸ BOA, C.EV., 95/4729.

⁵¹⁹ BOA, C.EV., 95/4729.

⁵²⁰ BOA, EV.MKT.CHT., 320/344.

⁵²¹ BOA, EV.MH., 361/24; 361/26.

⁵²² BOA, EV.BKB., 81/122.

⁵²³ BOA, EV.EVM., 64/106.

⁵²⁴ BOA, EV.BKB., 81/122.

Seyyid Hacı Ali oğlu Şeyh Mustafa Efendi ⁵²⁵	1 akçe	1840-1871?
Hafız Numan oğlu İsmail Efendi ⁵²⁶	2 akçe	1846-1904
Hacı Mehmet Şerif Efendi (vekâleten) ⁵²⁷	2 akçe	1846-?
Seyyid Hafız Mehmet oğlu Seyyid Hafız Mustafa Efendi ⁵²⁸	1 akçe	1854-1896
Seyyid Ali oğlu Seyyid Hafız Ali Efendi ⁵²⁹	Yarım akçe	1854-?
Seyyid Hafız Hasan Efendi'nin oğulları Seyyid Hafız Mehmet (Ali), Seyyid Hüseyin ve Seyyid Reşit Efendiler ⁵³⁰	Üçte bir akçe	1855-?
Şeyh Mustafa Efendi oğlu Abdurrahman Efendi ⁵³¹	1 akçe	1871-1908
Seyyid Hafız Mustafa oğlu Mehmet Nuri Efendi ⁵³²	1 akçe	1896-?
Ahmet oğlu Mehmet Efendi (vekâleten) ⁵³³	1 akçe	1896-?
Hafız Mehmet oğlu Mustafa Lütfü Efendi ⁵³⁴	Yarım ve üçte bir hisse	1895-1910

19. yüzyılda camide vazife alan çok sayıda görevli mevcuttur. Bu sayının büyük bir çoğunluğunu cüzhan ve devrhanlar oluşturmaktadır. Görevlilerle ilgili tablolarda görüleceği üzere imam, hatip ve mütevellî gibi vazife alan kişilerin sayısı ortalama on on beş kişiden ibaret iken cüzhan ve devrhanların sayısı ortalama yirmi beştir. Cüzhan ve devrhanlık görevleri de diğer görevler gibi babadan oğula kalmakta idi. Bundan dolayı bu görevler uzun yıllar boyunca aynı ailede kalmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere Seyyid Hafız Ali Efendi'nin 1790 yılında başladığı cüzhan ve devrhanlık görevleri, 1833 yılından itibaren oğulları Seyyid Ali, Seyyid Hasan ve Seyyid Mustafa Efendiler tarafından devralınmıştır. Bunlardan Seyyid Hasan Efendi'nin vefatıyla

⁵²⁵ BOA, EV.EVM., 64/106.

⁵²⁶ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵²⁷ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵²⁸ BOA, C.EV., 95/4729.

⁵²⁹ BOA, EV.MH., 361/24; 361/28.

⁵³⁰ KMBC Vakfı ile Sultan Alaeddin Camii Vakfı bazı belgelerde birbirine karıştırılmıştır. Fakat yapılan incelemede fark edilmiştir ki Sultan Alaeddin Camii'nde bahsi geçen cüzhanların Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde görevli oldukları görülmüştür. Çünkü Sultan Alaeddin Camii'ne dair kayıtlar ile Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'ne ait olan kayıtlardaki bilgiler aynı olup Sultan Alaeddin Camii'ne ait olan kayıtlarda cüzhanlık görevinin olmadığı belirtilmiştir. Bkz. BOA, EV.MKT., 2126/304; 2178/168; 915/166; 1014/160.

⁵³¹ BOA, EV.MKT., 2126/304; 2178/168.

⁵³² 3 Ekim 1854 tarihinde cüzhan olarak göreve başlayan Seyyid Hafız Mehmet oğlu Seyyid Hafız Mustafa Efendi'nin, 1896 yılında vefat etmesi üzerine cüzhanlık görevi 30 Ekim 1896 tarihinde oğlu Mehmet Nuri'ye verilmişti. Fakat Mehmet Nuri'nin yaşının küçük olmasından dolayı bu görevi icra edecek yaşa ve güce erişinceye kadar Ahmet oğlu Mehmet Efendi onun yerine vekâleten bu görevi icra etmiştir. Bkz. BOA, EV.MKT.CHT., 404/122; VGMA, KE.d. 148, s. 53.

⁵³³ BOA, EV.MKT.CHT., 404/122; EV.MKT., 1380/266.

⁵³⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 710/28.

onun görevlerinin de Seyyid Hafız Mehmet (Ali), Seyyid Hüseyin ve Seyyid Reşit adındaki üç erkek çocuğuna geçtiği görülmektedir. Ancak bunlardan ikisinin bir müddet sonra geride erkek çocuk bırakmadan vefat etmesiyle bahsi geçen görevlerin hayatta kalan Seyyid Hüseyin Efendi'ye geçtiği görülmektedir⁵³⁵. Onun 1870'li yıllarda bu görevleri icra ettiği bilinmekle birlikte ne zaman vefat ettiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır⁵³⁶. Seyyid Ali Efendi'nin oğullarından Seyyid Ali geride bir çocuk bırakmadan ve Seyyid Mustafa ise geride Tahir adında bir oğlunu bırakarak vefat etmiştir. Bu görevler 1910 yılında hâlâ aynı ailede bulunmakta olup Tahir Efendi tarafından yürütülmektedir⁵³⁷. Özetle söylenebilir ki bahsi geçen bu aile yaklaşık 121 sene bu görevleri devam ettirmiştir. Aynı aileden olan Tahir Efendi'nin ve onun neslinden gelenlerin de bu görevleri devam ettirdiği düşünülür ise bu görev süresi daha da uzamaktadır.

Bahsi geçen aile gibi uzun yıllar bu görevleri devam ettiren bir ailede Seyyid Hafız Osman Efendi'nin ailesidir. Onun 1782 yılında başlayan cüzhan ve devrhanlık görevleri⁵³⁸, 1807 yılında oğullarının devralmasıyla devam etmiştir. Seyyid Hafız Osman Efendi'nin iki oğlu erken yıllarda geride erkek çocukları olmadan vefat etmiş ve geriye kalan Seyyid Hafız Numan Efendi ile bu ailenin Ulu Camii'deki görevleri devam etmiştir⁵³⁹. Seyyid Hafız Numan Efendi'nin 1846 yılında vefatı üzerine de bu görevler onun oğlu İsmail Efendi tarafından devam ettirilmiştir. İlk yıllarda İsmail'in yaşının küçük olmasından dolayı onun adına vekili Hacı Mehmet Şerif Efendi bu görevleri icra etmiş ve İsmail yetişkinlik çağına geldiğinde babasından kalan görevleri devralmış ve 1904 yılına kadar sürdürmüştür. İsmail'in vefatı üzerine ise kendisi ile aynı ismi taşıyan küçük yaşlardaki oğlu İsmail'e bu görevler kalmıştır⁵⁴⁰. Burada da görüldüğü üzere bahsi geçen bu aile de yaklaşık 122 sene cüzhan ve devrhanlık görevleri devam ettirmiştir. İsmail Efendi'nin yaşının küçük olması nedeniyle bilmediğimiz bir süre görev yapmadığı dikkate alındığında bile bu ailenin bir asırdan fazla bir süre Ulu Camii'de cüzhan ve devrhan olarak görev üstlendiği ve 1904 yılı itibariyle de hâlâ bu görevleri devam ettirdiği görülmektedir.

⁵³⁵ BOA, EV.MKT., 915/154; 915/166.

⁵³⁶ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1285.

⁵³⁷ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵³⁸ Bu döneme ait olan kayıtlarda Seyyid Hafız Osman Efendi'nin babasının adı Hacı İsmail olarak geçmektedir. Muhtemelen 1782 yılında cüzhan ve devrhan olarak atanan görevli, 1808 yılında vefat eden Seyyid Hafız Osman Efendi'dir. Bu yıllarda bu isimde ve unvanında tek Osman isminin olması hasebiyle Seyyid Hafız Osman Efendi'nin göreve başlama yılı 1782 olarak esas alınmıştır. Bkz. VGMA, Hd. 1064, s. 80.

⁵³⁹ VGMA, Hd. 532, s. 151.

⁵⁴⁰ VGMA, KE.d. 149, s. 129; H.d. 893, s. 27.

Devrhanlık görevini 1814 yılında icra etmeye başlayan ve uzun yıllar boyunca bu görevi devam ettiren bir aile de Seyyid Hafız Mehmet Efendi'nin ailesidir. Bu görevler 1854 yılında Seyyid Hafız Mehmet Efendi'den oğlu Seyyid Hafız Mustafa Efendi'ye kalmıştır. O da 1896 yılına kadar bu görevleri devam ettirmiştir. Bu yıldan sonra onun devrhanlık görevi küçük yaşlardaki oğlu Mehmet Nuri'ye kalmıştır. Fakat Mehmet Nuri'nin yaşının küçük olmasından dolayı bu görevi icra edecek yaşa ve güce erişinceye kadar Ahmet oğlu Mehmet Efendi onun yerine devrhanlık görevini vekâleten icra edecektir⁵⁴¹. Mehmet Nuri'nin bu göreve ne zaman başladığı, başlayıp başlayamadığı ya da göreve başlamış olup vefatı üzerine yerine tayin olunan kişi bilinmemektedir. Neticede görevi devralamadığı düşünülse dahi ailenin bahsi geçen görevi 86 yıl sürdürdüğü görülmektedir.

Uzun yıllar Ulu Camii'de görevli olan bir aile de, 1838 yılında imamlık, ser-mahfillik ve aynı zamanda devrhanlık görevini icra etmeye başlayan Hafız Mehmet Efendi ve onun ailesidir. Bu görevler 1895 yılında Hafız Mehmet Efendi'den oğlu Mustafa Lütfü Efendi'ye kalmıştır. Onun bu görevi 1910 yılına kadar devam ettirdiği dikkate alındığında ailenin 72 yıl bu görevde bulunduğu görülmektedir.

Şeyh Mustafa Efendi'de 1840 yılında imamlık görevinin yanı sıra devrhan olarak göreve başlamıştır. Onun vefatı üzerine görevleri oğullarına kalmıştır. Oğullarından Mehmet Nurettin Efendi, Ulu Camii'deki imamlık görevini bırakırken diğer oğlu Abdurrahman Efendi 1908 yılına kadar devrhan olarak görevini devam ettirmiştir⁵⁴². Abdurrahman Efendi'nin vefatıyla da devrhanlık görevi önce oğlu Hafız Mustafa Efendi'ye ve onun bu görevi kendi rızasıyla bırakıp haklarından vazgeçip kendi haklarını kardeşine devretmesiyle bu görev Hafız Ali Efendi'ye geçmiştir⁵⁴³. Bu aile de 68 yıl boyunca devrhanlık görevini sürdürmüş ve bu yıllarda hâlâ Hafız Ali Efendi tarafından da devam ettirilmektedir. Eğer ki bu ailenin Şeyh Mustafa Efendi ile 1834 yılında başlayan imamlık görevi de göz önünde bulundurulsa bu aile 1834 yılından 1908 yılına kadar Ulu Camii'de görev icra etmekte olup ve hâlâ Hafız Ali Efendi ile de görevlerini devam ettirdikleri görülmektedir⁵⁴⁴.

---

⁵⁴¹ BOA, EV.MKT., 1382/256.

⁵⁴² Şeyh Mustafa Efendi'nin vefatıyla devrhanlık görevi oğlu Abdurrahman Efendi'ye geçmiştir. Bu görevin bazı kayıtlarda 13 Eylül 1871 ve bazı kayıtlarda ise 13 Eylül 1872 tarihinde Abdurrahman Efendi'ye verildiği belirtilmektedir. Bkz. BOA, EV.MKT.CHT., 793/28; EV.MKT., 2126/304.

⁵⁴³ BOA, EV.MKT., 3324/43; VGMA, H.d. 899, s. 53.

⁵⁴⁴ BOA, EV.MKT., 2065/133; VGMA, H.d. 899, s. 53.

Ulu Camii'deki bazı görevliler cüzhan veya devrhan olarak görev icra ederken⁵⁴⁵ bazıları bu iki vazifeyi birlikte üstlenmiştir. Bu görevleri icra eden kişiler genellikle her bir görev için birer akçe ücret almıştır. Böylelikle günlük iki akçe ücretle Ulu Camii'nin cüzhan ve devrhanı olarak görevlerini icra etmişlerdir⁵⁴⁶. Ayrıca bazı görevlilerin vefatı üzerine görevin birkaç erkek kardeş tarafından birlikte üstlenildiği, babalarının aldığı hisselerin de kardeşler arasında eşit olarak paylaştırıldığı ve bu durumun da görevlilerin aldığı ücretin düşmesine neden olduğu görülmektedir. Örneğin günlük birer akçe ücretle cüzhan ve devrhanlık görevlerini icra eden Seyyid Hafız Osman Efendi'nin 1807 yılında vefat etmesi üzerine geride Seyyid Hafız İsmail, Seyyid Hafız Numan ve Seyyid Hafız Süleyman adında üç tane oğlu kalmıştır. Bu üç kardeş bahsi geçen görevleri ortaklaşa olmak üzere idare ederek, babalarının almış olduğu iki akçeyi aralarında eşit olarak paylaşmışlardır⁵⁴⁷. 1812 yılında bu üç kardeşten Seyyid Hafız Süleyman Efendi geride bir erkek çocuğu olmadan vefat ettiğinden onun hissesi kardeşlerinin hissesine dâhil edilmiştir⁵⁴⁸. 1826 yılına gelindiği zaman ise kardeşlerden Seyyid Hafız İsmail Efendi'nin de geride bir erkek evlat bırakmadan vefat etmesi üzerine tüm hisseler kardeşlerden Seyyid Hafız Numan Efendi'nin üzerinde toplanmıştır⁵⁴⁹.

Başka bir örnek de Seyyid Hafız Ali Efendi'nin ailesiyle alakalıdır. 1790 yılında cüzhan ve devrhan olarak göreve başlamış olan⁵⁵⁰ Seyyid Hafız Ali Efendi'nin 1833 yılında vefat etmesi üzerine geride Seyyid Ali, Seyyid Hasan ve Seyyid Mustafa adında üç oğlu kalmıştır. Seyyid Hafız Ali Efendi'nin oğulları 15 Ocak 1833 tarihinde bu görevleri icra etmek üzere tayin edilmişlerdir⁵⁵¹. Bu üç kardeş cüzhan ve devrhanlık görevlerini ortaklaşa yürüterek babalarının almış olduğu iki akçeyi aralarında eşit olarak paylaşmışlardır⁵⁵².

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere bazı görevliler cüzhan veya devrhanlık görevini günlük bir akçe ücretle ve bazı görevliler ise günlük yarım akçe ücretle icra etmişlerdir. Örneğin devrhan olan Mehmet Arif Efendi yarım akçe almakta ve onun yerine tayin olunan Seyyid Hafız Ali Efendi de onun aldığı ücreti almaktadır. Seyyid Osman oğlu Seyyid Mehmet Efendi ve onun görevlerini devralan kişilerin ücretleri ise yarım ve üçte bir hisse olarak

⁵⁴⁵ BOA, EV.MH., 361/26; C.EV., 95/4729.

⁵⁴⁶ VGMA, Hd. 532, s. 151.

⁵⁴⁷ VGMA, Hd. 532, s. 151.

⁵⁴⁸ VGMA, Hd. 534, s. 163.

⁵⁴⁹ VGMA, Hd. 535, s. 121.

⁵⁵⁰ VGMA, Hd. 536, s. 88.

⁵⁵¹ BOA, EV.MKT.CHT., 320/344.

⁵⁵² VGMA, Hd. 536, s. 88.

belirtilmiştir. Seyyid Mehmet Efendi'nin ve onun yerine tayin olan kişilerin imamlık ve sermahfillik görevlerini icra ediyor olması onların iki hisseyi birlikte almalarını sağlamış olmalıdır⁵⁵³.

Seyyid Hasan Efendi'nin vefatıyla da benzer bir durum yaşanmıştır. Onun vefatı üzerine cüzhanlık ve devrhanlık görevleri 1 Ocak 1855 tarihinde, Seyyid Hafız Mehmet (Ali), Seyyid Hüseyin ve Seyyid Reşit adındaki üç oğluna ortaklaşa olmak üzere verilmiştir⁵⁵⁴. Bahsi geçen üç kardeş bu görevleri karşılığında üçte bir (süls) akçe almışlardır⁵⁵⁵.

Vefat eden görevlilerin geride kalan ve küçük yaşlarda olan çocuklarına bir vekil tayin edilmekteydi. Bundan dolayı Seyyid Hafız Osman oğlu Seyyid Hafız Numan Efendi'nin 1846 yılında vefat etmesi üzerine görevleri 1 Ekim 1846 tarihinde oğlu İsmail'e kalmıştır⁵⁵⁶. Fakat İsmail, yaşının küçük olmasından dolayı babasından kalan görevleri ancak yetişkinlik çağına eriştiği zaman üstlenebilecektir. İsmail yetişkinlik çağına gelinceye kadar onun görevlerini vekâleten Hacı Mehmet Şerif Efendi idare etmiş ve İsmail yetişkinlik çağına eriştikten sonra girdiği sınavda başarılı olması üzerine vekilinden görevini devralmıştır⁵⁵⁷. 1904 yılına gelindiği zaman ise İsmail Efendi vefat edince kendisi ile aynı ismi taşıyan tek oğlu İsmail bu görevi üstlenmiştir. Babası gibi küçük yaşlarda bu görevi üstlendiği için gerekli şartları sağlayıncaya kadar ona Hacı Mehmet Şerif Efendi vekâlet etmiştir⁵⁵⁸.

Vakıf kayıtlarında cüzhan ve devrhanlık görevlerine dair kayıtlar mevcut iken muhasebe kayıtlarında ise sadece cüzhanlık görevinden bahsedilmiştir. Devrhanların bu yıllarda vefat ettiği düşünülebilir. Ancak bazı devrhanların görevini 20. yüzyılın başlarında da devam ettikleri bilinmektedir⁵⁵⁹. Bunun yanı sıra bazı görevlilerin adına R.1289 (1873/1874) yılındaki muhasebe kaydında⁵⁶⁰ rastlanmayıp R.1291 (1875/1876) yılına ait olan kayıta rastlanıyor olması, bu kayıtlar tutulurken bir yanlışlığın yapıldığını veya kasten devrhanlık yerine cüzhanlık görevinin yazıldığını göstermektedir. Örneğin Şeyh Mustafa Efendi oğlu Abdurrahman Efendi devrhan olarak görev yapmaktadır. Fakat R.1291 yılında cüzhan olarak kayıtlıdır⁵⁶¹. Ayrıca muhasebe kayıtlarında görevlilerin sadece kendi isimlerinin verilmesi

⁵⁵³ BOA, EV.BKB., 81/122.

⁵⁵⁴ BOA, EV.MKT., 915/154.

⁵⁵⁵ BOA, EV.MKT., 915/166.

⁵⁵⁶ BOA, EV.MH., 150/46; EV.MKT., 2182/150.

⁵⁵⁷ VGMA, H.d. 893, s. 27; KE.d. 149, s. 129.

⁵⁵⁸ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵⁵⁹ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵⁶⁰ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁵⁶¹ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1285.

veya farklı şekillerde Cemil oğlu / Cemiloğlu, Oğuz oğlu / Oğuzoğlu ve Kâtip Mustafa şeklinde yazılmış olması bahsi geçen yıllarda görevli olan kişilerin daha önceki yıllarda görevli olan kişiler veya onların çocukları veyahut yeni atanan bir görevli olduklarını anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bazı kişilerin kendi ve baba isimlerinden daha önceki görevliler oldukları anlaşılırken vakıf kayıtlarında hiç bahsi geçmeyen Cemil ve Oğuz gibi isimlerinin olması karışıklığa sebep olmaktadır⁵⁶².

Tablo 9: R.1280 (1864/1865) Tarihli Muhasebe Kaydına Göre Cüzhan ve Devrhanlara Ödenen Ücretler⁵⁶³

Görevli İsmi	Ödenen Miktar	
	Kuruş	Para
Mustafa Efendi	115	20
İsmail Efendi	115	20
Mehmet Efendi	115	20
Mustafa Efendi	115	20
İsmail Efendi	231	20
Mehmet Efendi	579	30

R.1280 yılındaki muhasebe kaydına göre bu yıl Ulu Camii’de altı cüzhan görev yapmaktadır. Görevlilerin aynı isimleri taşıyor olması bu kişilerin aynı şahıslar olduğunu düşündürse de altı kişiye ayrı ayrı ücret ödenmesi görevlilerin farklı kişiler olduğunu göstermektedir. Ayrıca buradaki cüzhanlardan dördü aynı ücreti alırken iki görevlinin farklı ve daha yüksek bir ücret alması bu görüşü desteklemektedir. Bu iki kişinin diğerlerine göre daha fazla bir ücret alması onların daha fazla hisseye sahip olduklarına bir işarettir.

⁵⁶² İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁵⁶³ BOA, EV.MH., 1090/10.

Tablo 10: R.1289 (1873/1874) Tarihli Muhasebe Kaydına Göre Cüzhan ve Devrhanlara Ödenen Ücretler⁵⁶⁴

Görevli İsmi	Ödenen Miktar	
	Kuruş	Para
Kâtip Mustafa Efendi	625	00
İsmail oğlu Numan Efendi	625	00
Cemiloğlu Mustafa Efendi	625	00
Ali Efendi	625	00
Arif oğlu İsmail Efendi	625	00
Oğuzoğlu İbrahim Efendi	625	00

R.1289 yılındaki görevlilerden bahsi geçen Kâtip Mustafa Efendi ve Ali Efendi muhtemelen 1833 yılında vefat eden Seyyid Hafız Ali Efendi'nin oğullarıdır⁵⁶⁵. Cemil oğlu Mustafa Efendi ise görevlinin Cemiloğlu olarak anıldığı göz önünde bulundurulursa muhtemelen Nakkaş Mahallesi'nde ikamet eden Seyyid Hafız Mehmet oğlu Seyyid Hafız Mustafa olmalıdır. Bahsi geçen bu aile nüfus kayıtlarında Cemaloğlu/Cemiloğlu/Cemileoğlu şeklinde kayıtlıdır⁵⁶⁶. Tahminen burada Cemil baba ismi olarak değil sülale ismi olarak verilmiştir. Çünkü kayıtlarda Cemil oğlu Mustafa adında bir görevliye denk gelinmemiştir. Aynı şekilde Oğuz oğlu İbrahim Efendi isminde de cüzhan veya devrhana dair bir kayda rastlanmamıştır. Muhtemelen Cemiloğlu örneğinde olduğu gibi buradaki Oğuz oğlu ifadesi de Oğuzoğlu şeklinde olup bir sülale ismini ifade ediyor olmalıdır.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere bu yıl içinde cüzhanların her birine ayırım yapılmadan 625'şer kuruş ücret ödendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bu yıl görevli olan Kâtip Hasan Efendi isminde bir cüzhandan daha bahis olunmaktadır. Kâtip Hasan Efendi beratını kaybetmiş olmalı ki kendisine ait olan 625 kuruş evkaf sandığında tutulmuş ve mevcut olan beratını bulduğu ve cüzhan olarak görevli olduğunu ispatladığı zaman kendisi için ayrılan 625 kuruşu alabilecektir⁵⁶⁷.

⁵⁶⁴ Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁵⁶⁵ Seyyid Hafız Ali Efendi 1830-1845 arasında yapılan nüfus kayıtlarına göre Sebil Mahallesi'nde ikamet etmekte ve mahkemede kâtip olarak görev yapmaktadır. Vefatı üzerine oğulları bu görevi devralmıştır. Vakıftaki görevlilerin kâtip olarak anılması ve nüfus bilgileriyle vakıf kayıtlarının uyuşması bahsi geçen, özellikle Kâtip Mustafa Efendi ve Kâtip Hasan Efendilerin, Seyyid Hafız Ali Efendi'nin oğulları olduğuna işaret eder. Bkz. Necmettin Aygün, *age*, C. 2, s. 136; C. 1 s. 438; VGMA, Hd. 536, s. 88; BOA, EV.MKT.CHT., 320/344.

⁵⁶⁶ BOA, C.EV., 95/4729; Necmettin Aygün, *age*, C. 2, s. 61.

⁵⁶⁷ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

Tablo 11: R.1291 (1875/1876) Tarihli Muhasebe Kaydına Göre Cüzhan ve Devrhanlara Ödenen Ücretler⁵⁶⁸

Görevli İsmi	Ödenen Miktar	
	Kuruş	Para
Ali Efendi oğlu Mustafa Efendi	559	20
Hasan Efendi oğlu Ali Efendi	279	20
Mustafa oğlu Mustafa Efendi	279	20
Şeyh Mustafa Efendi oğlu Abdurrahman Efendi	279	20
Hasan Efendi oğlu Hüseyin Efendi	559	00
Numan Efendi oğlu İsmail	559	00
Mustafa Efendi oğlu Mehmet Nuri	279	00

R.1291 yılında Ulu Camii’de yedi cüzhan görev yapmaktadır. Diğer iki muhasebe kaydında görevlilerin bir kısmının baba isimleri verilmemiş iken bu yıla ait olan kayıta görevlilerin tamamı baba isimleriyle birlikte verilmiştir. Bu durum daha önceki yıllarda görevli olan kişiler ile burada görevli olan kişilerin aynı kişiler olup olmadıklarının anlaşılmasını biraz daha kolaylaştırmaktadır. Örneğin Şeyh Mustafa oğlu Abdurrahman Efendi’nin daha önceki yıllarda görevli olduğu bilinmektedir. R.1289 yılındaki kayıta İsmail oğlu Numan bu yıla ait olan kayıta ise Numan oğlu İsmail Efendi şeklinde geçmekte olan görevli büyük ihtimalle 1846 Seyyid Hafız Numan Efendi’nin vefatı üzerine geride kalan küçük yaştaki oğlu İsmail Efendi’dir. Bu yıllarda yetişkinlik çağına eriştiğinden babasından kalan görevi vekilinden devralmış olmalıdır. Aynı şekilde küçük yaşlarda babasından kalan görevi devralmayan Mehmet Nuri Efendi de bu yıllarda yetişkinlik çağına erişmiş ve vekilinden görevini devralmıştır⁵⁶⁹.

⁵⁶⁸ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁵⁶⁹ VGMA, H.d. 893, s. 27; İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279, 1285.

3.6. Kayyımlar ve Ferraşlar

Kayım; asıl görevi müesseseyi korumak olmakla birlikte temizlemek ve müessesenin ışıklarını yakmakla görevli olan kişidir⁵⁷⁰. Ferraş ise cami, mescit, imaret vb. müesseselerin halı, kilim ve hasır gibi eşyalarını seren, katlayan ve müessesenin temizlik işleriyle ilgilenen kişidir⁵⁷¹.

Tablo 12: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin Kayyımları ve Ferraşları

Görevli İsmi	Aldığı Ücret/Hisse	Görev Yılı
Seyyid Hasan oğlu Seyyid Ahmet Efendi ⁵⁷²	Yarım ve bir akçe	-
Seyyid Yusuf Efendi ⁵⁷³	Dörtte bir ve yarım akçe	?-1806
Seyyid Ali Efendi'nin oğulları Seyyid Hafız Mustafa ve Seyyid Hafız İsmail Efendiler ⁵⁷⁴	Dörtte bir ve yarım akçe	1806-1840*
Seyyid Mahmut oğlu Seyyid Hacı Hafız Ali Efendi ⁵⁷⁵	Dörtte bir ve yarım akçe	1840-1847
Seyyid Ömer oğlu Seyyid Hafız Ali Efendi ⁵⁷⁶	Dörtte bir ve yarım akçe	1847-?
Hafız Ali oğlu Hafız Mehmet Efendi ⁵⁷⁷	Yarımşar hisse	1853-1894
Hafız Mehmet oğlu Hacı Ali Efendi ⁵⁷⁸	Yarımşar hisse	1894-?

1800 yılında Seyyid Hasan oğlu Seyyid Ahmet Efendi kayyım ve ferraş olarak görev yapmaktadır⁵⁷⁹. 1806 yılında ise bu görevleri Seyyid Yusuf Efendi'nin icra ettiği görülmektedir. Seyyid Yusuf Efendi'nin aynı yıl içerisinde geride bir erkek evlat bırakmadan vefat etmesi üzerine yerine Seyyid Ali Efendi'nin oğulları Seyyid Hafız Mustafa ve Seyyid Hafız İsmail Efendiler bu görevleri ortaklaşa olarak üstlenmişlerdir⁵⁸⁰. 1815 yılında kardeşlerden Seyyid Hafız Mustafa Efendi'nin geride bir erkek çocuğu olmadan

⁵⁷⁰ Cafer Çiftçi, **age**, s. 128; Bahaeddin Yediyıldız, **age**, s. 373.

⁵⁷¹ M. Zeki Pakalın, **age**, C. 1, s. 608; Bahaeddin Yediyıldız, **age**, s. 371.

⁵⁷² VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵⁷³ VGMA, Hd. 532, s. 150.

⁵⁷⁴ VGMA, Hd. 532, s. 150.

⁵⁷⁵ BOA, EV.BKB., 87/216.

⁵⁷⁶ BOA, EV.KSD., 42/114.

⁵⁷⁷ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵⁷⁸ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵⁷⁹ BOA, EV.MKT.CHT., 314/269; VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵⁸⁰ KMBC Vakfı'nda kayyım ve ferraş olarak görevli kişiler genellikle çarşı içindeki Gökminare (Mescidi) Vakfı'nda da müezzin olarak vazife aldıkları görülmektedir. Bkz. VGMA, Hd. 532, s. 150; KE.d. 149, s. 129.

vefat etmesi üzerine görevin ve ücretin tamamı kardeşi Seyyid Hafız İsmail Efendi'ye verilmiştir⁵⁸¹.

1831/1834 yıllarındaki nüfus kayıtlarında Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet etmekte olan ve Cami-i Kebir'in yani Ulu Camii'nin kayyımı olarak Nısfıyye Ali oğlu Hafız İsmail Efendi'nin adı geçmektedir⁵⁸². Muhtemelen burada bahsi geçen kişi Seyyid Ali Efendi oğlu Seyyid Hafız İsmail Efendi olmalıdır. 1840 yılında ise Hafız İsmail Efendi'nin geride bir erkek çocuğu olmadan vefat etmesi üzerine yerine Seyyid Mahmut oğlu Seyyid Hacı Hafız Ali Efendi, Ulu Camii'nin kayyım ve ferraşı olarak tayin edilmiştir⁵⁸³.

Seyyid Hacı Hafız Ali Efendi'ye bu görevler liyakat sahibi olduğu ve bu görevleri hak ettiği için verilmiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda onun vakfın şartlarını yerine getirmediği ve vakfa ihanet ettiği görülmüştür. Yapılan incelemede onun Ulu Camii'nin kilim ve seccadelerini çaldığı ortaya çıkarılmış, bunun üzerine kendisi birkaç defa uyarılmış olmasına rağmen bu nasihatleri dinlemediğinden vakıfla olan ilişkisi kesilmiştir. Bunun üzerine ferraşlık ve kayyım görevleri Seyyid Ömer oğlu Seyyid Hafız Ali Efendi'ye verilmiştir⁵⁸⁴.

10 Nisan 1853 tarihinde Ulu Camii'nin kayyım ve ferraşlık görevleri Hafız Ali oğlu Hafız Mehmet Efendi'ye verilmiştir. Hafız Mehmet Efendi çok uzun bir süre, tam kırk bir yıl bu görevleri sürdürmüştür. 1894 yılında vefat etmesi üzerine yerine 7 Mart 1894 tarihinde oğlu Hacı Ali Efendi atanmıştır⁵⁸⁵.

Daha önceleri de bahsedildiği üzere bazı kayıtlarda görevlilerin isimleri farklı şekillerde kaydedilmiştir. Muhasebe kayıtlarında görevlilerin genellikle şeyh, seyyid ve hafız gibi unvanları verilmeden ve bazı yıllarda baba isimleri de verilmeden sadece görevlinin ismi verilmiştir⁵⁸⁶. Buna göre KMBC Vakfı'na ait olan muhasebe kayıtlarında kayyım ve ferraşlık görevlerini icra eden kişi Mehmet Efendi ve Ali oğlu Mehmet Efendi şeklinde kaydedilmiştir. 10 Nisan 1853 tarihinde atanan Hafız Ali oğlu Hafız Mehmet Efendi'nin görevlerini 1894 yılına kadar devam ettirdiği göz önünde bulundurulsa muhasebe kayıtlarında bahsi geçen kişi muhtemelen Hafız Ali oğlu Hafız Mehmet Efendi'dir⁵⁸⁷.

⁵⁸¹ VGMA, Hd. 532, s. 150; Hd. 534, s. 170.

⁵⁸² Bkz. Necmettin Aygün, *age*, C. 2, s. 149.

⁵⁸³ BOA, EV.BKB., 87/216.

⁵⁸⁴ BOA, EV.KSD., 42/114; EV.EMH., 251/176; EV.d. 12923, s. 74.

⁵⁸⁵ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

⁵⁸⁶ BOA, EV.MH., 1090/10; İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁵⁸⁷ VGMA, KE.d. 149, s. 129.

Buna göre Hafız Mehmet Efendi'ye R.1280 (1864/1865) yılında 462 kuruş 10 para⁵⁸⁸, R.1288 (1872/1873) yılında 1 029 kuruş 23 para⁵⁸⁹, R.1289 (1873/1874) yılında 729 kuruş 7 para⁵⁹⁰ ve R.1291 (1875/1876) yılında 1 397 kuruş 20 para ücret ödenmiştir⁵⁹¹.

Hafız Mehmet Efendi'ye dört yılda ödenen miktarlarda bir istikrarsızlığın olduğu göze çarpmaktadır. Bazı yıllarda vakfa birkaç yerden gelir sağlanırken bazı yıllarda ortalama dokuz on yerden gelir sağlanmıştır. Görevlilerin maaşları genellikle gelire göre değişmekte olsada burada görevliye ödenen ücretlerin değişmesinin genel sebebi sadece kayyım ve ferraşlık görevlerini icra etmeyip aynı zamanda müezzinlik görevini de icra ediyor olmasındandır. R.1280 yılındaki muhasebe kaydında kayyımlık görevinden bahsedilmezken Hafız Mehmet Efendi sadece ferraşlık görevini icra etmektedir⁵⁹². R.1288 yılında kayyım, ferraş ve müezzin⁵⁹³, R.1289 yılında kayyım ve ferraş⁵⁹⁴, R.1291 yılında ise yine kayyım, ferraş ve müezzinlik görevlerini birlikte icra etmektedir⁵⁹⁵.

---

⁵⁸⁸ BOA, EV.MH., 1090/10.

⁵⁸⁹ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁵⁹⁰ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁵⁹¹ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

⁵⁹² BOA, EV.MH., 1090/10

⁵⁹³ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁵⁹⁴ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁵⁹⁵ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

3.7. Sakalar

Aksaray'a ait olan Hurufat Defterleri'nde Ulu Cami'ye bir musluğun ilave edildiğinden bahsedilmektedir. Bu musluğun bazı kayıtlarında saka (سقا)⁵⁹⁶ bazı kayıtlarda ise saki (ساقی) şeklinde yazan bir görevlisi ve musluk için vakfedilen parayı değerlendiren birde mütevellisi bulunmaktadır⁵⁹⁷. Saka ve saki ifadeleri genel olarak su taşıyan, su getiren anlamlarında kullanılmakta olup sakinin kadeh, içki sunan anlamı da vardır⁵⁹⁸. Fakat cami ile ilgili bir görevin olmasından dolayı burada su dağıtan, su getiren anlamındaki saka esas alınmıştır.

Bahsi geçen musluğun tam olarak camiye ne zaman ilave edildiği bilinmese de bu musluk 18. yüzyılda da mevcuttur⁵⁹⁹. 1764 yılında musluğun sakası günlük yarım akçe ücretle Mehmet Efendi'dir. Bu yıl camideki musluğun mütevellisi bulunmadığı ve saka Mehmet Efendi'nin vefat etmesiyle bu görevler yeğenleri Hasan ve Ömer Efendilere verilmiştir. Hasan ve Ömer Efendiler sakalık görevi karşılığında günlük yarım akçe, mütevellilik görevi karşılığında ise günlük bir akçe ücret almaktadır⁶⁰⁰.

1807 yılında ise görevli Hasan ve Ömer Efendilerin geride bir erkek evlat bırakmadan vefat etmeleri üzerine bu görevler Seyyid İsmail oğlu Seyyid Ali Efendi'ye verilmiştir. Bu musluğun günlük yarım akçe ile sakası ve günlük bir akçe ücretle de mütevellisi olan Seyyid Ali Efendi 1807 yılında mütevellilik görevini kendi isteği ile bırakmıştır. Yerine İshak oğlu Ali Efendi tayin edilmiş⁶⁰¹ ve Ali Efendi de 1808 yılında mütevellilik görevine ait olan hissesinin yarısını kardeşi Ömer'e bırakmıştır⁶⁰².

Ulu Cami'ye ait olan musluktan sadece Hurufat Defterleri'nde bahsedilmekte olup diğer vakıf kayıtlarında ise bu konuya dair şimdilik herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak 1895 yılında Aksaray'da bulunan Friedrich Sarre, cami ile ilgili bilgi verirken caminin ön avlusunda bir çeşmenin bulunduğunu belirtmektedir⁶⁰³. Hurufat Defterleri'nde bahsi geçen musluk ile bu çeşme aynı mıdır? Yoksa yıkılan musluğun yerine inşa edilmiş bir çeşme midir? Şu an için bilinmemektedir.

⁵⁹⁶ VGMA, Hd. 1137, s. 52.

⁵⁹⁷ VGMA, Hd. 532, s. 152.

⁵⁹⁸ Ferit Devellioğlu, **age**, s. 1069-1070.

⁵⁹⁹ VGMA, Hd. 1137, s. 52.

⁶⁰⁰ VGMA, Hd. 1057, s. 109.

⁶⁰¹ VGMA, Hd. 532, s. 152.

⁶⁰² VGMA, Hd. 533, s. 139.

⁶⁰³ Friedrich Sarre, **age**, s. 114.

3.8. Eğitim Öğretim Görevlileri

19. yüzyılda Aksaray'daki eğitim faaliyetlerine baktığımız zaman eğitim genellikle medrese, mektep, muallimhane ve camilerde verilmektedir. Bunlar arasında eğitim açısından en önemli yer yüksek eğitimin verildiği medreselerdir. Bu dönemlerde Aksaray'da Zinciriye⁶⁰⁴, Bedriye⁶⁰⁵, Başbakikulu Mehmet Ağa⁶⁰⁶, Beramuniye⁶⁰⁷, Ebubekir (Ebubekiriyye)⁶⁰⁸, Hüsameddin⁶⁰⁹, Seyfiye⁶¹⁰ ve Yılanlı⁶¹¹ Medreseleri bulunmaktadır. Medreselerin yanı sıra Hacı Musa Ağa Muallimhanesi⁶¹², Hamza Bey Muallimhanesi⁶¹³ ve Hacı Hasan Mahallesi Muallimhane Mektebi⁶¹⁴ gibi eğitim kurumlarının da var olduğu görülmektedir. Tamirata mümkün olmayan Hüsameddin Medresesi'nin arsasına ise 1880'li yıllarda bir rüştiye mektebi inşa edilmiştir⁶¹⁵.

Aksaray'da 1863 yılında büyük bir sel felaketi yaşanmış ve bu sel felaketi neticesinde birçok yapı hasar görmüştür⁶¹⁶. Bu sel felaketinin verdiği zararlar kayıtlara geçerken Aksaray'da farklı üç medreseden daha bahsedilmektedir: Cedidiye Medresesi, İbrahim Efendi Medresesi ve Külhancı Ali Dede (Pir Ali Sultan) Medresesi⁶¹⁷. Fakat bu medreseler hakkında eldeki mevcut vakıf kayıtlarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Muhtemelen bu medreseler için bir vakıf kurulmamıştır. Aksaray vakıfları ile ilgili olan ve yaklaşık 1884 yılından 1910 yılına kadar olan dönemi kapsayan bazı varidat cetvelleri de incelendiği zaman bu kayıtlarda genellikle karşımıza Zinciriye ve Bedriye Medreseleri çıkmaktadır⁶¹⁸. Muhtemelen diğer

⁶⁰⁴ BOA, EV.d. 18838, s. 59.

⁶⁰⁵ BOA, EV.MKT., 1546/404.

⁶⁰⁶ BOA, EV.d. 11262, s. 2.

⁶⁰⁷ BOA, EV.MH.,779/157.

⁶⁰⁸ BOA, EV.d. 11855, s. 4.

⁶⁰⁹ BOA, EV.d. 18838, s. 52.

⁶¹⁰ BOA, EV.d. 18838, s. 72.

⁶¹¹ BOA, EV.d. 18838, s. 2.

⁶¹² VGMA, Hd. 534, s. 163.

⁶¹³ BOA, EV.BKB., 88/228.

⁶¹⁴ VGMA, Hd. 532, s. 151.

⁶¹⁵ Aksaray'a ait olan salnameler incelendiği zaman 1882-1900 yıllarında Aksaray'da bir tane rüştiye mektebinin olduğu görülmektedir ki bu da muhtemelen bahsi geçen rüştiye mektebi olmalıdır. Bkz. BOA, EV.MKT.CHT., 82/82; Mustafa Bay, **Salnamelerde Aksaray**, T.C. Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, Aksaray 2013, s. 253.

⁶¹⁶ Aksaray'da yaşanan sel felaketinin neticesinde şehrin yüksek yerlerinde bulunan 200 kadar ev dışında tüm meskenlerin harap olduğu ve bunun yanı sıra halkın tüm mal ve eşyası, erzakı ve hayvanlarının tamamen telef olduğu belirtilmektedir. Tamamen yıkılan ev sayısı 388, tamamen yıkılan oda sayısı 1556, tamamen yıkılan mescit sayısı 7, tamamen yıkılan cami sayısı 6, tamamen yıkılan medrese sayısı 3, tamamen yıkılan tekke sayısı 4, tamamen yıkılan okul sayısı 3 ve tamamen yıkılan köprü sayısı 6'dır. Bkz. Mustafa Fırat Gül-Orhan Özdil, "Aksaray Şehrin İkinci Nuh Tufanı": 1863 Sel Felaketi, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 10 (2013), s. 221, 223, 224.

⁶¹⁷ Mustafa Fırat Gül-Orhan Özdil, **agm**, s. 225.

⁶¹⁸ VGMA, KVVCK.d. 3226, s. 59; KVVCK.d. 3226, s. 82; KVVTC.d. 3228, s. 92.

medreselerin bu yıllarda bir geliri kalmamış, zamanla da harap olmalarından dolayı yıkılmış ve yerlerine farklı yapılar inşa edilmiştir⁶¹⁹.

Bu eğitim kurumlarının yanı sıra Aksaray'da eğitim faaliyetleri camilerde de devam etmekte idi. Camilerin asıl işlevi Müslümanların ibadetlerini yerine getirdikleri bir mekân olmasının yanı sıra camilerde başta dini olmak üzere farklı dallarda da eğitim öğretim yapılmıştır. Aksaray'da Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ve Hacı Musa Ağa Camii gibi büyük ve cemaati çok olan camilerde eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi dikkat çekmektedir⁶²⁰.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde 17. yüzyılda Aksaray'da Karamanoğlu Camii Medresesi olduğu ve bu medresenin öğrencileri ile dersiamlarına vakıf idaresinden her ay belirli bir ücret, et ve mum paraları verildiği ve hatta bu medresede bazı dersiamların ücret almadan gönüllü olarak ders verdiği belirtilmektedir⁶²¹. F. Sarre 1895 yılında ve Gertrude Margaret Lowthian Bell 1907 yılında Aksaray'da İbrahim Bey Medresesi'nin var olduğunu belirtmektedir. Fakat F. Sarre bu medresenin yıkıntı bir halde olduğunu söylemektedir⁶²².

19. yüzyıl vakıf kayıtlarında doğrudan Karamanoğlu Camii Medresesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Medresesi, Karamanoğlu İbrahim Bey Camii Medresesi veya İbrahim Bey Medresesi'ne dair bir kayda rastlanmamıştır. Ancak Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'nda mütevellî ve şeyh olarak görevli olacak kişilere Cami-i Kebir'de tedris⁶²³ şartı konulmuştur. Bu durum genel olarak "*Aksaray'da vâki Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'nın vazife-i muayyene ile nısfıtan bir rub hisseyle Cami-i Kebir'de ba-şart-ı tedris tevliyet ve meşihat ciheti...*"⁶²⁴ şeklinde açıklanmaktadır. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'nda görevli olacak mütevellî ve şeyh aynı zaman da Cami-i Kebir'de yani Ulu Camii'de ders verecektir.

---

⁶¹⁹ 1894 yılına ait olan bir belgede Yusuf imzasıyla Maarif Müdürlüğüne çekilen bir telgrafta, Aksaray'daki çoğu vakıfların izlerinin kalmadığı halde hâlâ gelirlerinin vakfın idarecileri tarafından alındığı belirtilmiştir. 1892 yılına ait varidat cetvellerinde Hüsameddin, Seyfiye ve Yılanlı Medreselerinin bir kısım gelirlerinin olduğu kayıtlıdır. Fakat bu yapıların harap olduğu ve tamirinin de artık mümkün olmadığı belirtilmektedir. Bu yıllarda gelirleri olmuş olsa da medreselerin işlevlerini yitirdikleri kayıtlarda açıkça belirtilmiştir. Farklı tarihlere ait olan varidat cetvellerinde ise genellikle Zinciriye ve Bedriye Medreseleri kayıtlıdır. Diğer medreselerden ise bahis yoktur. Ayrıca 1901 yılında da dokuz adet vakfın perişan bir halde olduğu ve bu gerekçe ile bu vakıfların Maarif Sandığına bırakılması da söz konusudur. Bkz. BOA, EV.d. 27924, s. 12; MF.MKT., 217/34; DH.MKT., 2549/101; VGMA, KVVCK.d. 3226, s. 59; KVVTC.d. 3228, s. 92.

⁶²⁰ Eşref Temel, **agt**, s. 77-78.

⁶²¹ Fahri Yıldırım, **age**, s. 55.

⁶²² Friedrich Sarre'nin bu eserini tercüme eden Dara Çolakoğlu burada bahsi geçen İbrahim Bey Medresesi'nin Zinciriye Medresesi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Friedrich Sarre, **age**, s. 114; Fahri Yıldırım, **age**, s. 208.

⁶²³ Okutma, ders verme, öğretim sistemi anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **age**, s. 1230; İsmail Parlatır, **age**, s. 1660.

⁶²⁴ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344.

Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'na ait olan 17. yüzyılın son çeyreğinde⁶²⁵ ve 19. yüzyıldaki vakıf kayıtlarında “tedris” ifadesinin kullanıldığı görülmekte olup cami için medrese ve buradaki görevliler için dersiam ifadesi kullanılmamaktadır⁶²⁶. Burada görevli olan kişiler genellikle Başbakikulu Mehmet Ağa, Hüsameddin ve Beramuniye Medreseleri ile Halil Ağa, Şeyh Çoban (Ali Çelebi) ve Hüsameddin Zaviyeleri'nde de görev yapmaktadır⁶²⁷. Konu bütünlüğü açısından burada sadece Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'nda müteveli ve şeyh olup aynı zamanda Ulu Camii'de ders verecek olan kişilere değinilmiştir.

Tablo 13: 19. Yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin Eğitim Öğretim Görevlileri

Görevli İsmi	Aldığı Hisse	Görev Yılı
Şeyh Mustafa Efendi oğulları İsmail ve Tahir Efendiler ⁶²⁸	Dörtte bir	1790-?
Kasım oğlu Müslim Efendi ⁶²⁹	-	?-1816
Hafız Halil oğlu Halil Efendi ⁶³⁰	-	1799-1804
İbrahim oğlu Hafız Mehmet Efendi ⁶³¹	-	1804-1819
Abdurrahman Efendi ⁶³²	Yarım hissenin dörtte biri	?-1801
Abdurrahman oğlu Abdurrahman Efendi ⁶³³	Yarım hissenin dörtte biri	1801-?
İbrahim oğlu Seyyid Hafız İbrahim Efendi ⁶³⁴	Yarım hissenin dörtte biri	?-1819
Seyyid Hafız İbrahim Efendi'nin oğulları Hafız İbrahim ve Hafız Mehmet Efendiler ⁶³⁵	Yarım hissenin dörtte biri	1819-?
Seyyid İbrahim Efendi ⁶³⁶	Yarım hissenin dörtte biri	?-1822
Mehmet Arif Efendi ⁶³⁷	Dörtte bir hissenin 1/8'i	?-1854
Eyüp oğlu Mustafa Hamdi Efendi ⁶³⁸	Dörtte bir hissenin 1/8'i	1854-?
Konyalı Hacı Yahya Efendi ⁶³⁹	1/8	-

⁶²⁵ BOA, C.MF., 31/1532.

⁶²⁶ BOA, EV.d. 11262, s. 2; EV.MKT.CHT., 599/344.

⁶²⁷ VGMA, AT.d. 267, s. 13; FT.d. 301, s. 72; BOA, C.MF., 31/1532.

⁶²⁸ BOA, C.MF., 31/1532.

⁶²⁹ BOA, C.MF., 31/1532.

⁶³⁰ BOA, C.MF., 26/1291.

⁶³¹ BOA, C.MF., 26/1291.

⁶³² VGMA, AT.d. 270, s. 64.

⁶³³ VGMA, AT.d. 270, s. 64.

⁶³⁴ VGMA, AT.d. 277, s. 144.

⁶³⁵ VGMA, AT.d. 277, s. 144.

⁶³⁶ VGMA, AT.d. 280, s. 10.

⁶³⁷ VGMA, AT.d. 280, s. 10.

⁶³⁸ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344.

⁶³⁹ BOA, EV.MH., 562/244.

İbrahim Hakkı Efendi ⁶⁴⁰	1/8	?-1856
Mehmet oğlu Hüseyin Efendi ⁶⁴¹	1/8	1856-?
Abdülcelil oğlu Hüseyin Efendi ⁶⁴²	Dörtte bir	?-1865
Mehmet Arif ve Hasan Efendiler ⁶⁴³	Dörtte bir	1865-?
Hafız Mehmet oğlu İbrahim Efendi ⁶⁴⁴	-	1865-?
Abdüsselam oğlu Mehmet Kamil Efendi (vekâleten) ⁶⁴⁵	-	1865-?

Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'nın mütevellî ve şeyhleri aynı zamanda Ulu Camii'de ders vermekle görevli olan kişiler tabloda görüldüğü üzere genellikle yarı hissenin dörtte birini almışlardır. Bazı görevliler ise dörtte bir hisse alırken özellikle 1850 yılından sonra vazife alan kişiler bu görevleri sümn hisse yani sekizde bir (1/8) hisse ve bazıları ise daha da az hisseler ile yani dörtte bir hissenin 1/8'i ile icra etmişlerdir. Görevlilerin görev süreleri tam olarak bilinemediğinden büyük bir çoğunluğunun ne kadar bir süre Ulu Camii'de ders vermekle görevli oldukları ortaya çıkarılamamıştır.

Görevliler vefat ettiklerinde hisseleri öncelikle çocuklarına, kardeşlerine veya yakın akrabalarına kalmakta idi. 19. yüzyılın başında Halil Ağa Zaviyesi Vakfı'nın mütevellisi ve şeyhi olan İsmail oğlu Şeyh Mustafa Efendi 1790 yılında vefat etmiştir. Bunun üzerine oğulları İsmail ve Tahir Efendiler bahsi geçen zaviyenin mütevellîliğini ve şeyhliğini üstlenmiş ve aynı zamanda Ulu Camii'de de ders vermekle görevlendirilmişlerdir. Tahir Efendi, babasından kalan görevleri devraldıktan hemen sonra geride bir erkek evlat bırakmadan vefat etmiştir. Onun görevi kardeşi İsmail Efendi'ye verilmesi gerekirken Kasım oğlu Müslim Efendi bu görevlerin kendisine verilmesi için talepte bulunmuştur. Aksaray naibi İbrahim Efendi'nin bu durumu bildirmesi ve Şeyhülislam Dürrîzade Mehmet Arif Efendi'nin işaret etmeleriyle Tahir'in hissesi Müslim Efendi'ye verilmiştir⁶⁴⁶. Bu görevlerin Tahir Efendi'nin kardeşi İsmail Efendi'ye verilmeyip Müslim Efendi'ye verilmiş olması

⁶⁴⁰ BOA, EV.MH., 562/244.

⁶⁴¹ BOA, EV.MH., 562/244.

⁶⁴² BOA, EV.MH., 1211/696.

⁶⁴³ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344.

⁶⁴⁴ BOA, EV.MKT., 370/133.

⁶⁴⁵ BOA, EV.MKT., 370/133.

⁶⁴⁶ İsmail oğlu Şeyh Mustafa Efendi 1747/1748 yılında bahsi geçen görevleri icra etmek üzere atanmıştır. Vefatı üzerine görevleri oğullarına kalmıştır. Ayrıca vefat eden görevlinin hissesi genellikle yakınlarına verilirken burada farklı bir kişiye bu görev verilmiştir. Muhtemelen Müslim Efendi ya diğer aile fertlerinden birisi ya da İsmail Efendi'nin kendisi isteği üzerine bu görevler ona verilmiştir. Bkz. BOA, C.MF., 31/1532.

muhtemelen İsmail Efendi'nin kardeşine ait olan hisseyi almak istememesi veyahut Müslim Efendi'nin de aileden birisi olmasından kaynaklanmaktadır.

1819 yılında Seyyid İbrahim Efendi, Ulu Camii'de ders vermek şartıyla Halil Ağa Zaviyesi Vakfî'nda müteveli ve şeyh olarak görevlidir. 1822 yılında vefat etmesi üzerine Ahmet oğlu Rüştü Efendi bir arzuhâl sunarak İbrahim Efendi'ye ait olan görevlerin kendisine verilmesini talep etmiştir⁶⁴⁷. Fakat vakıf kayıtlarında görevli olarak böyle bir isme rastlanmadığından anlaşılan Rüştü Efendi'nin talebi uygun görülmemiştir. 1819 yılında müteveli ve şeyh olarak görevli olan İbrahim oğlu Hafız Mehmet Efendi'nin vefat etmesiyle görevleri oğulları Hafız İbrahim ve Hafız Mehmet Efendilere ortaklaşa verilmiştir⁶⁴⁸.

Mehmet Arif Efendi'nin ise geride bir erkek evladı kalmayarak 1854 yılında vefat etmesi üzerine bu görevleri Eyüp oğlu Mustafa Hamdi Efendi üstlenmek istemiştir. Yapılan incelemede Mustafa Hamdi Efendi'nin 1847 yılında yirmi yedi yaşında iken İstanbul'daki Süleymaniye Râbi Medresesi'nde eğitim görmekte olduğu, Aksaray sakinlerinden olup aynı medresede ilim tahsil etmekte olan Abdullah ve Hasan Efendilerin şahitlik etmeleriyle doğrulanmıştır. Bunun üzerine askerlik yaşını geçmiş ve bu görevleri üstlenmesinin önünde herhangi bir engel olmayan Mustafa Hamdi Efendi, Evkaf-ı Hümayun müfettişi Mehmet Necip Efendi'nin durumu bildirmesi, Şeyhülislam Mehmet Arif Efendi'nin de işaretleriyle 30 Haziran 1854 tarihinde dörtte bir hissenin 1/8'i ile tayin edilmiştir⁶⁴⁹.

1854 yılında 1/8 hisse ile Ulu Camii'de ders vermek şartıyla Halil Ağa Zaviyesi Vakfî'nda müteveli ve şeyh olarak görev icra edenlerden birisi de Konyalı Hacı Yahya Efendi'dir. Onun vefat etmesi üzerine geride Yahya Kamil adında bir oğlu kalmış olup o da Konya'da ikamet etmektedir. Yahya Kamil'in bu görevlerden el çekmesi üzerine yerine İbrahim Hakkı Efendi tayin edilmiş ve onun da kısa bir zaman sonra vefat etmesiyle bahsi geçen görevler 9 Haziran 1856 tarihinde 1/8 hisse ile Müderris Mehmet oğlu Hüseyin Efendi'ye verilmiştir⁶⁵⁰.

1860'lı yıllarda ise Abdülcelil oğlu Hüseyin Efendi'yi dörtte bir hisse ile Halil Ağa Zaviyesi Vakfî'nin mütevellisi ve şeyhi ve aynı zamanda onun Ulu Camii'de ders vermekle görevli olduğunu görmekteyiz. 1865 yılında vefat etmesiyle geride kalan Abdülcelil, Eyüp, Mehmet

---

⁶⁴⁷ VGMA, AT.d. 280, s. 10.

⁶⁴⁸ VGMA, AT.d. 277, s. 144.

⁶⁴⁹ VGMA, FT.d. 301, s. 72; BOA, EV.MKT.CHT., 599/344.

⁶⁵⁰ BOA, EV.MH., 562/244.

Arif ve Hasan adında dört oğlundan gerekli şartları taşıyan Mehmet Arif ve Hasan Efendiler bahsi geçen görevleri ortaklaşa üstlenmişlerdir⁶⁵¹.

Görevlilerden Hafız İbrahim Efendi 1865 yılında geride bir erkek çocuk bırakmadan vefat etmiş ve kardeşi Hafız Mehmet'in de vefat etmesi üzerine görev yerleri ve hisseleri boşta kalmış olup Hafız Mehmet Efendi'nin küçük yaşlardaki oğlu İbrahim'e bu görevler kalmıştır. İbrahim yetişkinlik çağına gelinceye kadar ona dersiamdan Abdüsselam oğlu Mehmet Kamil Efendi vekil olarak tayin edilmiştir⁶⁵².

---

⁶⁵¹ BOA, EV.MH., 1211/696; EV.MKT.CHT., 599/344.

⁶⁵² BOA, EV.MKT., 370/133.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARAMANOĞLU MEHMET BEY CAMİİ VAKFI'NIN GELİRLERİ VE GİDERLERİ

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii (KMBC) Vakfı'na Rumdiğin, Sorsoy ve Göstük köyleri başta olmak üzere çeşitli köy ve mezralar ile Aksaray'ın merkezinden gelir sağlanmaktadır. Elde edilen bu gelir ile vakıfta görevli olan kişilerin maaşları ödenmiş ve bunun yanı sıra caminin aydınlatma, kilim, perde, tamir vb. masrafları karşılanmıştır⁶⁵³.

4.1. Gelirler

19. yüzyılda KMBC Vakfı'nın gelirleri Rumdiğin, Sorsoy, Göstük, Dadasun, Alayhan, Düğüz, Gelesin, Erikağacı, Aktaşderesi, Üzengilik, Süleymanhüyüğü, Susadı, Kale-i Hacı Osmanlı/Hacı Osmanoğlu ve Kale-i Baltalı/Baltalıoğlu⁶⁵⁴ isimli köy ve mezralar ile Aksaray'ın merkezinden sağlanmaktadır⁶⁵⁵. Bahsi geçen yerlerden buğday, arpa, çavdar, keten ve ızgın mahsulleriyle bostan⁶⁵⁶ ve kovandan elde edilen öşürler ile malikâne hisseleri⁶⁵⁷ vakfın gelirlerini oluşturmaktadır⁶⁵⁸.

⁶⁵³ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279, 1285.

⁶⁵⁴ R.1291 (1875/1876) yılındaki muhasebe kaydında Kale-i Hacı Osmanlı ve Kale-i Baltalı olarak geçmekte olan bu iki köyün adına R.1307 (1891/1892) yılında rastlanmayıp, bu yıla ait olan kayıta Hacı Osmanoğlu ve Baltalıoğlu köylerinden bahsedilmektedir. Eğer ki bu köyleri farklı birer köy olarak düşünürsek 1891/1892 yıllarından sonraki kayıtlarda hem Kale-i Hacı Osmanlı ve Kale-i Baltalı hem de Hacı Osmanoğlu ve Baltalıoğlu köylerine rastlanmaması gerekmektedir. Ancak 1896 yılındaki kayıtlarda Hacı Osmanoğlu ve Baltalıoğlu köylerine rastlanmayıp, Kale-i Hacı Osmanlı ve Kale-i Baltalı köylerine rastlanmıştır. Muhtemelen bu iki köy aynı olup bazı yıllara ait olan kayıtlarda farklı şekillerde yazılmıştır. Bundan dolayı burada bahsi geçen köyler aynı köy olarak düşünülmüştür. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1281, 1285; Mustafa Bay, **age**, s. 115.

⁶⁵⁵ BOA, EV.d. 18838, s. 66; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279, 1281, 1285.

⁶⁵⁶ BOA, EV.d. 11855, s. 3; EV.d. 11421, s. 2.

⁶⁵⁷ BOA, EV.EMH., 253/100.

⁶⁵⁸ KMBC Vakfı'na gelir sağlayan yerlerin belirtildiği vakfiyeye ulaşılamamıştır. Ancak Konyalı'nın belirttiği üzere 1479 yılında kopya edilmiş olan Arapça bir hüccet mevcuttur. Konyalı kitabında iki yerde bu konuya değinmiştir. Fakat bu iki yerde vermiş olduğu bilgiler birbirinden biraz farklıdır. Bu farklılıklar gerekli yerlerde parantez için verilmiştir. Bahsedilen hüccetin aslına uygun olduğu Koçhisar ile Aksaray hâkimi Rıfat oğlu Seyyid Abdullah tarafından tasdik edilmiştir. Hüccetin üst kısmında Karaman vilayetinin umumi hâkimi Bektaş oğlu Mehmet'in, Aksaray kadısı Mehmet oğlu Ahmet'in ve Karaman livası vakıflarının müfettişi Süleyman oğlu Osman'ın bu hüccetin doğruluğunu ve yürürlükte kalmasını onaylayan ifadeleri vardır.

KMBC Vakfı'na sağlanan gelirler genellikle farklı şekillerde kaydedilmiştir. Örneğin R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında vakfa gelir sağlanan yerler ve gelir türleri ayrı ayrı belirtilirken⁶⁵⁹, R.1256-1261 (1840-1846) yılları arasındaki altı sene içinde elde edilen gelirler toplu halde verilmiştir⁶⁶⁰. Bunun dışındaki bazı kayıtlardaysa vakfın gelirinin nerelerden sağlandığı belirtilmiş olmakla birlikte bu gelirin hangi kalemlerden elde edildiği bilgisine yer verilmemiştir⁶⁶¹. Bazı kayıtlarda da gelir yerlerine ve türlerine dair hiçbir bilgi verilmeden sadece gelir miktarı belirtilmiştir⁶⁶².

KMBC Vakfı'na ait olan eldeki mevcut kayıtlara göre ilk olarak R.1252 yılı Mart ayının ilk gününden R.1253 yılı Şubat ayının son gününe kadar olan yani 13 Mart 1837 ile 12 Mart 1839 tarihleri arasında geçen zaman diliminde Rumdiğin köyünden 480 kuruş, Susadı köyünden 322 kuruş ve Göstük köyünden 290 kuruş olmak üzere buğday, arpa ve keten mahsullerinden elde edilen oşür hisselerinden toplam 1 092 kuruş gelir sağlanmıştır. Bu gelirin 429 kuruşu masraflara sarf edilmiş ve geriye fazladan 663 kuruş kalmıştır⁶⁶³. Daha sonraları vakfa R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında Rumdiğin ve Dadasun köylerinden

---

Hüccette davacı olarak Karamanoğlu Alaeddin oğlu Sultan Mehmet'in vakfının imamı ve mütevellisi olan Fazlullah oğlu Taceddin İbrahim gösterilmiştir. İbrahim oğlu (Ahi) Süleyman, (Mevlana) Hamza oğlu Mevlana Ali, Fazlullah oğlu Mahmut (Mehmet) ve Hasan (Hüseyin) oğlu Hacı Hayreddin bu davaya şahitlik etmiştir. Şahitler Karamanoğlu Mehmet Bey'in (Taceddin İbrahim'in) vakıf gelirlerini şu şekilde aktarmıştır: Serkiz ve Aleksera oğlu Taypış (Aletra oğlu Pişin) mezarları ile beraber Rumdiğin köyünün tamamı, Hisarcık, Altıntaş, Danişmentli, Arabacı, Gölkoru (Gölkuru), Kafırınarı, İbn-i Selime (İbnselime), Tavşancı mezarları ve tevvabi (kendisine) bağlı yerler, Susadı, Helvadere köylerinin tamamı, Meydan yeri diye bilinen tarla ve Aksaray'daki Beyceğiz değirmeninin yedide biri (yedide bir hissenin dörtte biri). *(Bunların dışında Mancıözü, Erikağacı, Özü, Marmasın çukuru, Gariban mezarları, Alayı/Alai köyü ile Düğüz, Belviran, Gökpınar, Taşkestik ve Sülümencik mezarlarını, Taceddin İbrahim Bey Aksaray şehri içinde yapılmış olan Karamanoğlu Alaeddin Bey'in oğlu Sultan Mehmet'in Camisi için vakfettiğini açıklamaktadır. Fazlullah oğlu Taceddin İbrahim bu vakfın Fatih Sultan Mehmet tarafından Aksaray'ın alınmasından sonraki ilk mütevellisidir. Onu Fatih Sultan Mehmet müteveli olarak tayin etmiştir. Kendisi aynı zamanda caminin imamıdır).*

Şahitler ayrıca şunları da ilave etmiştir: Vâkıfın şartına göre gelirin dörtte biri eskiden beri caminin işlerine sarf edilir ve geriye kalanı yediye (altıya) bölünür. Bu yediden birisi mütevelliyeye, birisi hatibe, birisi imama, ikisi hafızlara, son yedide bir de caminin müezzinleri, (muarrife), ferraşı ve kayyumuna (kayyımına) verilir. Vâkıfın ayrıca caminin imamına Aksaray'ın yakınındaki Yenice köyü civarında olan Erik denilen yerin ve Korucu tarlasının gelirlerinin verilmesini şart koşmuştur. Mehmet Bey Camii'nde müezzinlik yapanlara da Aksaray civarında Göктаş'taki tarlayı vakfetmiştir. Mehmet Bey Camii'nin ferraşı ve kayyumunun (kayyımının) da Kuru ve Ferhunde civarındaki tarlalardan faydalanmalarını şart koşmuştur. Vâkıfın caminin hatibinin bütün vakfa nazır olmasını da vakfiyesine koymuştur. Bu caminin tamirine ve bütün başka işlerine hasbi yani gönüllü, karşılık beklemeden bakacaktır. Bu hüccetten öğrendiğimize göre cami yaptıran Mehmet Bey'in vakfiyesi elde yoktur. Eğer olsaydı mütevellisi bunu hâkime verir, tasdik ettirir ve yürürlüğe koydururdu. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 974-975; 1268-1270.

⁶⁵⁹ BOA, EV.d. 11855, s. 3; EV.d. 11421, s. 2.

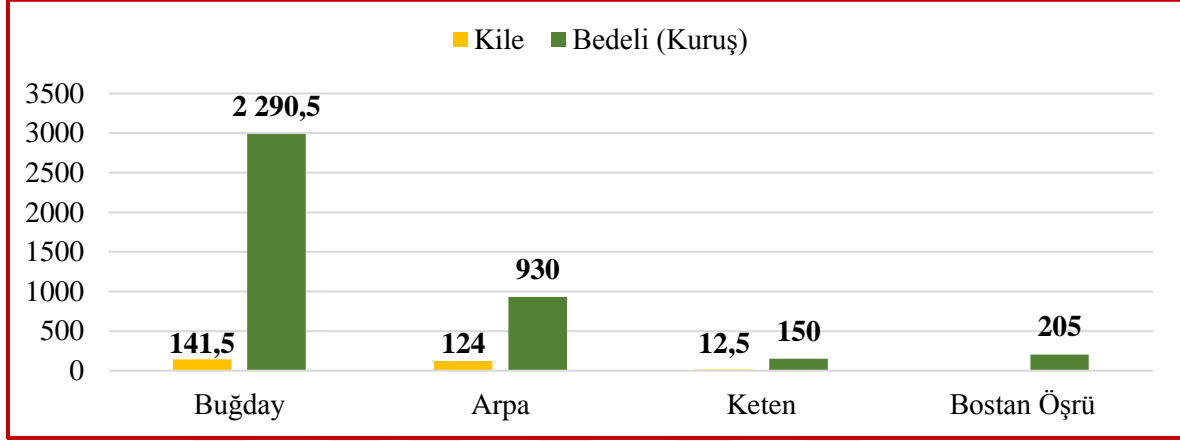
⁶⁶⁰ BOA, EV.EMH., 253/100.

⁶⁶¹ BOA, EV.MH., 1090/10; 1662/94.

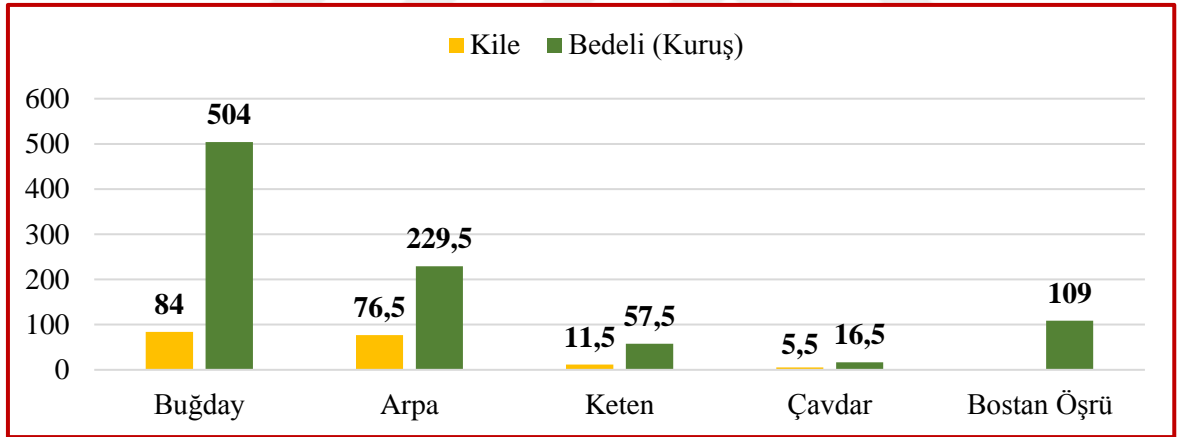
⁶⁶² BOA, EV.MH., 483/234.

⁶⁶³ BOA, EV.ZMT., 87/17; 87/129

buğday, arpa, çavdar keten ve bostan öşüründen gelir sağlanmıştır⁶⁶⁴. 1860'lı ve sonrasındaki yıllarda ise vakfın gelirleri genellikle muhasebe ve senet gibi çeşitli kayıtlardan tespit edilmektedir⁶⁶⁵.

Grafik 1: R.1256 (1840/1841) yılında Rumdiğın köyünden elde edilen gelir⁶⁶⁶

Grafik 2: R.1257 (1841/1842) yılında Rumdiğın köyünden elde edilen gelir⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ Vakfa gelir sağlayan köylerden elde edilen mahsullerin değerleri belirtilirken toplam ne kadar gelir elde edilmişse bu gelirlerin yarısı alınarak hesaplama yapılmıştır. Örneğin R.1256 yılında vakfa Rumdiğın köyünden toplam 4 275,5 kuruş gelir sağlanmış ve bu gelirin 180 kuruşu taşiriye (öşür) masrafına çıkılmış ve geriye 4 090,5 kuruş kalmıştır. R.1257 yılında ise toplam 916,5 kuruş gelir elde edilmiş ve bu gelirin 104,5 kuruşu taşiriye (öşür) masrafına çıkılmış ve geriye 812 kuruş kalmıştır. Masraflar çıktıktan sonra iki yılın toplamında 4 902,5 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu gelirin nısfı (yarısı) alınarak yani ikiye bölünmesi sonucu geriye ortalama 2 451 kuruş kalmıştır. Fakat belgelerde vakfa sağlanan gelirin, bu yarı hisse mi yoksa tamamı mı olduğu belirtilmemiştir. Ayrıca yarı hisse vakfa ait ise diğer hissenin nereye veya kime ait olduğu da belirtilmez. Bundan dolayı burada bizler toplam gelir ne ise onun vakfa ait olduğunu düşünerek hesaplamaları bu esas üzerine yapmış bulunmaktayız. Bkz. BOA, EV.d. 11855, s. 3; EV.MH., 1090/10.

⁶⁶⁵ BOA, EV.MH., 1662/94; 1090/10; 483/234; 797/18.

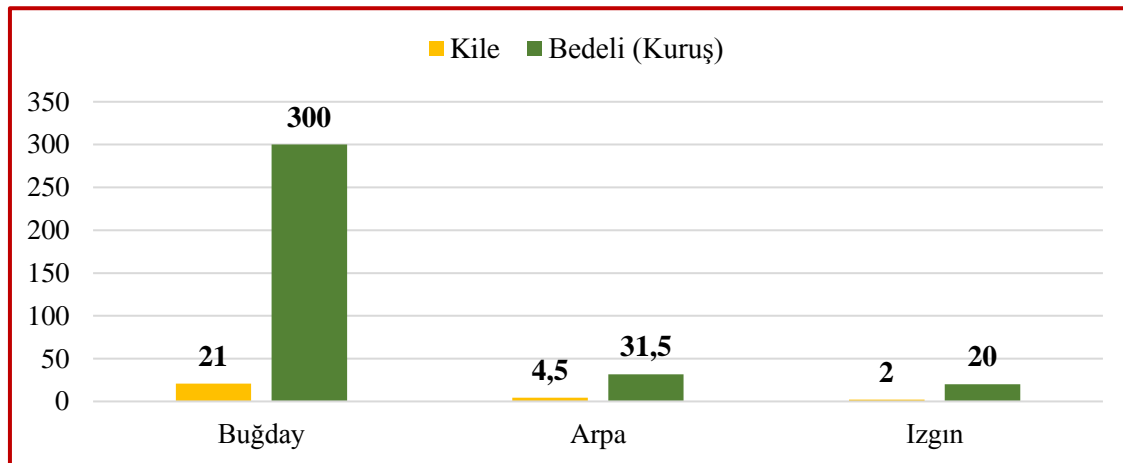
⁶⁶⁶ BOA, EV.d. 11855, s. 3.

⁶⁶⁷ BOA, EV.d. 11855, s. 3.

Grafik 1 ve 2’de görüldüğü üzere R.1256 yılı ile R.1257 yılında Rumdiğin köyünden buğday, arpa, keten, çavdar mahsulleri ve bostan öşründen KMBC Vakfı’na gelir sağlanmaktadır. Bu bağlamda bahsi geçenler arasında en değerli iki ürün kilesi⁶⁶⁸ R.1256 yılında 16 kuruş olan buğdaydır. Buğdayı sırasıyla kilesi 12 kuruş olan keten ve kilesi 7,5 kuruş olan arpa takip etmektedir. R.1257 yılında ise mahsullerin kilesi bazındaki fiyatlarının % 50’den fazla düşüş gösterdiği göze çarpmaktadır. Öyle ki R.1257 yılında buğdayın 1 kilesinden ortalama 6 kuruş, arpanın 1 kilesinden 3 kuruş, ketenin 1 kilesinden 5 kuruş ve çavdarın 1 kilesinden ise 3 kuruş elde edildiği görülmektedir.

R.1256 yılında toplamda 4 275,5 kuruş gelir sağlanırken R.1257 yılında fazladan çavdar mahsulünden gelir sağlanmasına rağmen toplamda 916,5 kuruşluk bir gelir elde edilmiştir. İki sene arasında toplamda beş kata yakın bir fark göze çarpmaktadır. Bunun sebebi ürün miktarında ciddi oranlarda görülen düşüştür. Buna göre R.1257 yılında bir önceki yıla göre alınan buğday mahsulü 1/6 (altıda bir), keten mahsulü 1/5 (beşte bir) ve arpa mahsulü 1/3 (üçte bir) oranında düşüş göstermiştir. Fiyatların bu şekilde değişmesi muhtemelen bahsi geçen yıllarda bir kuraklığın yaşanmasından kaynaklanmalıdır.

Neticede vakfa R.1256 yılında 4 275,5 kuruş ve R.1257 yılında ise 916,5 kuruş gelir sağlanmıştır. R.1257 yılındaki gelirin diğer yıla göre 3 359 kuruş kadar düşmesi vakfın bu dönemdeki ihtiyaçlarının istenildiği düzeyde karşılanamamasında oldukça etkili olduğu söylenebilir.

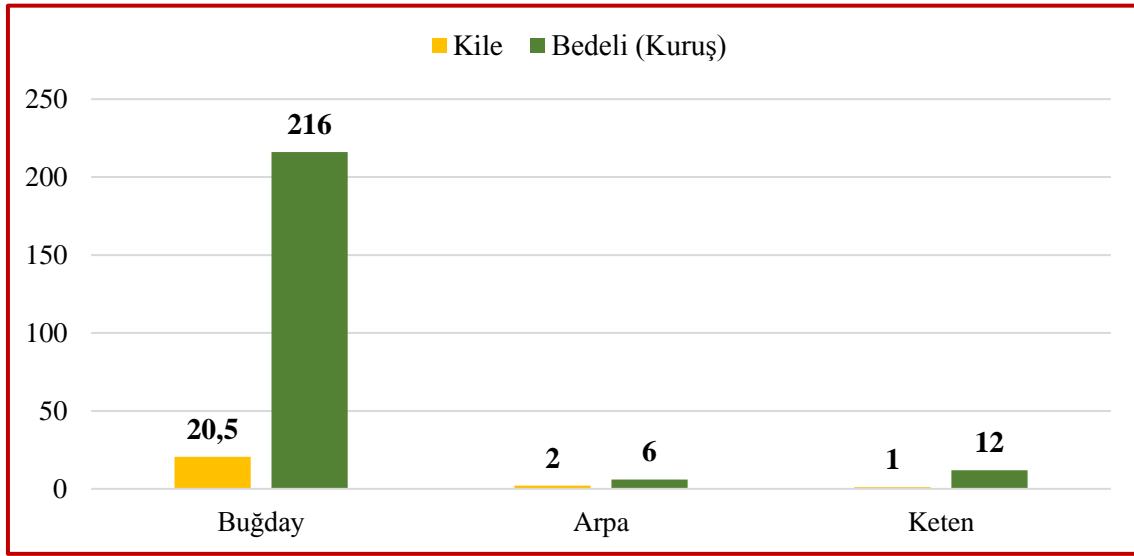
Grafik 3: R.1256 (1840/1841) yılı Dadasun köyünden elde edilen gelir⁶⁶⁹

⁶⁶⁸ Özellikle kuru meyve ve hububat ölçümünde kullanılan eski bir ölçektir. Bkz. Cengiz Kallek, “Kile”, *DİA*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 568.

⁶⁶⁹ BOA, EV.d. 11421, s. 2.

R.1256 yılında vakfa gelir sağlayan köylerden birisi de Dadasun köyüdür. Bu yılda vakfa buğday, arpa ve ızgın mahsullerinden toplamda 27,5 kileden elde edilen gelir 351,5 kuruştur. Bu gelirin 15 kuruşu çeşitli masraflara sarf edildikten sonra geriye 336,5 kuruş kalmıştır. R.1257 (1841/1842) yılında ise herhangi bir mahsulden gelir sağlandığına dair bir kayda rastlanmamıştır⁶⁷⁰. Grafikte de görüldüğü üzere Dadasun köyünden de en çok gelir buğday mahsulünden sağlanmıştır. Mahsullerin fiyatlarına baktığımız zaman ise 21 kileden 300 kuruş elde edilen buğdayın ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Grafik 4: R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında Hatip Seyyid Osman ve Seyyid Numan Efendiler ile İmam Şeyh Mustafa Efendi için ayrılan hisselerin toplam miktarı⁶⁷¹

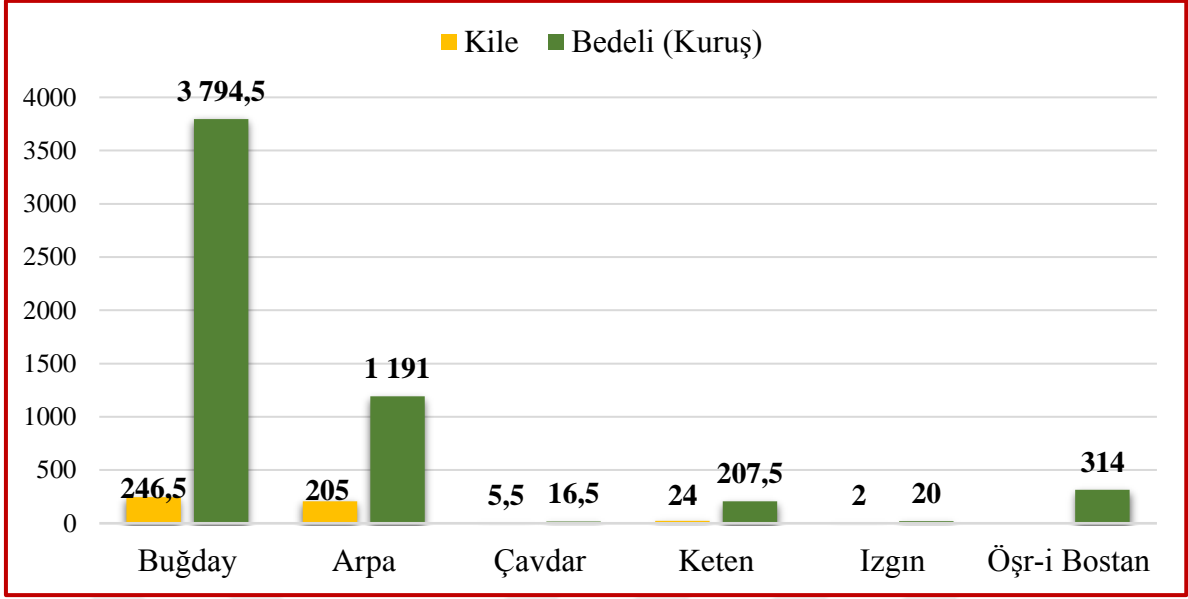
Grafikte görüldüğü üzere R.1256 ve R.1257 yıllarında camide görevli olan hatiplerden Seyyid Osman ve Seyyid Numan Efendiler ile caminin imamı Şeyh Mustafa Efendi için nereden elde edildiği belirtilmeyen buğday, arpa ve keten mahsullerinden gelir sağlanmıştır. Hatiplere ait olan hisse toplam 16,5 kileden elde edilen 141,5 kuruş⁶⁷² ve imama ait olan hisse ise sadece 7 kile buğdaydan elde edilen 92,5 kuruştur⁶⁷³. Böylece toplamda imam ve hatiplere verilmek üzere vakfa 23,5 kile mahsulden 234 kuruş gelir sağlanmıştır.

⁶⁷⁰ BOA, EV.d. 11421, s. 2.

⁶⁷¹ BOA, EV.d. 11855, s. 4; EV.d. 11855, s. 7.

⁶⁷² BOA, EV.d. 11855, s. 4.

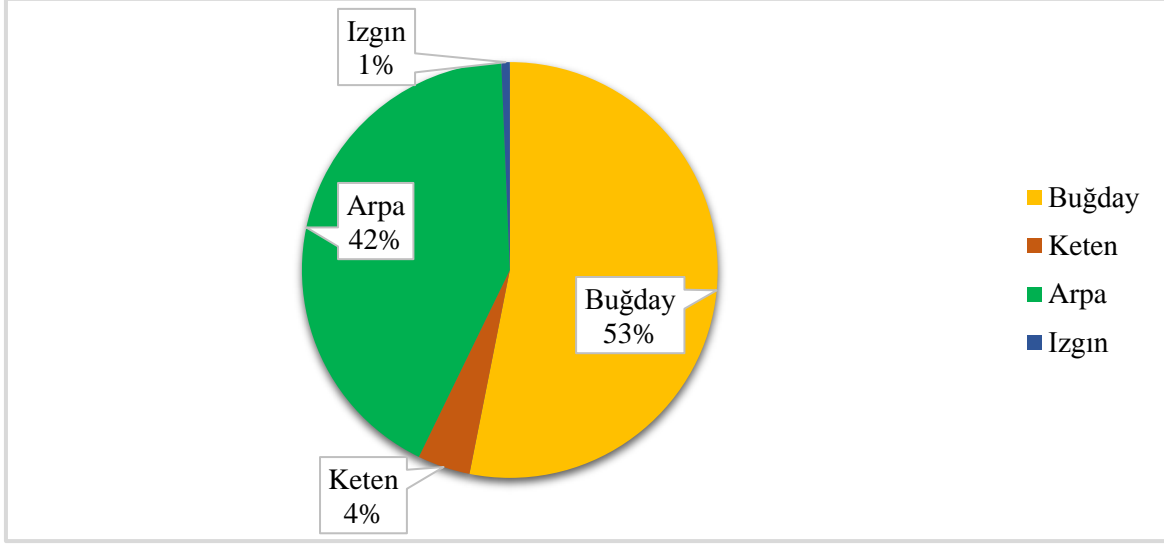
⁶⁷³ BOA, EV.d. 11855, s. 7.

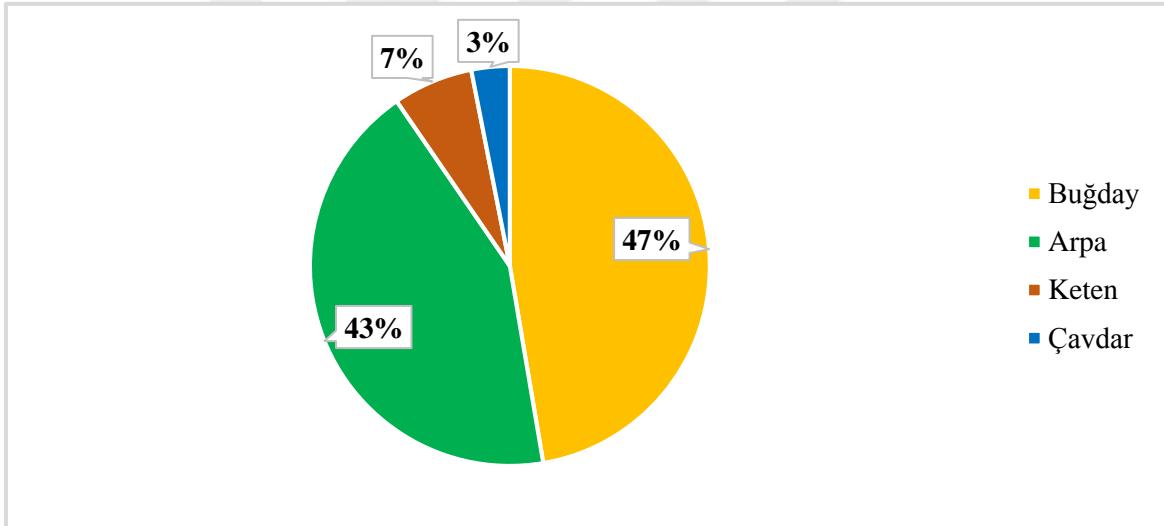
Grafik 5: R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında Rumdiğın ve Dadasun köylerinden elde edilen gelirin toplam miktarı⁶⁷⁴

Grafikte de görüldüğü üzere iki köyden elde edilen mahsullerden iki yıl içinde toplam olarak buğdayın 246,5 kilesinden 3 794,5 kuruş gelir elde edilmiş ve buğday en fazla gelir getiren ürün olmuştur. Daha sonra kile ve fiyat olarak değerlendirdiğimizde sırayla tahıllardan arpa, keten, çavdar ve ızgın gelmektedir. Bostan öşründen 314 kuruş elde edilmiş, buğday ve arpadan sonra vakfa en çok gelir sağlayan ürün olmuştur. Ancak burada bostan öşrünün kilesine dair bir bilgi verilmeden sadece miktarı belirtilmiştir.

⁶⁷⁴ BOA, EV.d. 11421, s. 2; EV.d. 11855, s. 3.

Grafik 6: R.1256 (1840/1841) yılında Rumdiğın ve Dadasun köylerinden sağlanan mahsuller ve elde edilen gelirlerin yüzdeleri dağılımı (kile)⁶⁷⁵

Grafik 7: R.1257 (1841/1842) yılında Rumdiğın köyünden sağlanan mahsuller ve elde edilen gelirlerin yüzdeleri dağılımı (kile)⁶⁷⁶

Grafik 6 ve 7’de görüldüğü üzere buğdaydan ortalama % 50 oranında bir gelir sağlanırken arpadan yaklaşık % 42-43 ve diğer ürünlerden ise % 1 ilâ % 7 oranında bir gelir sağlanmıştır. Bu durum bizlere göstermektedir ki buğday ve arpa günümüzde olduğu gibi 1800’lü yıllarda da Aksaray’da en çok yetiştirilen iki üründür.

⁶⁷⁵ BOA, EV.d. 11421, s. 2; EV.d. 11855, s. 3.

⁶⁷⁶ R.1256 yılında Dadasun köyünden buğday, arpa ve ızgından gelir sağlanırken, R.1257 yılında gelir sağlanmadığı görülmektedir. Bkz. BOA, EV.d. 11421, s. 2; EV.d. 11855, s. 3.

1840'lı yıllardaki kayıtlara göre KMBC Vakfı'na buğday, arpa, çavdar, ızgın ve keten⁶⁷⁷ gibi mahsullerden elde edilen oşür hisselerinden gelir sağlanırken 1860'lı ve daha sonrasındaki yıllarda muhasebe kayıtlarında vakfa hangi mahsullerden gelir sağladığı belirtilmemiş, sadece gelir sağlanan yer belirtilerek ne kadar miktar da gelir sağlandığı ve bu gelirin ne tür yerlere sarf edildiği çoğu kayıtta detaylı olarak belirtilmiştir⁶⁷⁸. Vakfın gelirlerine dair bazı bilgilere senetlerden de ulaşılmaktadır. Bu senetlerde sadece vakfa sağlanan gelir miktarı belirtilmiş ve bu gelirin nereden ve hangi kalemlerden sağlandığı ise belirtilmemiştir⁶⁷⁹.

Vakfa ait olan bazı kayıtlarda gelirinin beş yıllık olarak alındığı belirtilmektedir. Burada elde edilen gelire dair bir bilgi verilmemiştir. Bahsi geçen yıllardaki gelirlere dair kayıtlara da şu an için rastlanmamıştır. Bunun nedeni de belgelerin tasnif edilmemesi veya arşivde vakfın isminin farklı şekilde kaydedilmesidir. Veyahut bu kayıtların günümüze ulaşmamasından kaynaklıdır. Bahsi geçen yıllardaki kayıtlarda örneğin 1892 yılına ait olan bir belgede Karamanoğlu Mehmet ve İbrahim Beylerin inşa ettiği caminin köy ve mezralardan sağlanan gelirinin, yalnız Rumdiğin mezrasıyla Susadı köyünden 1867-1872 yılları arasındaki beş yıllık gelir olduğu, Üzengilik mezrasıyla diğer sekiz köyün mezrasından alınacak olan oşürün ise R.1289 (1873/1874) yılından R.1291 (1875/1876) yılına kadar geçen üç senenin bedellerinin üç yıllık olarak hesaplandığı belirtilmektedir. Bu üç yıla ait olan meblağın vakfa gönderilmesi vakfın mütevellisi tarafından talep edilmektedir⁶⁸⁰. Ayrıca 6 Ekim 1892 tarihinde Maliye Nezaretine gönderilen bir yazıda yine Karamanoğlu Mehmet ve İbrahim Beylerin inşa ettiği caminin Aksaray'a bağlı olan ve malum olan yani bilinen köylerden bazılarının aşarının R.1292 (1876/1877) yılına eklendiğini ve ortaya çıkan 4 000 kûsur kuruşun üçte birinin camide görevli olanlara verilmekte olduğunu ve bu meblağın maaşları karşılamadığını bundan dolayı geriye kalan köylerin beş yıllık gelirinin eklenerek R.1292 yılından beri biriken ve ödenmesi geciken beş yıllık bedelin belirlenmesi vakfın mütevellisi Niyazi Efendi tarafından rica olunmuştur⁶⁸¹.

1867-1872 yıllarındaki gelirlere dair arşiv kayıtlarında bir bilgiye rastlanmamıştır. Bundan dolayı bu yıllardaki vakfın gelir ve giderlerine dair bir bilgi verilememiştir. Ancak R.1288 (1872/1873) yılına ait olan muhasebe kaydında bu yıl ile birlikte R.1287 (1871/1872) yılının

⁶⁷⁷ BOA, EV.d. 11855, s. 3; EV.d. 11855, s. 4; EV.d. 11855, s. 5.

⁶⁷⁸ BOA, EV.MH., 1090/10; 1662/94.

⁶⁷⁹ BOA, EV.MH., 483/234.

⁶⁸⁰ VGMA, VYMDMP.d. 4119, s. 140.

⁶⁸¹ BOA, BEO., 83/6171.

gelirleri yazılmıştır. Ancak bu gelir Rumdiğın mezarısıyla Susadı köyünden değil Rumdiğın mezarısıyla Sorsoy köyünden elde edilmiştir. Muhtemelen 1867-1872 yılı arasındaki beş yıllık gelir R.1287 yılında toplanmış ve bu kayıt R.1288 yılına ait olan muhasebe kaydında bir bütün olarak tek kayıta verilmiştir.

Tablo 14: 19. Yüzyılda KMBC Vakfı'na Gelir Sağlayan Yerler ve Miktarları

Gelir Sağlanan Yıllar (Rumi/Miladi)	Gelir Sağlanan Yerler	Gelir Miktarı	
		Kuruş	Para
1252-1253 (1837-1839) ⁶⁸²	Rumdiğın, Göstük ve Susadı köyleri	1 092	00
1256-1257 (1840-1842) ⁶⁸³	Rumdiğın ve Dadasun köyleri	5 777,5	00
1256-1261 (1840-1846) ⁶⁸⁴	Rumdiğın köyü	7 300	00
1263 (1847/1848) ⁶⁸⁵	-	85,5	00
1264 (1848/1849) ⁶⁸⁶	-	55	00
1270 (1854/1855) ⁶⁸⁷	-	2 505	00
1276 (1860/1861) ⁶⁸⁸	-	8 227	00
1280 (1864/1865) ⁶⁸⁹	Sorsoy köyü ve Aksaray'ın merkezi	4 308	21
1285 (1869/1870) ⁶⁹⁰	Sorsoy köyü ve Aksaray'ın merkez	4 308	21
1286 (1870/1871) ⁶⁹¹	Sorsoy köyü ve Aksaray'ın merkezi	8 047	00
1288 (1872/1873) ⁶⁹²	Sorsoy, Rumdiğın ve Göstük köyleri	9 289	21
1289 (1873/1874) ⁶⁹³	Rumdiğın, Sorsoy, Göstük, Dadasun, Gelesin, Dügüz, Alayhan, Üzengilik ve Susadı köyleri ile Erikağacı mezarısı	16 615	00
1291 (1875/1876) ⁶⁹⁴	Aksaray'ın merkezi ile Üzengilik, Alayhan, Kale-i Hacı Osmanlı, Kale-i Baltalı, Süleymanhüyüğü, Dügüz, Göstük ve Dadasun köyleri	12 586	34
1300 (1884/1885) ⁶⁹⁵	-	3 578	00
1307 (1891/1892) ⁶⁹⁶	-	10 531	00

⁶⁸² BOA, EV.ZMT., 87/17; 87/129.

⁶⁸³ BOA, EV.d. 11855, s. 3; EV.d. 11855, s. 4; EV.d. 11855, s. 7; EV.d. 11421, s. 2.

⁶⁸⁴ BOA, EV.EMH., 253/100.

⁶⁸⁵ BOA, EV.MH., 372/559.

⁶⁸⁶ BOA, EV.MH., 372/533.

⁶⁸⁷ BOA, EV.MH., 483/234; 483/308.

⁶⁸⁸ BOA, EV.MH., 797/16; 797/18; 1037/242.

⁶⁸⁹ BOA, EV.MH., 1090/10; 1089/110.

⁶⁹⁰ BOA, EV.d. 18838, s. 60; EV.d. 18838, s. 66.

⁶⁹¹ BOA, EV.d. 18838, s. 50; EV.d. 18838, s. 113.

⁶⁹² BOA, EV.MH., 1662/78; 1662/94.

⁶⁹³ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁶⁹⁴ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

⁶⁹⁵ BOA, EV.MKT., 1465/330; 1470/38.

⁶⁹⁶ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1281.

Tabloda görüldüğü üzere R.1256-1261 yılları arasında geçen altı sene içinde vakfa Rumdiğin köyünden 7 300 kuruş değerinde bir gelir sağlanmıştır. Bu gelir buğday, arpa, yarım kovan öşürü ve malikâne hissesinden elde edilmiştir⁶⁹⁷.

R.1263 ve R.1264 yıllarında toplamda 140,5 kuruş⁶⁹⁸, R.1270 yılında 2 505 kuruş⁶⁹⁹ ve R.1276 yılında ise 4 010 kuruş değerinde bir gelir sağlanmıştır. R.1276 yılına ait olan gelirin 1 150 kuruşu masraflara çıkarıldıktan sonra geriye fazladan 2 860 kuruş kalmıştır⁷⁰⁰. Ayrıca aynı yıl içinde Hatip Seyyid Battal Efendi'ye verilmek üzere 67 kuruş⁷⁰¹ değerinde bir gelir daha sağlanmış ve böylece bu yıl vakfa toplamda 8 227 kuruş gelir sağlanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen yıllara ait olan kayıtların birçoğunda gelir ve giderler detaylı olarak belirtilmediğinden caminin gelir ve giderlerinin tam olarak neler olduğunu ve nerelerden sağlandığını bilememekteyiz. 1860'lardan sonraki yıllara ait olan bazı muhasebe kayıtları diğer yıllara göre biraz daha detaylı olarak tutulduğundan bu yıllardaki gelir ve giderler genel olarak tespit edilebilmektedir. Ayrıca bu kayıtlarda öşür hissesi yerine aşar hissesi ifadesi kullanılmıştır. Ancak hangi mahsullerden gelir elde edildiği belirtilmeden bu durum “*Sorsoy karyesinden aşar hissesi*”⁷⁰², “*Aksaray kasabasından aşar hissesi*”⁷⁰³, “*Aksaray kasabasından alınan aşar hissesi*” ve “*Alayhan köyünden alınan aşar hissesi*”⁷⁰⁴ gibi ifadeler ile belirtilmiştir⁷⁰⁵.

R.1280 yılında Sorsoy köyünden elde edilen 4 228 kuruş 30 para gelir doğrudan vakfa sağlanırken⁷⁰⁶ aynı yıl içerisinde Aksaray'ın merkezinden elde edilen 79 kuruş 31 para Hatip

---

⁶⁹⁷ BOA, EV.EMH., 253/100.

⁶⁹⁸ Bu yıllara ait olan arşiv belgelerinin içeriği genellikle varidat (gelirler) ve masarifat (masraflar/giderler) şeklindedir. Fakat gelirin nerelerden sağlandığına dair bir bilgi mevcut değildir. Belgenin genelinde bu yıla ait olan giderler ve bu giderlerin miktarları belirtilmiştir. Fakat burada varidat şeklinde belirtilen bir ifade olduğundan bu miktarlar vakfa sağlanan gelir olarak değerlendirilmiştir. Bir ihtimal vakfın gelirlerinin bir kısmı doğrudan burada belirtilen masraflara sarf edilmek için ayrılmış ve bundan dolayı genelinde olduğu gibi gelir ne ise gider de aynı miktarda olmuştur. Bkz. BOA, EV.MH., 372/533; 372/559.

⁶⁹⁹ BOA, EV.MH., 483/234; 483/308.

⁷⁰⁰ Kayıtlarda geriye kalan para 3 950 kuruş olarak belirtilmektedir. Fakat gelir-gider karşılaştırıldığı zaman geriye kalan para 2 860 kuruştur. Burada hesaplamayı yapan kişinin hatası olsun veya daha önceki yıldan belirli bir meblağ daha kalmış ve onunla birlikte 3 950 kuruş olsun bu durum kayıtlarda tam olarak açılanmadığı için bilinememektedir. Bkz. BOA, EV.MH., 1037/241; 1037/242; 797/18.

⁷⁰¹ BOA, EV.MH., 797/16.

⁷⁰² BOA, EV.d. 18838, s. 50.

⁷⁰³ BOA, EV.d. 18838, s. 66.

⁷⁰⁴ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1285.

⁷⁰⁵ Tanzimat'tan sonra maarif ve menafi' hisseleri eklenmek suretiyle hububattan alınan verginin sekizde bire çıkarılmasıyla öşür yerine çoğulu olan aşar ifadesi kullanılmıştır. Muhtemelen bundan dolayı da bu yıllarda öşürden ziyade aşar ifadesi kullanılmış olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın, *age*, C.2, s. 746; Ahmet Tabakoğlu, *agm*, s. 101.

⁷⁰⁶ R.1280 yılında ve diğer yıllara ait olan bazı muhasebe kayıtlarında vakfa aşar hissesinden gelir sağlandığı belirtilmektedir. Fakat bu hisselerinin nerelerden elde edildiğine dair bir açıklama yapılmamıştır. Daha önceki

Seyyid Battal Efendi için ayrılmıştır⁷⁰⁷. R.1285 yılında da yine aynı köyden aynı miktarda gelir elde edilmiştir⁷⁰⁸. Bu gelirin yanı sıra yine aynı yıl içerisinde Aksaray'ın merkezinden elde edilen 79 kuruş 31 para Hatip Seyyid Battal Efendi için ayrılmıştır⁷⁰⁹. R.1286 yılında Sorsoy köyünden 7 899 kuruş⁷¹⁰ ve bu yıl da Aksaray'ın merkezinden Hatip Seyyid Battal Efendi'ye verilmek üzere 148 kuruş ayrılmıştır⁷¹¹.

R.1288 yılındaki muhasebe kaydında R.1287 (1871/1872) yılında elde edilen aşar hissesinden de bahsedilmektedir. Buna göre R.1287 yılında Sorsoy köyünden 1 780 kuruş ve Rumdiğin köyünden 6 610 kuruş 37 para kalmış ve böylece vakfa toplam 8 930 kuruş 37 para gelir sağlanmıştır. Bunların yanı sıra R.1288 yılına ait olan kayıta Rumdiğin köyünden 3 539 kuruş 10 para ve Göstük köyünden 3 806 kuruş 9 para olmak üzere toplam 7 345 kuruş 19 para gelir sağlandığı belirtilmektedir⁷¹². Ayrıca bu yıl da Rumdiğin köyünden Hatip Seyyid Battal Efendi'ye verilmek üzere 898 kuruş 24 para aşar hissesinden gelir sağlanmıştır⁷¹³. Bununla birlikte toplamda vakfa 9 289 kuruş 21 para gelir sağlanmıştır.

R.1288 yılına ait olan hesapların tutulması kısaca gelirlerin belirtilmesinde tam olarak bir açıklık olmadığından vakfa ait olan farklı bir belge incelendiği zaman bu yıla ait gelirler hakkında daha farklı bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre Rumdiğin ve Göstük köylerinden elde edilen öşür hisselerinin vakfa verildiği ve bu yerlerin dışında ise Tavşanlı, Erikağacı, Aktaşderesi mezraları ile Düğüz, Alayhan, Süleymanhüyüğü, Susadı ve Üzengilik köylerinin öşür hasılatının hesaplandığında KMBC Vakfı'na 15 124 kuruşun ait olduğu belirtilmektedir. Ayrıca vakfa Nevşehir kazasındaki Dadasun köyünden de gelir sağlanmaktadır. Fakat mütevellinin elinde mevcut olan vakfiye sureti ile defterlerde kayıtlı olan bilgilere göre; Dadasun'a tabi bazı mezralardan elde edilen gelirlerin ne kadarı vakfa ne miktarı devlet hazinesine (miriye) ait olduğu ayırt edilemediğinden ve Dadasun köyünün ihtiyar meclisine bu durum sorulduğu zaman onlar da tam olarak bunu bilememiş, vakfa ait olan vakfiyenin aslı günümüze kadar ulaşmamış ve Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne ait olan

---

yıllara ait olan kayıtlarda vakfa genellikle buğday, arpa, çavdar vb. mahsullerden gelir sağlandığı göz önünde bulundurulsa burada da muhtemelen aynı mahsul türlerinden aşar alınmış olmalıdır. Fakat yine de farklı mahsullerden veya bostan, kovan vb. aşar hissesinden vakfa gelir sağlanmış olabilir. Bkz. BOA, EV.MH., 1090/10.

⁷⁰⁷ BOA, EV.MH., 1089/110.

⁷⁰⁸ BOA, EV.d. 18838, s. 60.

⁷⁰⁹ BOA, EV.d. 18838, s. 66.

⁷¹⁰ BOA, EV.d. 18838, s. 50.

⁷¹¹ BOA, EV.d. 18838, s. 113.

⁷¹² BOA, EV.MH., 1662/94

⁷¹³ BOA, EV.MH., 1662/78.

kayıtlarda da bu duruma dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bundan dolayı R.1288 senesine mahsuben 9 000 kuruş bedel ile ihale olunduğu belirtilerek bu bedelin yarı yarıya alınması kararlaştırılmıştır. Bütün bu durumların neticesinde vakfa köy ve mezralardan R.1288 senesi öşür bedelinden 15 000 kûsur kuruşun ait olduğu belirtilip vakfin gelirlerinin karıştığı geçen senelerin hesabının mümkün olmayacağı ve Nevşehir’de bulunan Dadasun köyünün arazisi olan mezralardan elde edilen hasılatın ise yarı yarıya alınacağı kararlaştırılmıştır⁷¹⁴.

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere R.1288 yılında vakfa gelir sağlayan yerlere baktığımız zaman R.1289 yılında da aynı yerlerden gelir sağlanmış. Muhtemelen R.1288 yılında bahsi geçen yerlerden elde edilen gelirler R.1289 yılındaki hesaba dâhil edilmiş olmalıdır. Çünkü R.1288 yılında Rumdiğin ve Göstük köylerinden elde edilen gelirin dışında farklı köy ve mezralardan gelir sağlandığı ve aşar hissesinden 15 000 kûsur kuruşun gelir elde edildiği belirtilmekteydi⁷¹⁵. Fakat R.1288 yılındaki muhasebe kaydında bir yıl öncesinden kalan 8 390 kuruş 37 para olduğu ve bunun dışında Rumdiğin ve Göstük köylerinin aşar hissesinden toplam 6 610 kuruş 37 paranın elde edildiği belirtilmiş ve toplamda 15 001 kuruş 34 para gelir sağlanmış⁷¹⁶. Daha önce de toplamda 15 000 kûsur gelir sağlandığı belirtilmiştir. Fakat bu gelir yaklaşık on ilâ on beş yerden elde edilen geliri ifade etmekte idi. Burada ise sadece üç yerden elde edilen gelir 15 000 kûsur kuruştur. Diğer yerlerden elde edilen gelirinde dâhil edilmesi ile bu gelir toplamda 30 000 kûsur kuruş olmalıdır. Burada ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bundan dolayı tahminen R.1288 yılında bahsi geçen köy ve mezraların R.1289 yılındaki muhasebe kaydında da karşımıza çıkması hasebiyle R.1288 yılında bahsi geçen gelirin bu yıla dâhil edilmeyip R.1289 yılındaki hesaba dâhil edilmiştir⁷¹⁷. Çünkü bir belgede de R.1283-1287 (1867-1872) yılı arasında Rumdiğin mezrasıyla Susadı köyünden elde edilen gelirin deftere kaydedildiğini ve Üzengilik ile sekiz köyün mezrasından elde edilecek gelir ile ilgili kayıtlarının tutulmasına R.1289 (1873/1874) yılında başlandığı belirtilir⁷¹⁸.

---

⁷¹⁴ BOA, EV.MKT., 871/438.

⁷¹⁵ BOA, EV.MKT., 871/438.

⁷¹⁶ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁷¹⁷ Bkz. İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁷¹⁸ VGMA, VYMDMP.d. 4119, s. 140.

Tablo 15: R.1289 (1873/1874) yılında KMBC Vakfı'na Gelir Sağlayan Yerler ve Miktarları⁷¹⁹

Gelir Sağlanan Yerler	Gelir Miktarı	
	Kuruş	Para
Rumdiğin köyü	3 390	00
Göstük köyü	5 800	00
Dadasun köyü	2 460	30
Erikağacı mezrası ve Aktaşderesi köyü	1 650	00
Gelesin, Düğüz ve Alayhan köyleri	3 350	00
Üzengilik köyü	370	00
Susadı köyü	20	00

KMBC Vakfı'na daha önceki yıllarda genellikle birkaç köyden gelir sağlanırken R.1289, R.1291 ve R.1307 yıllarında ortalama dokuz on yerden gelir sağlandığı görülmektedir. R.1289 yılında sekiz köy ve bir mezradan gelir sağlanırken R.1289 yılında Aksaray'ın merkezi ile sekiz köyden ve R.1307 yılında ise dokuz köyden gelir sağlanmaktadır. Bu üç yıla ait olan gelirleri değerlendirdiğimiz zaman en çok gelir 17 240 kuruş 30 para ile R.1289 yılında elde edilmiştir. R.1289, R.1291 ve R.1307 yıllarında vakfın geliri 10 000 kuruş üzerinde olurken diğer yıllardaki gelirler bu miktara ulaşamamıştır. Fakat bazı yıllara ait olan gelirler belirtilmediği için KMBC Vakfı'na daha önceki yıllarda tam olarak ne kadar miktarda bir gelir sağlandığı tespit edilememektedir.

⁷¹⁹ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

Tablo 16: R.1291 (1875/1876) yılında KMBC Vakfı'na Gelir Sağlayan Yerler ve Miktarları⁷²⁰

Gelir Sağlanan Yerler	Gelir Miktarı	
	Kuruş	Para
Aksaray'ın merkezi	3 161	10
Üzengilik köyü	229	24
Kale-i Hacı Osmanlı köyü	187	8
Kale-i Baltalı köyü	632	32
Alayhan köyü	1 174	16
Süleymanhöyüğü köyü	328	00
Düğüz köyü	729	24
Göstük köyü	3 418	00
Dadasun köyü	2 330	00

R.1289 (1873/1874) ve R.1291 yılları karşılaştırıldığı zaman R.1289 yılında vakfa on yerden gelir sağlandığı görülürken R.1291 yılında ise bu sayı dokuz düşmüştür. İlk zaman vakfa 17 240 kuruş 30 para gelir sağlanmışken iki yıl sonra hem gelir sağlayan yer sayısı azalmış hem de vakfın geliri 12 586 kuruş 34 paraya düşmüştür. Bununla birlikte bazı köylerden elde edilen aşar hissesinde de bir düşüşün olduğu görülmektedir. Örneğin Göstük köyünden elde edilen aşar geliri 5 800 kuruştan 3 814 kuruşa düşmüştür. Yaklaşık iki bin kuruş kadar bir düşüşün olduğu görülmektedir. Göstük köyünün dışında Dadasun ve Üzengilik köylerinden elde edilen aşar gelirlerinde de az da olsa bir düşüş olmuştur⁷²¹. Bu durum özellikle vakıfta görevli olan imam, hatip, müezzin ve müteveli gibi görevlilerin aldıkları ücretlere de yansımıştır. Örneğin R.1289 yılında hatip ve müteveliye ayrı ayrı 2 187 kuruş 20 para ödenirken R.1291 yılında 1 397 kuruş 20 para ücret ödenmiştir⁷²².

⁷²⁰ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1285.

⁷²¹ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279, 1285.

⁷²² İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279, 1285.

Tablo 17: R.1307 (1891/1892) yılında KMBC Vakfı'na Gelir Sağlayan Yerler ve Miktarları⁷²³

Gelir Sağlanan Köyler	Gelir Miktarı	
	Kuruş	Para
Rumdiğin	3 578	00
Üzengilik	165	20
Hacı Osmanoğlu	234	20
Baltalıoğlu	411	20
Alayhan	679	20
Süleymanhöyüğü	362	30
Düğüz	509	30
Göstük	2 852	30
Dadasun	1 763	30

R.1291 ve R.1307 yılları karşılaştırıldığı zaman her iki yılda da vakfa köy, mezra ve merkez olmak üzere dokuz yerden aşar geliri sağlanmaktadır. Toplam gelirlere baktığımız zaman R.1291 yılında 12 586 kuruş 34 para, R.1307 yılında ise 10 531 kuruş gelir sağlanmıştır. R.1291 ve R.1307 yılları arasında ortalama iki bin kuruş kadar bir düşüş olduğu görülmektedir. Örneğin R.1291 yılında Göstük köyünden 3 814 kuruş aşar hissesinden gelir sağlanırken R.1307 yılında bu gelir 2 852 kuruş 30 paraya düşmüştür. Bu da yaklaşık olarak 1 000 kuruş kadar bir düşüşün olduğunu göstermektedir. Dadasun köyünden elde edilen gelirden de bir düşüş olduğu görülmektedir. R.1291 yılında 2 330 kuruş gelir sağlanırken R.1307 yılında bu gelir 1 736 kuruş 30 paraya düşmüştür. Bu durum da Dadasun köyünden elde edilen gelirden 594 kuruş kadar bir düşüşün olduğunu göstermektedir⁷²⁴.

⁷²³ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1281.

⁷²⁴ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1281, 1285.

4.2. Giderler

KMBC Vakfı'nın giderlerini görevli maaşları, tamirat, vergi, aydınlatma, kilim, perde vb. ihtiyaçlar için sarf edilen ücretler oluşturmaktadır. Bu kalemler içerisinde en çok harcama görevlilerin maaşları için yapılmıştır⁷²⁵.

4.2.1. Görevli Maaşları

19. yüzyılda KMBC Vakfı'nda mütevellî, imam, hatip, müezzin, devrhan, cüzhan, kayyım, ferraş, saka⁷²⁶ ve eğitim öğretim görevlileri⁷²⁷ hizmet etmektedir. Bu görevlilerin maaşları vakfın gelirlerinden karşılanmaktadır⁷²⁸. Görevliler icra etmiş oldukları vazifelere göre genellikle günlük yarım ilâ iki akçe arasında bir ücret almakta olup bunun yanı sıra sene sonunda vakfa gelir sağlayan köy ve mezralardan elde edilen oşür hisselerinden de belirli hisseler almaktadır⁷²⁹. Görevlilerin maaşları icra etmiş oldukları görevlere ve hisselerine göre belirlenmektedir⁷³⁰. Bazı görevlilere ayrıyeten köy, mezra veya merkezdeki tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirlerden hisseler ayrılmıştır⁷³¹.

Vakfın gelir ve giderlerinde bazı senelerde büyük farklılıklar olması görevlilerin almış oldukları ücretlere de yansımıştır. Örneğin R.1289 (1873/1874) yılında vakfın sağladığı 16 615 kuruş gelirden hatibe 2 187 kuruş 20 para ödenirken⁷³², R.1291 (1875/1876) yılında elde edilen 12 586 kuruş 34 paradan hatibe 1 397 kuruş 20 para ödenmiştir. Bu durum gelirin ne derecede görevlilerin maaşlarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır⁷³³.

⁷²⁵ BOA, EV.MH., 1662/94; 1090/10; 372/559.

⁷²⁶ VGMA, Hd. 532, s. 152; Hd. 533, s. 139.

⁷²⁷ BOA, EV.MKT.CHT., 599/344.

⁷²⁸ BOA, EV.MH., 1090/10; 1662/94; İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁷²⁹ BOA, EV.MKT., 2182/150; VGMA, H.d. 886, s. 59.

⁷³⁰ BOA, EV.MH., 1090/10; 1662/94.

⁷³¹ BOA, EV.d. 11855, s. 4; EV.d. 11855, s. 7.

⁷³² İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁷³³ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1285.

Tablo 18: KMBC Vakfı Görevlilerinin R.1252-1253, R.1256-1257, R.1256-1261, R.1280, R.1285, R.1286, R.1288, R.1289, R.1291 ve R.1307 Yıllarında Aldıkları Ücretler (Kuruş, Para)⁷³⁴

Rumi Yıl	Görevliler						
	İmam	Hatip	Mütevelli	Müezzin	Kayyım	Ferraş	Cüzhan/ Devrhan
1252-1253 ⁷³⁵	110,5 kuruş	110,5 kuruş	110,5 kuruş	-	-	-	221 kuruş
1256-1257 ⁷³⁶	87,5 kuruş	130,5 kuruş	-	-	-	-	-
1256-1261 ⁷³⁷	1 sehm	1 sehm	1 sehm	-	-	-	2 sehm
1280 ⁷³⁸	616,28	616,22	616,20	105,20	-	462,10	811,10
1285 ⁷³⁹	2 407,13				-	-	-
1286 ⁷⁴⁰	5 285,10						
1288 ⁷⁴¹	1 029,23	1 816,4	1 029,23	1 029,23			2 059,3
1289 ⁷⁴²	2 187,20	2 187,20	2 187,20	729,6	729,7	729,7	3 750
1291 ⁷⁴³	1 397,20	1 397,20	1 397,20	1 397,20			2 235
1300 ⁷⁴⁴	2 975						
1307 ⁷⁴⁵	1 152	1 152	1 152	1 152			1 846

Tabloda görüldüğü üzere R.1252-1253 (1837-1839) yıllarındaki kayıtlarda vakıfta görevli olan müezzin, kayyım ve ferraşa dair bilgi verilmemiş ve bundan dolayı burada onlara ödenen ücrette belirtilememiştir. İmam, hatip ve mütevelliye aynı miktarda ücret ödenirken cüzhan ve devrhanlara bu ücretin iki katının ödendiği görülmektedir. Bu yıl toplam 1 092 kuruş gelir elde edilmiş ve bu gelirin 429 kuruşu çeşitli masraflara sarf edilmiş ve geriye fazladan kalan paranın ise görevlilere emaneten verildiği; imam, hatip ve mütevelliye birer

⁷³⁴ Tabloda verilen R.1252-1253 ve R.1256-1257 yıllarındaki miktarlar kuruş olarak yani yüz on buçuk kuruş şeklinde olup R.1280 ve R.1307 yılları arasındaki miktarlar ise örneğin 616 kuruş 28 para (616,28) olarak ifade edilmiştir.

⁷³⁵ BOA, EV.ZMT., 87/17.

⁷³⁶ BOA, EV.d. 11855, s. 4; EV.d. 11855, s. 7.

⁷³⁷ BOA, EV.EMH., 253/100.

⁷³⁸ BOA, EV.MH., 1090/10; 1662/110.

⁷³⁹ BOA, EV.d. 18838, s. 66.

⁷⁴⁰ BOA, EV.d. 18838, s. 113.

⁷⁴¹ BOA, EV.MH., 1662/94; 1662/78.

⁷⁴² İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁷⁴³ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

⁷⁴⁴ BOA, ,EV.MKT., 1465/330; 1470/38.

⁷⁴⁵ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1281.

sehm (hisse, pay) olmak üzere her birine 110,5 kuruş ve hafızlara (cüzhan ve devrhan) iki sehm olmak üzere 221 kuruş verildiği belirtilmektedir⁷⁴⁶.

R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında vakfa doğrudan bir gelir sağlanmış olup bu gelirin hangi kalemlere sarf edildiği belirtilmemiştir⁷⁴⁷. Ancak aynı yıl içinde imam ve hatipler için ayrıyeten bir gelir daha sağlanmıştır. Bundan dolayı bu yıla ait olan kısımda sadece imam ve hatibe ait olan ücretlerden bahsedilmiştir. Bu yıl hatip olarak görev yapan Seyyid Osman ve Seyyid Numan Efendilere görevleri karşılığında verilmek üzere nereden sağlandığı belirtilmeyen buğday, arpa ve keten mahsullerinden iki sene içinde elde edilen toplam 16,5 kileden 141,5 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu gelirden 11 kuruş öşür masrafı olarak çıkarılmış ve geriye kalan 130,5 kuruş eşit olarak hatiplere paylaştırılmıştır⁷⁴⁸. Yine aynı şekilde caminin imamı olan Şeyh Mustafa Efendi'ye verilmek üzere nereden sağlandığı belirtilmeyen buğday mahsulünden iki senede elde edilen toplam 7 kileden 92,5 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu gelirin 5 kuruşu öşür masrafı olarak çıkarılmış ve geriye kalan 87,5 kuruş kendisine imamlık görevi karşılığında verilmiştir⁷⁴⁹.

R.1256-1261 (1840-1846) yılları arasında geçen altı sene içinde Rumdiğin köyünden malikâne hissesinden 7 300 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu kayıta görevlilere ödenen ücretler sehm olarak belirtilmiştir. Buna göre imam, hatip, müezzin ve mütevellie birer sehm ödenirken hafızlara (cüzhan ve devrhan) iki sehm ödenmiştir⁷⁵⁰.

R.1285 (1869/1870) ve R.1286 (1870/1871) yıllarında vakfın giderleri toplu bir halde belirtilmiştir. Bu nedenle bu yıllar içinde görevlilerin her birine ne kadar ücret ödendiği belirlenememiştir. Ancak bahsi geçen yıllarda camide hatip olarak görevli olan kişiye ayrıyeten bir gelir tahsis edilmiş ve R.1285 yılında 60 kuruş 31 para⁷⁵¹ ve R.1286 yılında ise 111 kuruş ücret ödenmiştir⁷⁵².

R.1288 (1872/1873), R.1291 (1875/1876) ve R.1307 (1891/1892) yıllarındaki muhasebe kayıtlarında ise müezzin, kayyım ve ferraş bir başlık altında verildiğinden görevlilerin aldıkları ücretler de bir bütün halinde verilmiştir.

---

⁷⁴⁶ BOA, EV.ZMT., 87/17; 87/129.

⁷⁴⁷ BOA, EV.d. 11421, s. 2; EV.d. 11855, s. 3.

⁷⁴⁸ BOA, EV.d. 11855, s. 4.

⁷⁴⁹ BOA, EV.d. 11855, s. 7.

⁷⁵⁰ BOA, EV.EMH., 253/100.

⁷⁵¹ BOA, EV.d. 18838, s. 66.

⁷⁵² BOA, EV.d. 18838, s. 113.

1879 yılına ait olan bir belgede Seyyid Battal Efendi'nin vefatı üzerine yerine tayin olan Ali Efendi'nin ödemesi gereken berat harcı belirtilirken 1876 yılındaki gelir ve giderlere dair bilgiler de verilmiştir. Buna göre hatip olan görevlinin bir senelik gelirinin 6 262 kuruş olduğu belirtilmiştir. Bu gelirin 833 kuruşu berat harcı ve kâğıt masrafı olarak kesilmiştir⁷⁵³.

R.1300 (1884/1885) yılında ise 3 578 kuruş gelir elde edilmiş imam, hatip, müezzin ve diğer görevlilere 2 975 kuruş ödenmiştir. Geriye kalan 603 kuruştan 157 kuruş vefat eden cüzhana ait olup 446 kuruş ise devlet hazinesine aktarılmıştır. Vefat eden görevlilere ait olan o dönem ki meblağ vefat ettiği için hazineye ait olduğundan 603 kuruş olduğu gibi hazineye aktarılmıştır⁷⁵⁴.

Tabloya genel olarak baktığımız zaman görevlilerin bazı yıllarda aynı ücreti aldıkları görülmektedir. Fakat cüzhan ve devrhanlara ödenen ücretler diğer görevlilerin ücretinden daha fazladır. Bunun nedeni de camide çok sayıda cüzhan ve devrhanın görev yapmasından kaynaklanmaktadır. Diğer görevlilere ödenen ücretlere baktığımız zaman en yüksek ücretin hatibe, daha sonra sırayla imama ve mütevelliyeye ödendiği görülmektedir. Kayyım, ferraş ve müezzin olarak görev yapan kişilerin bir bütün halinde verilmesinden dolayı hangi görevliye ne kadar bir ücretin ödendiği tam olarak ortaya çıkarılamamaktadır.

4.2.2. Tamir Masrafları

I. Kılıçarslan'ın oğlu I. Mesut tarafından inşa ettirilen cami, ilk olarak II. Kılıçarslan zamanında yenilenmiş ve daha sonraları Karamanoğlu Mehmet Bey zamanında bir onarım görmüştür⁷⁵⁵. 1834 yılında Ulu Camii'nin bazı duvarları hasar görmüş ve bundan dolayı tamir edilmesi gerekli görülmüştür. Yapılan keşif sonucunda caminin 10 000 - 10 500 kuruş değerinde bir tamir masrafı ortaya çıkmıştır⁷⁵⁶. Vakfın muhasebe kayıtları incelendiği zaman caminin ilerleyen yıllarda da tamir gördüğü ve bunun için belirli meblağların sarf edildiği görülmektedir. Muhtemelen bazı senelerde şiddetli yağın yağmur ve kar yüzünden ya da geçen yıllar içinde bazı yerlerinin tahrip olması gibi nedenlerden dolayı Ulu Camii zaman zaman tamire muhtaç hâle gelmiştir⁷⁵⁷.

⁷⁵³ BOA, EV.MKT.CHT., 98/343.

⁷⁵⁴ BOA, ,EV.MKT., 1465/330; 1470/38.

⁷⁵⁵ İ. Hakkı Konyalı, **age**, s. 1227; **agm**, s. 274-275.

⁷⁵⁶ BOA, HAT., 546/26971.

⁷⁵⁷ BOA, EV.MKT., 871/438.

Ulu Camii'nin bazı senelerde çok fazla tamir masrafı ortaya çıkmıştır. Genelinde tamir masrafı 500 ilâ 4 000 kuruş arasında değişmekte iken 1877 yılına ait olan bir belgede caminin geçen yıllar içinde yıkılmaya yüz tuttuğu ve tamire muhtaç bir hâle geldiği belirtilmektedir. Yapılan incelemelere göre caminin tamir ettirilmesi için 298 000 kuruş gerekmektedir. Vakfa, öşür hissesinden sağlanan gelirlerin tamir masrafını karşılamadığı vakfın mütevellisi tarafından bir yazı ile Maliye Nezaretine bildirilmiştir. Yapılan incelemelerde vakfa köy ve mezralardan sağlanan öşür hisseleri ile devlet hazinesine ait olan hisselerin birbirine karıştığı görülmüştür. Müteveli bu durumun düzeltilmesi ve vakfa ait olan hisselerin gönderilmesi için daha öncesinde ve sonrasında bir dilekçe vermiştir. Evkaf-ı Hümayun Nezareti ise hazinesinin maddi yönden durumunun iyi olmadığı gerekçesiyle bu masrafın hazineden karşılanmasının pek mümkün olmadığını açıklamıştır. Bundan dolayı maliyece bu durumun çaresine bakılması istenilir⁷⁵⁸.

Konyalı, 1925 yılında caminin tamir edildiği sırada önceleri caminin içinde abdest musluğu olarak kullanılan ve daha sonraları ise caminin dışarısına çıkarılan Roma dönemine ait bir lahitten bahsetmektedir. Tamir sırasında bu lahit üzerine konan bir kitabede “*Ahaliden inayetle ve müftüden delaletle, Bihamdillah şüd müremmem bin üç yüz sal-ı hicretle*” (Ahalinin yardımı ve müftünün yol göstermesiyle Allah'a şükürler olsun H.1300 (M.1882/1883) yılında tamir edildi) yazmaktadır. Bu kitabenin caminin tamiri sırasında yıkılan eski kapının üstünde olduğu Konyalı'ya ahali tarafından söylenmiştir⁷⁵⁹. Ancak Konyalı bu tamirin içeriğine dair detaylı bir bilgi vermeden caminin H.1300/M.1882/1883 yılında tamir edildiğini söylemektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere 1877 yılında caminin geçen yıllar içinde yıkılmaya yüz tuttuğu ve tamire muhtaç bir hâle geldiği ve yapılan incelemelerde tamir işlemleri için 298 000 kuruşun gerektiği ve bu ücretin Evkâf-ı Hümayun Nezareti tarafından karşılanamayacağı belirtilmekteydi⁷⁶⁰. 1877 yılında ortaya çıkan tamir masrafı nezaret tarafından karşılanmamıştır. Konyalı'nın bahsettiği kitabede yazan “*ahalinin yardımıyla*” ifadesi göz önünde bulundurulsa muhtemelen 1877 yılı içerisinde veya sonrasında halkın maddi yardımlarıyla başlayan caminin tamiri H.1300/M.1882/1883 yılında tamamlanmış ve bu tamire dair kitabe caminin kapısının üstüne eklenmiş olmalıdır.

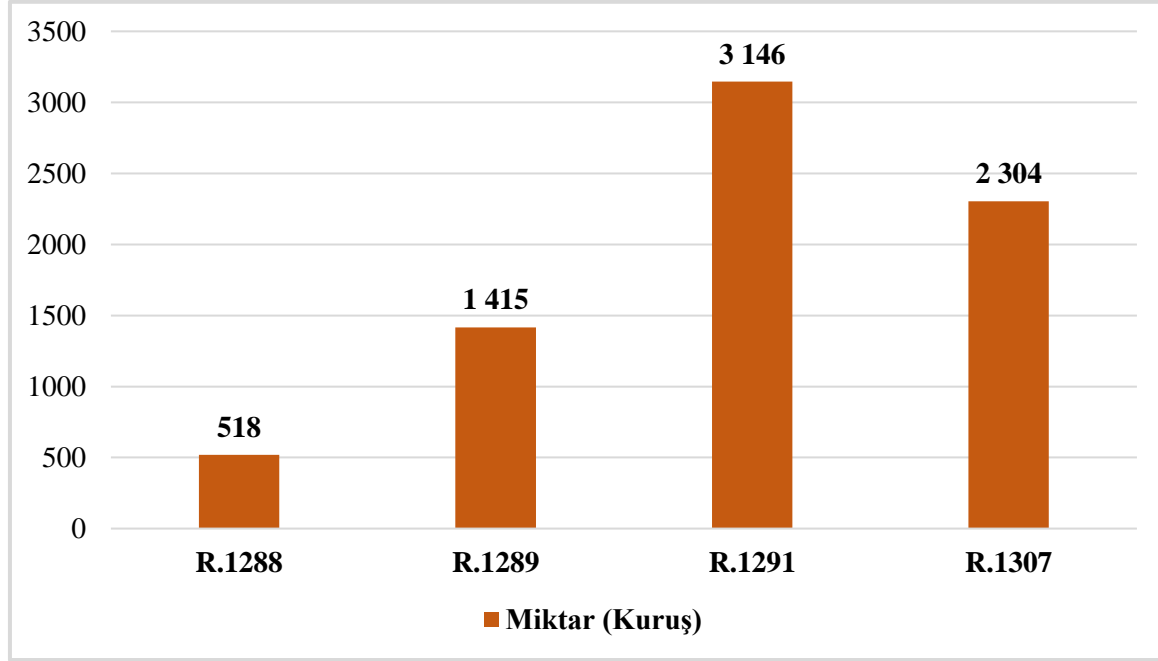
⁷⁵⁸ BOA, EV.MKT., 871/438.

⁷⁵⁹ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1235.

⁷⁶⁰ BOA, EV.MKT., 871/438.

Bu tamiratlarında dışında vakıf kayıtlarında caminin 1911 yılında tamir gördüğü ve bununla ilgili bir keşif defterinin düzenlendiği ve bu deftere göre 39 542 kuruş değerinde bir tamir masrafının ortaya çıktığı belirtilmektedir⁷⁶¹.

Grafik 8: Muhasebe kayıtlarına göre Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin tamir gördüğü yıllar ve bedelleri⁷⁶²

R.1285 (1869/1870)⁷⁶³, R.1286 (1870/1871)⁷⁶⁴, R.1288 (1872/1873)⁷⁶⁵, R.1289 (1873/1874)⁷⁶⁶, R.1291 (1875/1876)⁷⁶⁷ ve R.1307 (1891/1892)⁷⁶⁸ yıllarındaki muhasebe kayıtları caminin geçirmiş olduğu tamir masrafları hakkında önemli bilgiler vermektedir. R.1285 yılında 1 100 kuruş ve R.1286 yılında da 1 000 kuruş olmak üzere iki yıl içinde toplam 2 100 kuruş caminin masrafı olmuştur. Bu yıllardaki kayıtlarda caminin tamir masrafı ile diğer masraflar bir bütün olarak verilmiştir. Bundan dolayı tam olarak ne kadar tamir masrafı olduğunu bilmediğimiz bir miktar caminin tamirinde kullanılmıştır⁷⁶⁹. Grafikte de

⁷⁶¹ BOA, EV.MH.TIK., 116/4.

⁷⁶² BOA, EV.MH., 1662/94; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279, 1281, 1285.

⁷⁶³ BOA, EV.d. 18838, s. 60.

⁷⁶⁴ BOA, EV.d. 18838, s. 50.

⁷⁶⁵ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁷⁶⁶ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁷⁶⁷ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1281.

⁷⁶⁸ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

⁷⁶⁹ BOA, EV.d. 18838, s. 60; EV.d. 18838, s. 50.

görüldüğü üzere diğer yıllardaki tamir masrafları ayrıca belirtilmiştir. Buna göre R.1291 yılındaki tamir masrafına önemli miktarda pay ayrıldığı görülmektedir. Oluşan hasarın büyüklüğüne göre daha fazla para harcanabildiği gibi bazı yıllar tamir masrafının ortaya çıkmamış olması, caminin her yıl tamir edilmediğini de göstermektedir.

4.2.3. Aydınlatma, Kilim, Perde vb. Masrafları

19. yüzyılda KMBC Vakfı'na ait olan muhasebe kayıtlarında aydınlatma, hasır, kilim vb. masraflar bazen toplu olarak tek başlık altında verilmiştir⁷⁷⁰. Bundan dolayı vakfin bu tür giderleri tek başlık altında değerlendirilmiştir. Vakfin muhasebe kayıtları incelendiği zaman perde, burgu⁷⁷¹, süpürge, kilim, şamdan, kandil, revgan-ı şem ve bezir (mum ve bezir yağı) masraflarının olduğu görülmektedir⁷⁷².

Tablo 19: Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin Aydınlatma, Kilim, Perde vb. Masrafları ve Bedelleri

Rumi/Miladi Yıl	Gider türü	Miktar	
		Kuruş	Para
1263-1264 (1847-1849) ⁷⁷³	Perde, burgu ve kandil	140,5	00
1285 (1869/1870) ⁷⁷⁴	Tamir ve diğer masraflar	1 100	00
1286 (1870/1871) ⁷⁷⁵	Çeşitli masraflar	1 000	00
1288 (1872/1873) ⁷⁷⁶	Aydınlatma, süpürge ve şamdan	815	00
1289 (1873/1874) ⁷⁷⁷	Aydınlatma, kilim	825	00

R.1285 yılındaki kayıtlarda vakfin giderleri belirtilirken caminin ortaya çıkan masrafları ve tamir masrafı, R.1286 yılındaki kayıttan itibaren sadece ortaya çıkan masrafları şeklinde belirtilmiştir. Burada giderler ve miktarları ayrı ayrı belirtilmediği için nereye ne kadar bir miktar harcama yapıldığı bilinmemektedir. R.1288 ve R.1289 yıllarına baktığımız zaman

⁷⁷⁰ BOA, EV.MH., 1662/94; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁷⁷¹ Burgu; dönerek tahta ve benzeri maddeleri delmeye, delik açmaya tıpa ve benzeri maddeleri çıkarmaya yarayan alet. Bkz. İsmail Parlatır, **age**, s. 218.

⁷⁷² BOA, EV.MH., 1662/94; İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁷⁷³ BOA, EV.MH., 372/533; 372/559.

⁷⁷⁴ BOA, EV.d. 18838, s. 60.

⁷⁷⁵ BOA, EV.d. 18838, s. 50.

⁷⁷⁶ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁷⁷⁷ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

aydınlatma, kilim ve süpürge gibi masrafların ortalama 800 kuruş civarında olduğu görülmektedir. R.1285 ve R.1286 yıllarında da ortalama bu civarda bahsi geçen kalemlere harcama yapıldığı düşünülürse bu iki yılda tamir masrafı içinde 200-300 kuruş civarında bir para harcandığı söylenebilir.

4.2.4. Vergi (Maaş-ı Muharrer ve Harc-ı Muhasebe) Masrafı

Maaş-ı muharrer; önceden belirlenmiş, takdir edilmiş aylık anlamına, harc-ı muhasebe ise tutulan muhasebe kayıtları karşılığında alınan vergi, bedel anlamlarına gelmektedir⁷⁷⁸. Evkâf-ı Hümayun Nezareti tarafından tüm vakıfların gelirlerinden yaklaşık % 10 kadar maaş-ı muharrer ve % 2,5 kadar da harc-ı muhasebe olmak üzere toplam % 12,5 oranında vergi alınmıştır⁷⁷⁹. Fakat bu durum aşağıdaki grafikte görüleceği üzere her zaman böyle olmamıştır. KMBC Vakfı'na ait olan vergi giderlerini incelediğimiz zaman bu durumun vakıfta görevli olanların sayısına ve gelir miktarına göre değiştiği görülmektedir. Buna göre vakıftan bazı seneler yaklaşık % 9⁷⁸⁰, % 10⁷⁸¹, % 11⁷⁸², % 13⁷⁸³, % 19⁷⁸⁴ ve % 22⁷⁸⁵ oranında bir vergi alınmıştır. Örneğin R.1285 (1869/1870) yılında hatibe ayrıyeten 79 kuruş 31 para aşar hissesinden bir gelir sağlanmış ve bu gelirin 19 kuruşunun maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebe olarak ödendiği görülmüştür. Bu miktar da yaklaşık olarak gelirin % 25 oranına denk gelmektedir⁷⁸⁶. Bu örnekte de görüldüğü üzere eğer ki gelir bir kişiye ait ise ödenen vergi miktarının yüzdesi de o kadar fazladır⁷⁸⁷.

⁷⁷⁸ Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, s. 620, 623.

⁷⁷⁹ Kürşat Çelik, "R.1284 (M.1868-1869) Tarihli Muhasebe-i Evkaf-ı Hümayun Defteri'ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları", **VD**, S. 40 (2013), s. 158.

⁷⁸⁰ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

⁷⁸¹ BOA, EV.MH., 1662/94.

⁷⁸² İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁷⁸³ BOA, EV.MH., 1090/10.

⁷⁸⁴ BOA, EV.d. 18838, s. 60.

⁷⁸⁵ BOA, EV.d. 18838, s. 50.

⁷⁸⁶ BOA, EV.d. 18838, s. 66.

⁷⁸⁷ BOA, EV.d. 18838, s. 113; EV.MH., 1662/94.

Tablo 20: Muhasebe Kayıtlarına Göre KMBC Vakfı'nın Maaş-ı Muharrer ve Harc-ı Muhasebe Giderleri

Rumi Yıl	Toplam Gelir		Maaş-ı Muharrer		Harc-ı Muhasebe		Ödenen Vergi Toplamı	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
1280 ⁷⁸⁸	4 308	21	430	35	107	20	538	15
1285 ⁷⁸⁹	4 308	21	640	30	160	17	801	7
1286 ⁷⁹⁰	8 047	00	1 409	12	352	8	1 761	30
1288 ⁷⁹¹	9 289	21	793	25	199	-	992	25
1289 ⁷⁹²	17 240	30	1 500	-	375	-	1 875	00
1291 ⁷⁹³	12 586	34	1 055 Kuruş				1 055	00
1307 ⁷⁹⁴	10 531	00	1 316 Kuruş				1 316	00

Tabloda görüldüğü üzere vergi giderlerinde yıllar arasında bir istikrarsızlık söz konusudur. Bazı senelerde çok fazla iken bu durum bazı senelerde tam tersidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere vergi ödenirken sabit bir oran uygulanmamıştır. R.1291 ve R.1307 yıllarında olduğu gibi vakfın gelirinin çok olduğu senelerde fazla vergi ödenmesi gerekirken daha az ve gelirin az olduğunda ise daha fazla verginin ödendiği dikkat çekmektedir. Belirtilen yedi yıl içerisinde KMBC Vakfı'ndan toplamda 8 339 kuruş 37 para maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebe alınmıştır. Burada belirtilen yıllar dışında da muhakkak vergi gideri olmuştur. Fakat daha önce de belirtildiği üzere vakfa ait olan kayıtların çoğunda gelir ve gider detaylı olarak belirtilmediği için bu yıllarda ne kadar vergi ödendiği bilinmemektedir.

⁷⁸⁸ BOA, EV.MH., 1090/10; 1089/110.

⁷⁸⁹ BOA, EV.d. 18838, s. 60; EV.d. 18838, s. 66.

⁷⁹⁰ BOA, EV.d. 18838, s. 50; EV.d. 18838, s. 113.

⁷⁹¹ BOA, EV.MH., 1662/78; 1662/94.

⁷⁹² İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1279.

⁷⁹³ R.1291 ve R.1307 yılında maaş-ı muharrer ve harc-ı muhasebe birlikte verilmiş ve bundan dolayı tabloda giderler tek karede verilmiştir. Bkz. İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1285.

⁷⁹⁴ İ. Hakkı Konyalı, *age*, C. 1, s. 1281.

Tablo 21: KMBC Vakfı'nın 19. Yüzyıldaki Gelir ve Giderleri

Rumi Yıl	Gelir		Giderler					
			Görevli maaşları (imam, hatip muezzin, mütevelli, kayım, ferraş, cüzhan ve devrhan)		Kandil, mum, perde, halı, kilim, süpürge, tamir vb.		Vergi	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
1252-1253 ⁷⁹⁵	1 092	00	1 092 (kuruş)		-	-	-	-
1256-1257 ⁷⁹⁶	5 777,5	00	218 (kuruş)		-	-	-	-
1256-1261 ⁷⁹⁷	7 300	00	-	-	-	-	-	-
1263 ⁷⁹⁸	85,5	00	-	-	85,5	-	-	-
1264 ⁷⁹⁹	55	00	-	-	55	-	-	-
1270 ⁸⁰⁰	2 505	00	-	-	-	-	-	-
1276 ⁸⁰¹	8 227	00	-	-	-	-	-	-
1280 ⁸⁰²	4 308	21	3 770	21	00	-	538	15
1285 ⁸⁰³	4 308	21	2 407	12	1 100	-	801	7
1286 ⁸⁰⁴	8 047	00	5 285	10	1 000	-	1 761	30
1288 ⁸⁰⁵	9 289	21	6 963	36	1 333	-	992	25
1289 ⁸⁰⁶	16 615	00	12 500	00	2 240	-	1 875	00
1291 ⁸⁰⁷	12 586	34	8 385	00	3 146	34	1 055	00
1300 ⁸⁰⁸	3 578	00	2 975	00	-	-	-	-
1307 ⁸⁰⁹	10 531	00	6 911	00	2 304	00	1 316	00

⁷⁹⁵ BOA, EV.ZMT., 87/17; 87/129.

⁷⁹⁶ BOA, EV.d. 11855, s. 3; EV.d. 11855, s. 4; EV.d. 11855, s. 7; EV.d. 11421, s. 2.

⁷⁹⁷ BOA, EV.EMH., 253/100.

⁷⁹⁸ BOA, EV.MH., 372/559.

⁷⁹⁹ BOA, EV.MH., 372/533.

⁸⁰⁰ BOA, EV.MH., 483/234; 483/308.

⁸⁰¹ BOA, EV.MH., 797/16; 797/18; 1037/242.

⁸⁰² BOA, EV.MH., 1090/10; 1089/110.

⁸⁰³ BOA, EV.d. 18838, s. 60; EV.d. 18838, s. 66.

⁸⁰⁴ BOA, EV.d. 18838, s. 50; EV.d. 18838, s. 113.

⁸⁰⁵ BOA, EV.MH., 1662/78; 1662/94.

⁸⁰⁶ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1279.

⁸⁰⁷ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1285.

⁸⁰⁸ BOA, EV.MKT., 1465/330; 1470/38.

⁸⁰⁹ İ. Hakkı Konyalı, **age**, C. 1, s. 1281.

Tabloda görüldüğü üzere R.1252-1253 (1837-1839) yıllarındaki gider kalemini sadece görevli maaşları oluşturmaktadır. Çünkü bu yıla ait olan kayıta sadece imam, hatip, müezzin ve hafızlara (cüzhan ve devrhan) ücret ödendiği belirtilmiştir⁸¹⁰. R.1256-1257 (1840-1842) yıllarında vakfa doğrudan bir gelir sağlanmıştır. Bu gelirin hangi kalemlere harcandığı belirtilmemiştir⁸¹¹. Ancak aynı yıl içinde imam ve hatipler için ayrıyeten bir gelir sağlandığı görülmekte olup bu gelirin toplamı 218 kuruştur⁸¹². R.1256-1261 (1840-1846) yılları arasında 7 300 kuruş gelir elde edilmiştir. Bu yıla ait olan kayıta görevlilere ödenen ücretler açıkça belirtilmeyip sehm olarak belirtilmiştir. Buna göre imam, hatip, müezzin ve mütevelliyeye birer sehm ödenirken hafızlara (cüzhan ve devrhan) iki sehm ödenmiştir⁸¹³.

R.1263 (1847/1848) ve R.1264 (1848/1849) yıllarına toplamda 140,5 kuruş gelir sağlandığı belirtilmiş ve bu gelir kandil, perde ve burgu masraflarına sarf edilmiştir⁸¹⁴. R.1270 (1854/1855) yılında 2 505 kuruş⁸¹⁵ ve R.1276 (1860/1861) yılında ise 4 010 kuruş gelir elde edilmiştir. Fakat bu yıllara ait olan gelirlerin hangi kalemlere sarf edildiği belirtilmemiştir⁸¹⁶. Ancak R.1276 yılında Hatip Seyyid Battal Efendi'ye verilmek üzere 67 kuruş değerinde bir gelir daha sağlanmış ve bununla birlikte bu yıl toplamda 8 227 kuruş gelir sağlanmıştır⁸¹⁷. R.1300 (1884/1885) yılında ise görevlilere ödenen maaşlar belirtilirken diğer kalemlere ne kadar bir meblağ ayrıldığı belirtilmemiştir.

Tabloya genel olarak baktığımız zaman ortalama olarak elde edilen gelir 94 306 kuruştur. Bu gelirin ortalama 50 508 kuruşla gider kalemini görevli maaşları, 11 264 kuruşla aydınlatma, kilim, süpürge, tamir vb. masrafları ve 8 339 kuruşla vergi masrafının oluşturduğu görülmektedir. Bu masraf kalemlerinden görevli maaşları % 72'ye, aydınlatma, kilim, süpürge, tamir vb. masrafları % 16'ya ve vergi masrafı ise % 12'ye tekabül ettiği dikkat çekmektedir.

⁸¹⁰ BOA, EV.ZMT., 87/17; 87/129.

⁸¹¹ BOA, EV.d. 11421, s. 2; EV.d. 11855, s. 3.

⁸¹² BOA, EV.d. 11855, s. 4; EV.d. 11855, s. 7.

⁸¹³ BOA, EV.EMH., 253/100.

⁸¹⁴ BOA, EV.MH., 372/533; 372/559.

⁸¹⁵ BOA, EV.MH., 483/234; 483/308.

⁸¹⁶ BOA, EV.MH., 1037/241; 1037/242; 797/18.

⁸¹⁷ BOA, EV.MH., 797/16.

SONUÇ

İslam devletlerinin Aksaray'a hâkim olmasından sonra başta hükümdarlar olmak üzere birçok hayırsever tarafından burada cami, mescit, medrese, mektep, zaviye vb. hayrî müesseseler inşa edilmiş ve bu müesseselerin faaliyetlerini uzun yıllar boyunca devam ettirebilmeleri amacıyla menkul ve gayrimenkuller gelir olarak vakfedilmiştir.

Aksaray'da Anadolu Selçukları, Karamanoğulları ve Osmanlılar dönemlerinde inşa olan birçok yapının varlığını 19. yüzyıla kadar koruduğu ve bunun vakıflar sayesinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü çok sayıda dini, eğitim ve kültürel amaçla insanlara hizmet eden müesseselerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması, görevlilerinin maaşlarının ödenmesi ve tamirlerinin gerçekleştirilmesi için yapılan masraflar vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde Aksaray'da cami, mescit, medrese, zaviye vb. birçok vakıf müessesesinin ismine ulaşılmış olup bu müesseselerin büyük bir kısmının nerede, hangi yıllarda, kimler tarafından yaptırıldığı, buralarda kimlerin hangi görevlerde buldukları, gelirlerin miktarı ve bu gelirlerin nerelerden sağlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca vakıfların giderlerine dair ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır ki bu veriler Aksaray tarihi için büyük bir önem arz etmektedir. Öyle ki insanların cami, mescit, medrese vb. müesseseleri inşa ettirebilmeleri ve buradaki görevlilerin maaşlarını ödeyebilmeleri, 19. yüzyılda Aksaray'ın ekonomik durumunu bir nebze de olsa ortaya koymaktadır.

Vakıfların, gelirlerini genellikle buğday, arpa, çavdar, burçak ve ızgın gibi mahsullerden sağlıyor olması, şehirdeki tarımsal faaliyetin 19. yüzyılda hububat ağırlıklı olduğuna bir işarettir. Hububatın yanı sıra vakıflara bağ, kırmızı boya ve kovan öşürlerinden gelir sağlandığı görülmektedir ki bu da bizlere Aksaray'da tarımsal faaliyetin yanı sıra bağcılığın, arıcılığın ve dokumacılığın 19. yüzyılda halkın geçim kaynakları arasında yer aldığını ve Aksaray ekonomisinde de önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Vakıflarına gelir sağlayan yerler genellikle Aksaray'a bağlı olan köyler olmuştur. Ancak Niğde'ye bağlı Lemye ile Nevşehir'e bağlı olan Dadasun gibi köylerden de buradaki vakıflara gelir sağlandığı görülmüştür. Vakıfların gelirlerinin büyük bir çoğunluğunu öşür hisselerinin oluşturduğu ve bu öşür hisselerinin de çoğunlukla buğday ve arpa mahsulünden elde edildiği görülmektedir. Elde edilen mahsuller ve miktarları dikkate alındığı zaman

Aksaray’da günümüzde olduğu gibi 19. yüzyılda da tahıllar içerisinde buğday ve arpanın ilk sırada yer aldığı söylenebilir.

Aksaray’da 19. yüzyılın başlarında nadiren görülmekte olan para vakıflarının bu yüzyılın son çeyreğine geldiği zaman yaygınlaştığı dikkat çekici bir özelliktir. Özellikle merkezden ziyade Aksaray’a bağlı olan köylerin birçoğunda bu tür vakıfların kurulduğu görülmüştür. 19. yüzyıl öncesinde bazı köylerde cami mevcut olsa da kurulan para vakıfları sayesinde 19. yüzyılın sonlarına doğru birçok köyde yeni bir cami inşa edilmiştir. Bu da köy sakinlerinin cuma ve bayram namazlarını uzak yerlerdeki camilere gitme meşakkatini çekmeden kendi köylerinde eda edebilmelerine imkân sağlanmıştır.

Vakıfların gelirleri ile cami, mescit, medrese, muallimhane, mektep, hângâh, zaviye ve tekke gibi hayrî müesseselerde görevli olan imam, hatip, müezzin, vaiz, müteveli, zaviyedar, müderris, kayyım, ferraş, cabi, devrhan ve cüzhan gibi görevlilerin maaşlarının ödenmesi başta olmak üzere, müesseselerin tamiri, hasır, kilim, perde, mum, kandil, şamdan, süpürge, itaam-ı taam, vergi vb. masrafları karşılanmıştır. Bazen de elde edilen gelirlerin bir kısmı ile nadiren de olsa bazı vâkıfların ruhu için yemek verildiği görülmüştür.

Aksaray’da vakıf kuran ve bu vakıflarda görevli olan kişiler seyyid, şeyh, derviş, efendi, molla, hafız, kâtip, baba, hacı, hoca, bey, ağa, çavuş, kethüda, kâhya, çelebi, hâce, sultan ve hatun gibi unvanlar ile anılmıştır. Vakıf kuran veya hayrî bir müessese inşa eden hayır sahipleri genellikle erkeklerden oluşmakta olup nadiren de olsa Hemşire Hatun, Leyla Hatun, Marziye Hatun ve Ana Sultan gibi kadın hayır sahiplerine de rastlanmıştır.

Cami, mescit, medrese vb. müesseselerde görev icra eden kişiler sadece bir vakıfta görevli olmayarak aynı anda birden çok vakıfta görev almışlardır. İki görevi bulunan kişilerden bazılarının icra ettikleri görevlerden sadece birisi için ücret aldıkları ve diğer bir görevi ise karşılık beklemeden Allah rızası için icra ettikleri görülmüştür.

Aksaray’daki dini ve kültürel eserler içerisinde günümüzde Ulu Camii ismiyle anılan Karamanoğlu Mehmet Bey Camii’nin büyük bir önemi bulunmaktadır. Karamanoğlu II. Mehmet Bey’in caminin tamiratını gerçekleştirmesi nedeniyle cami onun ismiyle anılsa da bu caminin banisi Anadolu Selçuklu sultanlarından I. Kılıçarslan’ın oğlu I. Mesut’tur. Cami 19. yüzyılda bazı tamirler görmüş olup bağlı olduğu vakıf sayesinde varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiştir. Yaptığımız bu çalışma da göstermiştir ki Karamanoğlu Mehmet Bey Camii 19. yüzyılda da Aksaray’ın en önemli camisidir.

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'nın gelir ve giderlerini incelediğimizde 19. yüzyılda vakfın mali durumunun iyi olduğu ve elde edilen gelirlerin genellikle görevli maaşlarına, tamir, kandil, mum yağı vb. masraflarına yetebildiği görülmüştür. Vakfın gelirinin başlıca kaynağı öşür hisseleri olup özellikle Rumdiğin, Sorsoy ve Göstük köylerinden elde edilen meblağ vakfın gelir kısmının ortalama % 50'sini oluşturmaktadır. Yani Dadasun, Alayhan, Aktaşderesi, Erikağacı, Süleymanhüyüğü, Susadı, Üzengilik, Düğüz, Gelesin, Kale-i Hacı Osmanlı/Hacı Osmanoğlu ve Kale-i Baltalı/Baltalıoğlu gibi köy ve mezarlar ile merkezden elde edilen gelirin toplamından daha fazladır. Ayrıca diğer vakıflara birkaç yerden gelir sağlanırken Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Vakfı'na ortalama on beş yerden gelir sağlanmaktadır. Bu durumda vakfın önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir. Birçok köyden gelir sağlanması ve buralardan sağlanan gelirin büyüklüğü, bazı dönemlerde aynı anda birden çok imam, hatip, müezzin, cüzhan ve devrhan gibi görevlilerin vazife almasına imkân sağlamıştır. Aynı zamanda diğer vakıflarda genellikle üç beş tane görev ve bu görevleri icra eden kişiler bulunurken Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde ortalama on görev ve bu görevleri icra eden birçok görevli bulunmaktadır. Bu ve benzeri durumlar cami ve vakfın 19. yüzyılda Aksaray'ın en önemli dini, kültürel ve tarihsel değerlerinden birisi olduğunu açıkça göstermektedir.

Vakfa sağlanan gelirlerle imam, hatip, müezzin, müteveli, kayyım, ferraş, devrhan, cüzhan ve sakaların maaşları ödenmiş olup geriye kalan meblağ ile caminin tamiri, hasır, kilim, perde, kandil ve vergi gibi masrafları karşılanmıştır. Vakfın giderleri karşılaştırıldığı zaman gelirlerin önemli bir bölümünün, yaklaşık % 70-80'inin görevlilerin maaşlarına harcandığı göze çarpmaktadır. Bu görevlilerden de en çok ücretin hatiplere ödendiği görülmüştür.

Vakıfta, 19. yüzyılda vazife alan kişilerin sayısı yaklaşık doksan yüz kadar olup bu sayının büyük bir çoğunluğunu devrhan ve cüzhanlar oluşturmaktadır. Vakıfta görevli olan kişilerin genellikle seyyid, şeyh, efendi, molla, hafız, hacı ve hoca unvanlarını kullandıkları görülmektedir. Burada görevli olan kişiler yapmış oldukları görevler karşılığında genellikle günlük yarım akçe ilâ iki akçe arasında bir ücret almışlardır. Günlük olarak aldıkları bu akçelerin yanı sıra sene sonunda vakfa sağlanan gelirden de görevlerine ve hisselerine göre belirli bir ücret almışlardır. Görevlilere ödenen bu ücretin yaklaşık 200 ilâ 2 200 kuruş arasında değiştiği görülmüştür. Görevliler icra etmiş oldukları her görev için ayrı ücret almıştır. Vakfa ait olan bazı kayıtlardan anlaşıldığı üzere imamlar ve hatiplere bazı yerlerden ayrıca bir gelir de tahsis edilmiştir.

19. yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey Camii ile ilgili dikkat çeken hususlardan birisi de içerisindeki tarihi öneme sahip olan kilim ve seccadelerin çalınmasıdır ki bu hırsızlığı yapan kişinin suçu cezasız kalmamış ve bu görevlinin vakıf ile olan ilişkisi kesilmiştir.

Vakıfta görevli olanların vefatları üzerine yerlerine öncelikli olarak ehliyet sahibi olan oğullarının tayin edildiği görülmektedir. Bu durumda bir nevi imamlık, hatiplik, müezzinlik, kayyımlik ve ferraşlık gibi görevlerin babadan oğula kalan bir miras ve aynı zamanda babadan kalan bir meslek niteliği kazanmış olduğunu ve ayrıca vakfın insanlara bir iş imkânı sağladığı ve insanların vakıf aracılığı ile geçimini temin ettiğini göstermektedir. Görevlerin babadan oğula kalması ayrıca Aksaray'da ilmiye sınıfına mensup ailelerin yani vakıfta görevli olan kişilerin soy ağacının ortaya çıkarılmasına da imkân sağlamaktadır. Vakıfta görevli olan kişinin vefat ettiğinde eğer ki geride tek bir oğlu kalmış ise görevliye ait olan hisse bölünmeden oğluna kalmakta olduğu fakat geride üç tane oğlu kalmış ise bu hisselerin üçe bölündüğü görülmektedir.

Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nde görevli olan imamların, bu vazifelerinin yanı sıra devrhanlık ve ser-mahfillik görevlerini, müezzinlerin ise bazı zamanlarda kayyımlik ve ferraşlık görevlerini icra ettikleri görülmüştür. Bazı görevliler hem bu camide hem de farklı cami, mescit, medrese vb. yerlerde vazife üstlenmiş ve bu müesseselerin vakıflarından da ayrıca bir ücret almışlardır. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'ndeki imamlara baktığımız zaman sayılarının zaman zaman değiştiği, bazen üç bazen iki imamın aynı anda görev yaptığı bezen de tek imamın bu vazifeyi üstlendiği görülmüştür. Ayrıca caminin imamlarından birisinin imamlık görevinden istifa ederek Zinciriye Medresesi'nde müderris olarak göreve başladığı görülmüştür. Bu da bizlere göstermektedir ki bazı görevliler kendi haklarından vazgeçerek, farklı vakıflarda görev alabilmektedir.

19. yüzyıl öncesinde özellikle merkezdeki cami veya mescitlerin yanında, civarında ya da kendi bünyelerinde eğitim faaliyetleri yürütülmekte iken 19. yüzyılda bu durumun azaldığı görülmüştür. Fakat böyle bir dönemde eğitim faaliyetlerini devam ettirmesi yönüyle Karamanoğlu Mehmet Bey Camii'nin ayrı bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Caminin civarında bir buğday pazarı, caminin önünde bir pazar yeri ve benzeri ticari faaliyetlerin gerçekleşiyor olması, deyim yerindeyse caminin Aksaray'ın kalbi olduğunu göstermekte ve şehrin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında önemli rol oynadığını ispatlamaktadır. Ayrıca Cami-i Kebir (Ulu Camii) adının bulunduğu mahalleye isim olarak verilmesi de bunun en büyük göstergelerindendir.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV KAYNAKLARI

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

83/6171

Cevdet Evkâf (C.EV.)

54/2669; 64/3177; 95/4729; 163/8109; 164/8168; 211/10510; 281/14335; 627/31644.

Cevdet Maarif (C.MF)

26/1291; 31/1532; 127/6305; 134/6686.

Dahiliye Mektubî Kalemi (DH.MKT)

2549/101.

Evkâf Haremeyn Muhasebesi (EV.HMH)

14/157; 36/196; 37/66;

Evkâf Kesedarlık (EV.KSD)

15/38; 42/114.

Evkâf Başkitabet (EV.BKB)

81/42; 81/122; 87/216; 87/220; 88/228; 97/234; 192/42; 199/232.

Evkâf Berat (EV.BRT)

89/14.

Evkâf Defteri (EV.d.) Nr:

11256, 11260, 11261, 11262, 11263, 11266, 11268, 11269, 11270, 11421, 11855, 12923, 18838, 27924.

Evkâf Evâmîr-i Maliye (EV.EVM)

62/226; 64/106; 65/78; 74/24.

Evkâf Mektubî Kalemi (EV.MKT)

40/186; 228/353; 229/212; 241/286; 244/220; 252/265; 370/133; 524/112; 764/14; 820/160; 871/438; 872/28; 915/154; 915/157; 915/166; 1014/160; 1302/262; 1380/266; 1382/256; 1465/330; 1470/38; 1546/404; 1546/405; 1755/158; 1837/30; 1838/226; 1843/190; 1843/192; 1843/197; 1974/148; 1974/152; 2065/130; 2065/132; 2065/133; 2126/304; 2178/168; 2182/150; 2892/110; 3314/319; 3324/43.

Evkâf Mektubî Kalemi Cihat Kalemi (EV.MKT.CHT)

16/288; 81/162; 82/82; 98/343; 113/142; 128/175; 152/34; 168/624; 205/372; 210/358;
314/269; 320/344; 331/137; 352/8; 393/44; 404/122; 419/163; 465/243; 488/76; 534/176;
599/344; 710/28; 712/34; 793/22; 793/28; 808/162; 842/46; 847/237.

Evkâf Muhasebe Kalemi (EV.MH)

16/278; 124/30; 140/170; 150/46; 153/80; 170/267; 256/214; 361/24; 361/26; 361/28;
372/249; 372/275; 372/481; 372/533; 372/559; 372/543; 382/158; 430/309; 430/317;
433/62; 483/234; 483/308; 509/222; 515/56; 523/92; 562/244; 654/100; 655/340; 673/326;
760/2; 779/157; 797/16; 797/18; 812/234; 930/474; 1004/324; 1037/241; 1037/242;
1039/142; 1089/110; 1089/310; 1090/10; 1094/240; 1094/264; 1094/280; 1211/696;
1427/294; 1662/8; 1662/10; 1662/22; 1662/26; 1662/32; 1662/36; 1662/40; 1662/44;
1662/46; 1662/48; 1662/52; 1662/54; 1662/56; 1662/64; 1662/66; 1662/78; 1662/80;
1662/94; 1662/96; 1662/98; 1662/102; 1662/104; 1662/108; 1662/110.

Evkâf Muhasebe Kalemi Tamirat ve İnşaat Kalemi (EV.TIK)

116/4.

Evkâf Muhasebesi (EV.EMH)

91/2; 251/176; 253/100; 253/102.

Evkâf Tahrirat (EV.THR)

5/279; 55/52; 89/42; 176/194; 225/212; 228/198.

Evkâf Zimmet Halifeliği (EV.ZMT)

87/17; 87/129.

Hatt-ı Hümâyun (HAT)

546/26971; 1492/34; 1494/20; 1505/67; 1514/43; 1531/27; 1546/20; 1559/11.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT)

217/34.

Nüfus Defterleri (NFS.d)

3495, 3499.

2- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Anadolu Tafsili Defter (AT.d.) Nr:

259, 261, 267, 270, 277, 280.

Berat-ı Alişan Defter (BA.d.) Nr:

378.

Dersaadet Hülasesı Defter (DH.d.) Nr:

873.

Evâmir-i Alişan Defter (EA.d.) Nr:

379, 385.

Evkaf-ı Hümayun Masarıfat Cetvelleri Defteri (EHMC.d.) Nr:

3169.

Ferman Tafsili Defter (FT.d.) Nr:

301.

Hurufat Defter (Hd) Nr:

530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 1055, 1057, 1060, 1064, 1137.

Hülasa Defter (H.d.) Nr:

886, 892, 893, 897, 899, 901.

Konya Esası Defter (KE.d.)Nr:

148, 149, 151.

Konya Vilayeti Varidat Cetveli Kayıt Defteri (KVVCK.d.) Nr:

3226.

Konya Vilayeti Varidat Tahsilatı Cetvelleri Defteri (KVVTC.d.) Nr:

3228.

Müceddet Anadolu Vakfiye Defter (MAV.d.) Nr:

581, 582, 588, 589, 594, 599, 601, 608.

Tevcihata Ait Hülasa Defter (TAH.d.) Nr:

864, 868.

Vilayete Yazılan Müzekkere ve Derkenar Müsveddesi Paket Defteri (VYMDMP.d.)

Nr:

4119.

B- KİTAPLAR, MAKALELER VE TEZLER

AKGÜNDÜZ Ahmed, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

AKYILDIZ Ali, “Para”, **DİA**, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 163-166.

ALKAN Mustafa, “Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 166 (2007), s. 67-83.

ALP Sefa, “19. Yüzyılda Aksaray’da Vakıf Kültürü ve Vakıfların Soy Ağacı Araştırmalarındaki Önemi”, **II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (26-28 Ekim 2017)**, Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Merkezi, Aksaray 2017, s. 632-647.

AYGÜN Necmettin, **Nüfus Defterleri’nde Aksaray’ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)**, C. 1-2, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016.

BAY Mustafa, **Salnamelerde Aksaray**, T.C. Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, Aksaray 2013.

BEŞİRLİ Mehmet, “19. Yüzyılın Ortalarında Samsun Vakıfları ve Gelirleri”, **Geçmişten Geleceğe Samsun** 1. Kitap, Ed. Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, Samsun 2006, s. 473-499.

BEYDİLLİ Kemal, “Osmanlı Devleti’nde İmamlık”, **DİA**, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 181-186.

_____, **Osmanlı’da İmamlar ve Bir İmam’ın Günlüğü**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2013.

BİNARK İsmail, **Vakıf Medeniyeti İslamiyet’te ve Türklerde Vakıf ve Yabancı Gözü ile Osmanlı Vakıfları**, Zahir Yayınları, İstanbul 2015.

BOZKURT Nebi, “Dârü’l-kurrâ”, **DİA**, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s. 543-545.

_____, “Medrese”, **DİA**, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 323-327.

_____, “Mektep”, **DİA**, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 5-6.

CAN TUNALI Ayten, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

CANTAY Gönül, “Türklerde Vakıf ve Taş Vakfiyeler”, **XI. Vakıf Haftası Kitabı**, VGM Yayınları, Ankara 1994, s. 147-153.

ÇELİK Kürşat, “R.1284 (M.1868-1869) Tarihli Muhasebe-i Evkaf-ı Hümayun Defteri’ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları”, **VD**, S. 40 (2013), s. 143-162.

ÇİFTÇİ Cafer, **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, Gaye Kitabevi, Bursa 2004.

DANIŞMAN Zuhuri, **Koç Bey Risalesi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.

ERDAL Zekai, "İbrahim Hakkı Konyalı'nın Abideleri ve Kitabeleri İle Aksaray Tarihi İsimli Eserine Eleştirel Bir Bakış", **Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2015, s. 167-200.

ERDAL Zekai-GÜL Mustafa Fırat-ÖZDİL Orhan, **Aksaray Ulu Camii**, Aksaray Belediyesi Yayınları, Konya 2017.

ERTEM Adnan, "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", **VD**, S. 36 (2011), s. 25-65.

FURAT Ahmet Hamdi, "İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 27 (2012), s. 61-84.

GENÇ Mehmet, "Malikâne-Divani", **DİA**, C. 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 518-519.

GÜL Mustafa Fırat, **Bir Zamanlar Aksaray'da Ticaret**, Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

GÜL Mustafa Fırat-KUŞŞAN Ahmet, **Aksaray'da Medfun Ecdad'a Meftun Ahfad**, Aksaray Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, Ankara 2016.

GÜL Mustafa Fırat-ÖZDİL Orhan, "Aksaray Şehrin İkinci Nuh Tufanı: 1863 Sel Felaketi", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 10 (2013) s. 213-236.

GÜLER Mustafa, "Osmanlı Devletinde Vakıflar ve Vakıf Müessesesi", Ed. Tufan Gündüz, **Osmanlı Teşkilat Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s. 317-342.

GÜLSOY Ufuk, İŞBİLİR Ömer, AYDINER Mesut, ENGİN Vahdettin, ÖRENÇ Ali Fuat, KOLAY Arif, **Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2012.

GÜMEN Levent, **Türkiye'de Vakıfların Dünü Bugünü**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2014.

GÜNAY Hacı Mehmet, "Vakıf", **DİA**, C. 42, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 475-479.

GÜNDÜZ Ahmet, **Kırşehir'de Vakıflar ve Vakfiyeleri (H.670-1335 / M.1271-1916)**, Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları, Kırşehir 2009

- GÜNERİ Hasan, “Vakıf İşletmeleri”, **VD**, S. 11 (1978), s. 25-47.
- GÜRSOY Çiğdem, “Ömer Hüsâmeddin ve Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıflarının Muhasebesi (1902-1936)“, **VD**, S. 37 (2012), s.167-192.
- Hadislerle İslam**, C. 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.
- İŞİK Hayriye, “Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü”, **Akademik Bakış Dergisi**, S. 16 (2009), s. 1-10.
- İBN BATTUTA, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- İNALCIK Halil, “Timar”, **DİA**, C. 41, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 168-173.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Dersiam”, **DİA**, C. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 185-186.
- _____, “Temlikname”, **DİA**, C. 40, TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 430-431.
- KALLEK Cengiz, “Kile”, **DİA**, C. 25, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 568-571.
- KARA Mustafa, “Tekke”, **DİA**, C. 40, TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 368-370.
- KAYAHAN Cantürk-GÖRKAŞ İrfan, “Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S. 44 (2009), s. 212-227.
- KAZICI Ziya, **Osmanlıda Vakıf Medeniyeti**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014.
- KONYALI İbrahim Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi**, C. 1-2-3, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974.
- _____, “Aksaray Ulu Camii”, **VD**, S.10 (1973), s. 273-288.
- KUNTER Halim Baki, “Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi”, **VD**, S. 3 (1956), s.1-11.
- _____, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüt”, **VD**, S. 1 (1938), s. 103-129.
- KURT İsmail, “Vakıf Müessesesi XV. ve XVI. Asır Vakıfları”, **XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, Ed. Abdülkadir Özcan, İslami İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997, s. 501-543.
- _____, **Para Vakıfları-Nazariyat ve Tatbikat**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.
- KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, “İmam”, **DİA**, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 178-181.
- Muallim Sapançalı Hüsnü, **Hasan Dağı’nda İlmi Cevelan** (Haz. Nevzat Topal), Kömen Yayınları, Konya 2009.
- ORAL M. Zeki, “Aksaray’ın Tarihi Önemi ve Vakıfları”, **VD**, S. 5 (1962), s. 223-240.

Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti (Haz. M. Taner Koltuk), Aksaray Valiliği Kültür Yayınları, Aksaray 2011.

ÖNGÖREN Reşat, “Şeyh”, **DİA**, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s. 50-52.

ÖZDİL Orhan, GÜL Mustafa Fırat, AZAP Eralp Yaşar, **Aksaray’ın Tek Şer’iyye Sicili**, Şen Matbaa, Ankara 2014.

ÖZTÜRK Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, TDV Yayınları, Ankara 1995.

_____, **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, VGM Yayınları, Ankara 1983.

_____, “Osmanlı Döneminde Vakıflar”, **Türkler**, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 433-446.

_____, “Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, S. 3 (1993), s. 78-89.

PAKALIN Mehmet Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 1-2-3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

PAMUK Şevket, “Kuruş”, **DİA**, C. 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 458-459.

PARLATIR İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara 2006.

PEREK Faruk Zeki, **Büyük Devrim Çağında Aksaray (1910-1930)**, Merkez Matbaacılık, İstanbul 1998.

RUBEN Walter, “Buddhist Vakıfları Hakkında”, **VD**, S.2 (1942), s. 173-183.

SAHİLLİOĞLU Halil, “Akçe”, **DİA**, C. 2, TDV Yayınları, İstanbul 1989, s. 224-227.

SAK İzzet, **Şer’iyye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)**, Kömen Yayınları, Konya 2005.

SARRE Friedrich, **Küçük Asya Seyahati (1895 Yazı)**, Çev. Dara Çolakoğlu, İstanbul 1998.

ŞAHİN İlhan, “Mezraa”, **DİA**, C. 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 546-548.

Şehr-i Süleha Aksaray Tarihi Cami ve Türbeler, Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Aksaray 2014

TABAKOĞLU Ahmet, “Öşür”, **DİA**, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 100-103.

Tarihte İlginç Vakıflar, VGM Yayınları, İstanbul 2012.

TAŞKIN Ünal, “Rüsûm-ı Örfiye”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.14 (2013), s. 55-73.

TEMEL Eşref, **Hurufat Defterleri’ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII.-XIX. Yüzyıllar Arası)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

TOK Özen, “Kayseri Cami-i Kebir (Ulu Camii) Vakfı’nın Rumi 1254 ve 1256 Yıllarına Ait Muhasebesi”, **The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science**, S. 25 (2014), s. 63-87.

TOPAL Nevzat, **Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri**, İl Özel İdaresi Kültür Yayınları, Ankara 2009.

ULUDAĞ Süleyman, “Hankah”, **DİA**, C. 16, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 42-43.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Gazi Orhan Bey Vakfiyesi”, **Bellekten**, C. 5, Sayı 19 (1941), TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 277-288.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, **18. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, TTK Yayınları, Ankara 2003.

Yeni Tarama Sözlüğü (Düzenleyen Cem Dilçin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

YILDIRIM Fahri, **Seyyahların Gözünden Aksaray ve Çevresi**, T.C. Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, Aksaray 2012.

YÖRÜK Doğan, **16. Yüzyılda Aksaray Sancağı**, Tablet Kitabevi, Konya 2002.

C- İnternet Adresleri

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>. E.T. 01.08.2018.

EKLER

EK 1: Karamanoğlu Mehmet Bey (Karamanoğlu) Camii Vakfı'nın R.1280 yılındaki gelir ve giderleri (BOA, EV.MH., 1090/12)

وزقنره سى عدد ۴۸		دقنره سى عدد ۱	
مصارفات		واردات	
مصارفات	غروش	پاره	غروش
ایالت	خبرات		
لواسی	وقتی اسمی		
قضا سی	متصرفی اسمی		
قریه سی	سنه سی		
	تبعه بر اولی		
	امیه وقف		
	ایکینجه کله سینه یاره ایما سنه شهابل شهابلده		
۴۰	۴۰۸	۱۴	۴۰
۴۰	۴۰۸	۱۴	۴۰
...	۹۱۶	۴۰	...
	۱۰۵	۴۰	
	۴۶۴	۱۰	
	۱۸۱۱	۴۰	
	۱۱۵	۴۰	
	۱۱۵	۴۰	
	۱۱۵	۴۰	
	۱۱۵	۴۰	
	۴۴۱	۴۰	
	۴۵۰۲	۴۰	
	۵۷۸	۴۰	
	۶۱۹	۴۰	
	۴۴۴	۴۰	
	۱۰۵	۴۰	
	۴۴۴۸	۴۰	
	۴۴۴۸	۴۰	
	...	...	

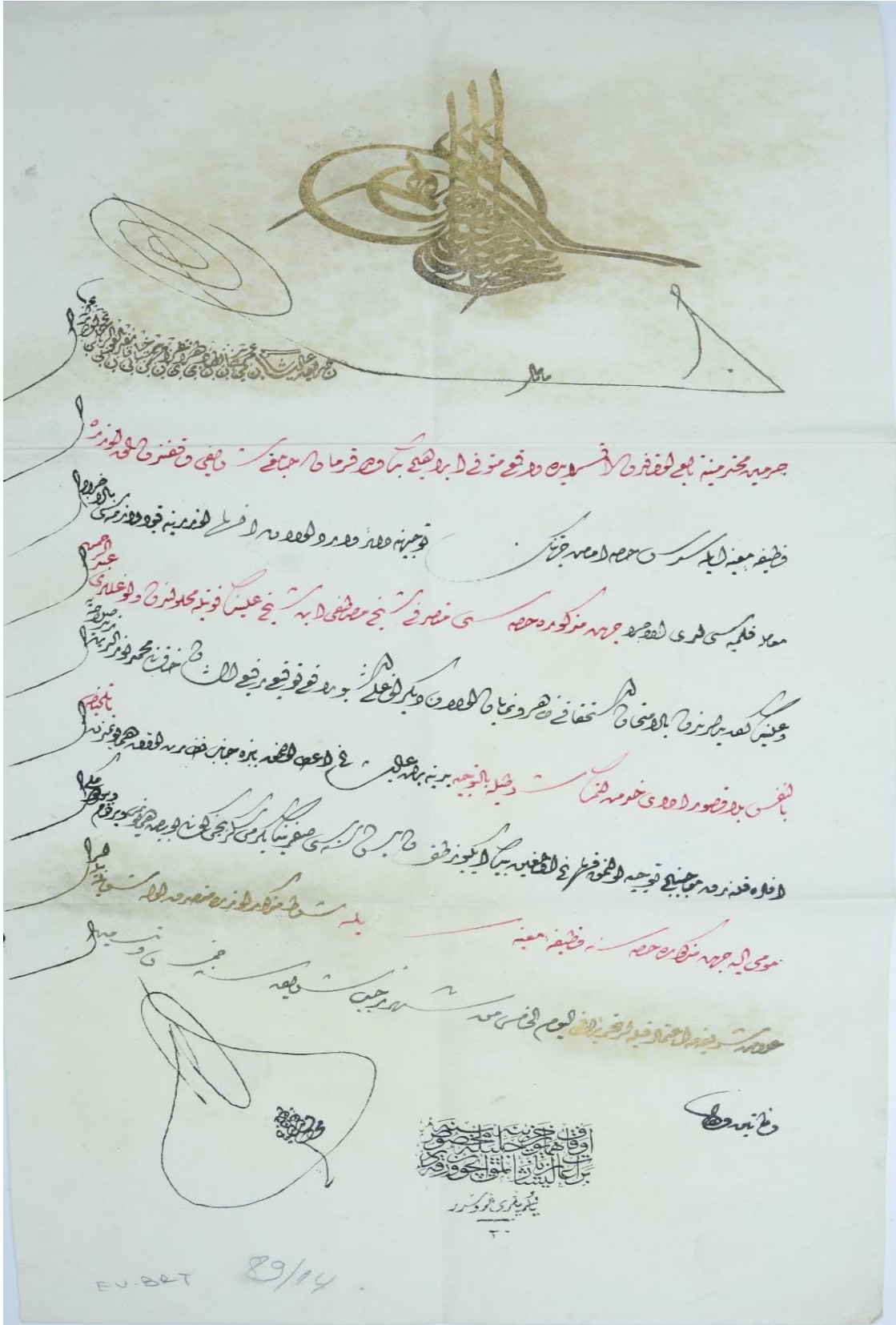
۱۵/۱۰۹۰/۱۲ EV.MH

2

EV.MH.01090

EK 3: Karamanoğlu Mehmet (İbrahim) Bey Camii'nin imamlarından Mehmet Nurettin Efendi'nin imam olarak tayin beratı (BOA, EV.BRT., 89/14)

EK 4: Karamanoğlu Mehmet (İbrahim) Bey Camii'ndeki bazı görevlilerinin isimleri, görevleri, görev tarihleri ve vefatları hakkında bilgi veren defter (VGMA, KE.d. 148, s. 53)

تاریخ	اسم	مقام	تاریخ الوفاة
1505	...	...	...
1506	...	...	...
1507	...	...	...
1508	...	...	...
1509	...	...	...
1510	...	...	...
1511	...	...	...
1512	...	...	...
1513	...	...	...
1514	...	...	...
1515	...	...	...
1516	...	...	...
1517	...	...	...
1518	...	...	...
1519	...	...	...
1520	...	...	...
1521	...	...	...
1522	...	...	...
1523	...	...	...
1524	...	...	...
1525	...	...	...
1526	...	...	...
1527	...	...	...
1528	...	...	...
1529	...	...	...
1530	...	...	...
1531	...	...	...
1532	...	...	...
1533	...	...	...
1534	...	...	...
1535	...	...	...
1536	...	...	...
1537	...	...	...
1538	...	...	...
1539	...	...	...
1540	...	...	...
1541	...	...	...
1542	...	...	...
1543	...	...	...
1544	...	...	...
1545	...	...	...
1546	...	...	...
1547	...	...	...
1548	...	...	...
1549	...	...	...
1550	...	...	...

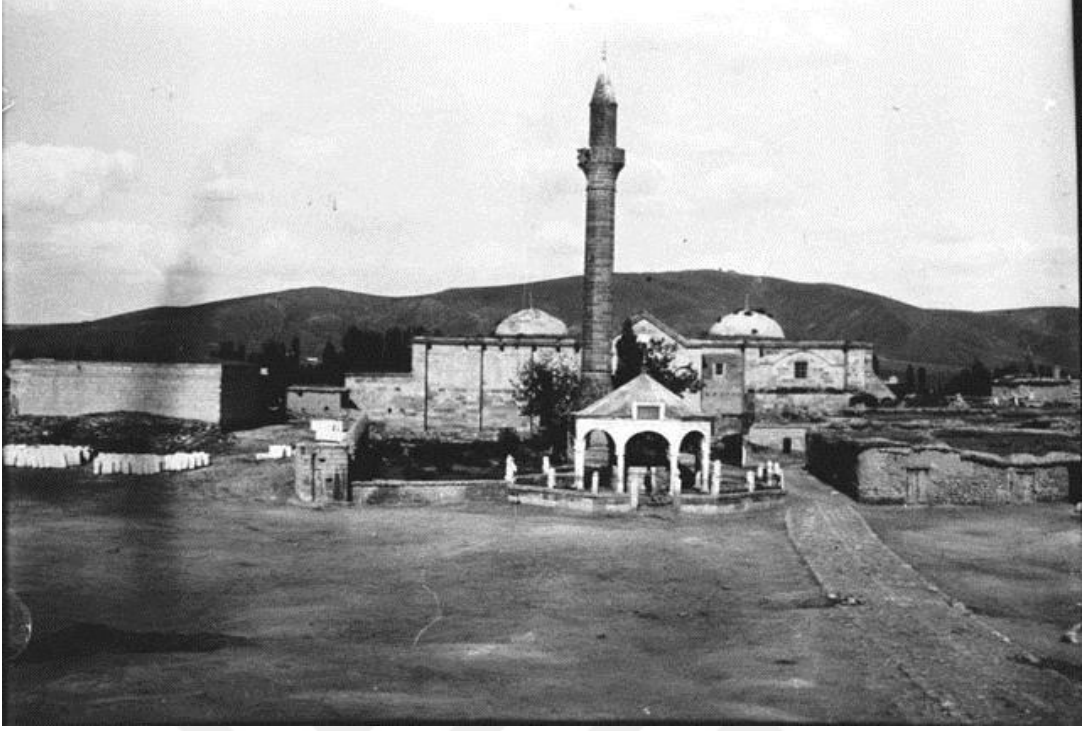

Fotoğraf 15: 1895 yılında Ulu Camii (MFGA)

Fotoğraf 16: 1907 yılında Ulu Camii (MFGA)

Fotoğraf 17: 1907 yılında Ulu Camii (MFGA)

Fotoğraf 18: 1910'lu yıllarda Ulu Camii ve çevresi (MFGA)

Fotoğraf 19: 1930'lu yıllarda Ulu Camii (MFGA)

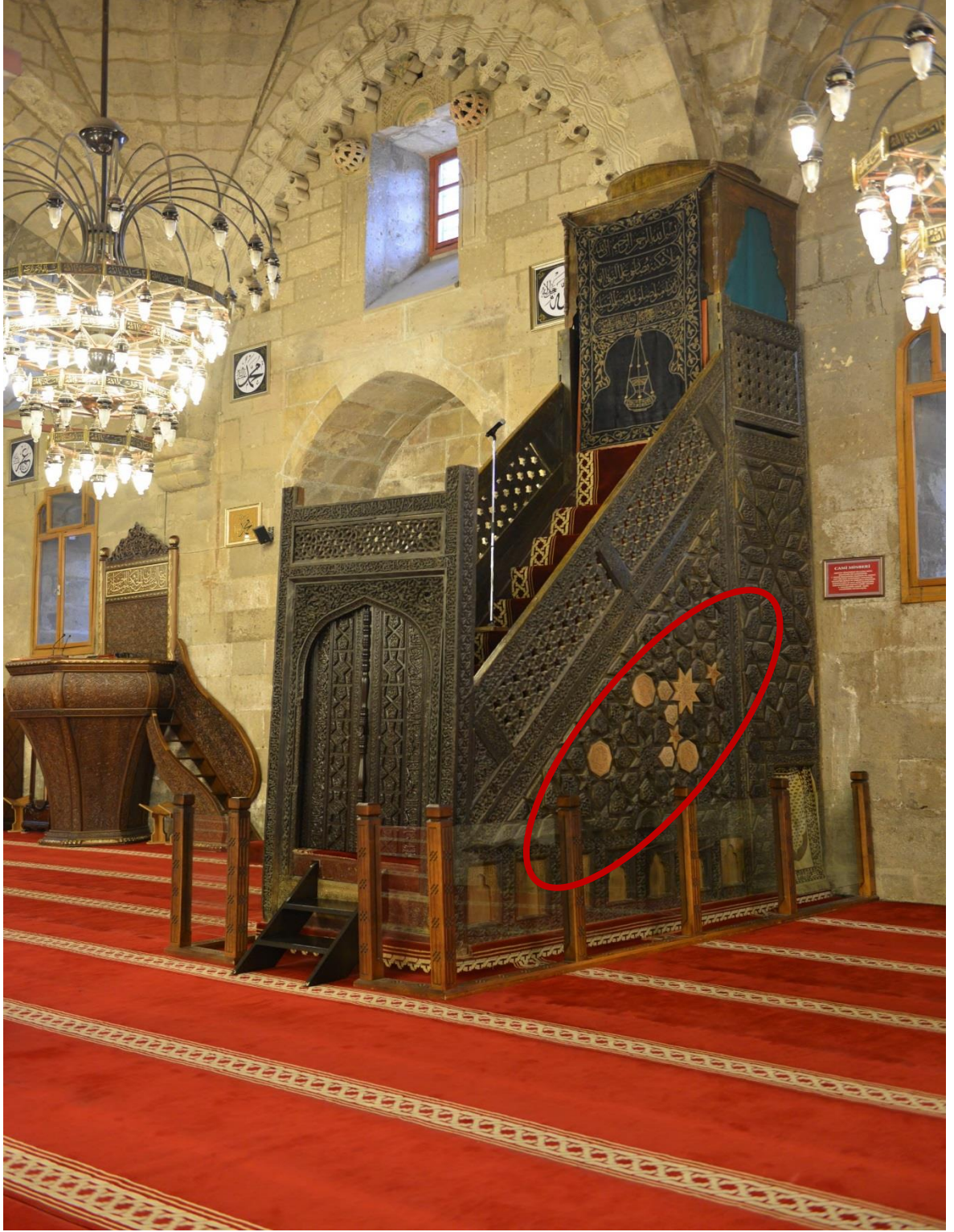

Fotoğraf 20: Ulu Cami'ye sonradan ilave edilen payendeler (MFGA)

Fotoğraf 21: 1940'lı yıllarda Ulu Camii'deki tarihi minberin durumu (MFGA)

Fotoğraf 22: Minberin sağ tarafından eksilen parçalar ve yerine takılan benzerleri (<http://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/%C4%B0LLER%20VE%20ULU%20CAM%C4%B0LER%C4%B0/AKSARAY/AKSARAY%20ULU%20CAM%C4%B0%C4%B0/AKSARAY%20ULU%20CAM%C4%B0%C4%B0.pdf>. Erişim Tarihi: 24.07.2018)

Fotoğraf 23: Minberin sol tarafından eksilen parçalar ve yerine takılan benzerleri (MFGA)

Fotoğraf 24: Ulu Cami'ye ait olan minberin tarihi kapısı (MFGA)

Fotoğraf 25: Ulu Cami'ye ait olan tarihi kapısının yerine takılan benzer kapı (MFGA)

Fotoğraf 26: Ulu Cami'ye ait olan Kur'an-ı Kerimler (MFGA)

Fotoğraf 27: Ulu Camii'nin günümüzdeki mihrabı (MFGA)

Fotoğraf 28: Ulu Camii'nin tarihi şamdanı (MFGA)

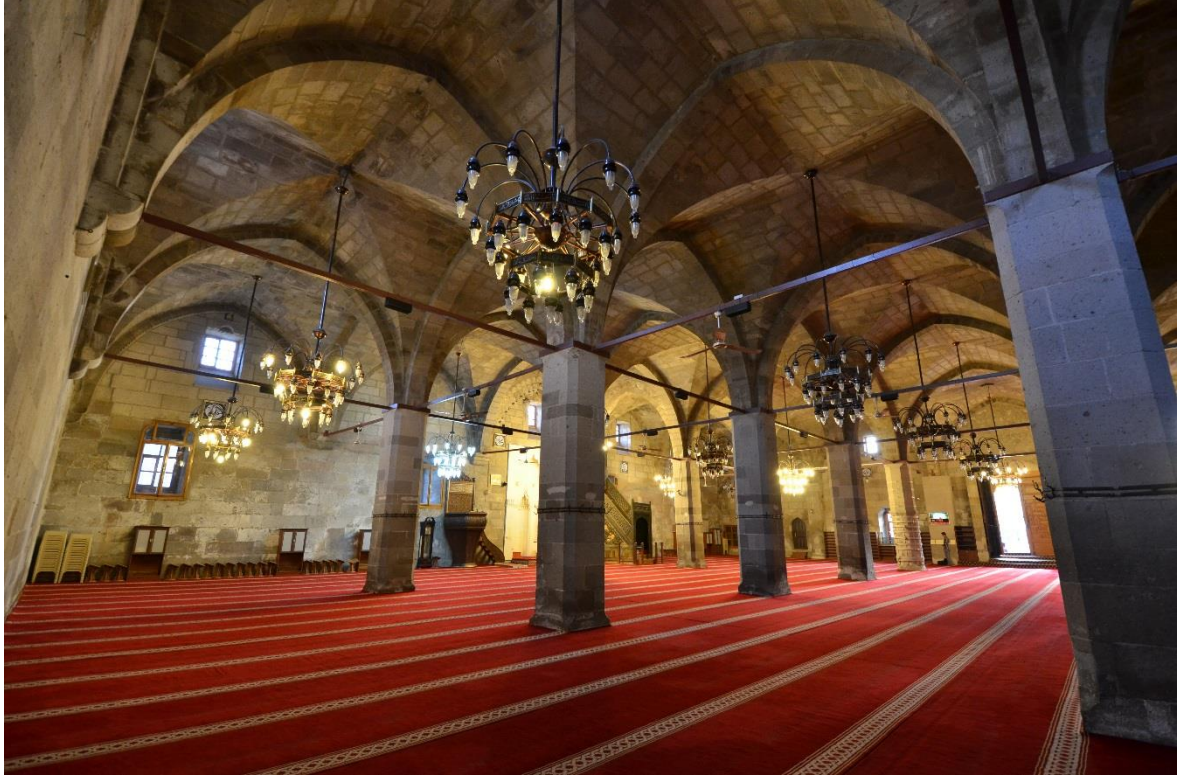
Fotoğraf 29: Aksaray Müzesi'nde sergilenmekte olan Ulu Camii'nin tarihi seccadeleri (MFGA)

Fotoğraf 30: Ulu Camii'nin içerisinden bir görüntü

<http://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/%C4%B0LLER%20VE%20ULU%20CAM%C4%B0LER%C4%B0/AKSARAY/AKSARAY%20ULU%20CAM%C4%B0%C4%B0/AKSARAY%20ULU%20CAM%C4%B0%C4%B0.pdf>. Erişim Tarihi: 24.07.2018)

Fotoğraf 31: Ulu Camii'nin içerisinde bir görüntü (Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 32: Ulu Camii'nin eski ana giriş kapısı (MFGA)

Fotoğraf 33:Ulu Camii'nin yeni ana giriş kapısı (MFGA)